

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Yalan Söylemez Çünkü Şairler

Attila
József

Hazırlayanlar: Sevgi Can Yağcı • Orhan Tüleylioğlu

YALAN SÖYLEMEZ ÇÜNKÜ ŞAİRLER

Attila József

Hazırlayanlar:

Sevgi Can Yağcı – Orhan Tüleylioğlu

NotaBene Yayınları

YALAN SÖYLEMEZ ÇÜNKÜ ŞAİRLER

Kapak Tasarımı: Canis Döşemeci

Dizgi: Ali Toplu

Baskı: Hermes Ofset

Büyük Sanayi 1. Cad. No: 105 İskitler / ANKARA

2. Baskı

Kasım 2012

ISBN : 978-605-5513-11-5

www.notabeneyayinlari.com

**© Renas Yayıncılık Matbaacılık Filmcilik Reklam Yazılım Donanım Bilişim San. ve Tic. Ltd. Şti.
Bankacı Sok. 18/1 Çankaya /Ankara Tel: 312 417 05 44**

Türkel Minibaş'a ve Kemal Özer'e,
temiz yüreklerine özlemle...

İçindekiler

ATTİLA JÓZSEF'İN ÇIĞLIĞI <i>Orhan Tüleylioğlu –Sevgi Can Yağcı</i>	11
KENDİ KALEMİNDEN ATTİLA JÓZSEF	15
“GEÇMİŞİM BİR KAYA GİBİ DÜŞÜYOR İÇİMDEN” <i>Sevgi Can Yağcı</i>	21
BENDEKİ GÖRÜNTÜSÜ ATTİLA JÓZSEF: YILLAR SONRA, YENİDEN <i>Kemal Özer</i>	35
KEMAL ÖZER İLE ATTİLA JÓZSEF'İ ÇEVİRMEK <i>Edit Tasnádi</i>	41
DÜŞLERİ(Nİ) GECE GÖRMEYEN ŞAİR ATTİLA JÓZSEF <i>Remzi İnanç</i>	49
ATTİLA JÓZSEF VE ANNELERİMİZ <i>Metin Demirtaş</i>	57
ATTİLA JÓZSEF: ANNECİK (METİN DEMİRTAŞ'A ARMAĞAN ŞİİR ANALİZİ <i>Edit Tasnádi</i>	59
SONSUZCA GENÇ... <i>Ataol Behramoğlu</i>	67
ATTİLA JÓZSEF İLE BÉLA BARTÓK <i>Edit Tasnádi</i>	71
ATTİLA JÓZSEF: GENÇLİĞİMİZİN HÜZÜNLÜ TÜRKÜSÜ <i>Ahmet Telli</i>	83

ATTİLA JÓZSEF 100 YAŞINDA <i>Ahmet Özer</i>	87
ATTİLA JÓZSEF'İN “ŞİİR SANATI” ŞİİRİ <i>Ahmet İnam</i>	93
TANI KOYMAK DEDİKODU YAPMAKTAN FARKLIDIR. <i>Yıldırım B. Doğan</i>	103
“DUMANI LEKESİZ” BİR MAĞLÛ BUN TRAGEDYASI: ATİLLA JÓZSEF <i>Sezai Sarioğlu</i>	111
ATTİLA JÓZSEF VE “TEMİZ YÜREKLE” ÜZERİNE: “YALAN SÖYLEMEZ HİÇBİR ZAMAN OZANLAR!” <i>Öner Yağcı</i>	129
TUTUNMAK! <i>Türkel Minibaş</i>	141
ATTİLA JÓZSEF İSTASYONU <i>Haydar Ergülen</i>	151
YOKSULLARIN HÜZÜNLÜ ŞAİRİ ATTİLA JÓZSEF <i>Neşe Yaşın</i>	155
BİR BUNALIM ÇAĞININ DİZELERİ ÜZERİNE <i>Kubilay Aysevener</i>	159
BİTMEYEN GECE... <i>Eren Aysan</i>	165
AKLIN ÇÖLÜNDE YERSİZ YURTSUZLUK <i>Selçuk Candansayar</i>	171
ATTİLA İLE NÂZİM'İN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ <i>Sunahan Develioğlu</i>	179

MACARCADAN TÜRKÇEYE BİR ŞİİR ÇEVİRİSİ ALTATÓ (NİNNİ) / JÓZSEF ATTİLA <i>Onur Toparlak</i>	185
ATTİLA JÓZSEF'İN YAŞATTIĞI MUTLULUKLAR, KAZANDIRDIĞI DOSTLAR, DOSTLUKLAR <i>Selçuk Ülger</i>	195
ATTİLA JÓZSEF'TEN ŞİİRLER	205
ATTİLA JÓZSEF	206
TEMİZ YÜREKLE	207
TUNA KIYISINDA	208
PARABABALARININ KÂRI ÜZERİNE	212
BAĞIRAN BEN DEĞİLİM	213
BALTACI	214
HAVA İSTİYORUM	215
THOMAS MANN'I SELÂMLAMA	218
SEVGİLİM NE ZAMAN SOKAKTAN GEÇSE	220
YOKSUL İNSANIN BALADI	221
İŞTE BULDUM YURDUMU	222
BİR İSPANYOL ÇİFTÇİNİN MEZAR TAŞI	223
KALABALIK	224
FLORA	227
YEDİNCİ ADAM	228
ŞİİR SANATI	230
YURDUM	232
ANNE	234
SEVECEKLERDİ BENİ	235
AYNADAKİ RESİM	236
KIŞ	237
ÖĞRETİLER-I	238
ÖĞRETİLER – III	239
ÖĞRETİLER – IV	240
NEDEN KEM SÖZ?	241
SEKİZ YAŞINDA KIZLAR	242
GÖNLÜNE SAKLADIĞIN	243
ÇOCUK YARATTIN	244

DERLERİ Kİ	245
İŞTE HAZIR HESAP DA	246
BAHAÇIVAN OLACAĞIM	248
FARELİ	249
AYI OYUNU	251
HÜZÜN	251
DALLI BUDAKLI	252
GEÇ KALAN AĞIT	253
BENİ “ÁRON JÓZSEF” YARATTI	255
KÜÇÜK BİR ŞARKI	256
İKİ HEKZAMETRE	257
BASİT BİR ŞİİR	258
MACARLAR	259
GENÇ YAŞAMLARIN MARŞI	261
UMUTSUZCA	262

ATTILA JÓZSEF İÇİN ŞİİRLER 263

ATTILA JÓZSEF	265
<i>Ahmet Oktay</i>	

ARARKEN	269
<i>Kemal Özer</i>	

ATTILA JÓZSEF’LE TANIŞMA	270
<i>Metin Demirtaş</i>	

ATTILA JÓZSEF’İN ŞEHRİNDE BİR KÖPRÜDEN TUNA’YA BAKMAK	272
<i>Ataol Behramoğlu</i>	

ATTILA JÓZSEF’İ OKURKEN	275
<i>Behçet Aysan</i>	

ATTILA JÓZSEF	276
<i>Müslim Çelik</i>	

DÜŞ DEFTERİ NOTLARI	277
<i>Ahmet Özer</i>	
KARA TURNA EKSPRESİ	279
<i>Haydar Ergülen</i>	
ATTİLA KARDEŞE	280
<i>Ahmet İnam</i>	
SÖYLE ATTİLA DÜNYA OZANI	281
<i>Ali Ekber Ataş</i>	
JÓZSEF ATTİLA'YA	283
<i>Dursun Ayan</i>	
YANKILAR	285
100 YAŞINDA, AMA 32	287
<i>Turgay Fişekçi</i>	
ÖZGÜRLÜĞÜN AĞIRBAŞLI OĞLU	290
<i>Günay Güner</i>	
ATTİLA JÓZSEF 100 YAŞINDA	298
<i>Metin Demirtaş</i>	
ŞEHRİN TEMİZ YÜREĞİ: ATTİLA JÓZSEF	307
<i>Emrah Serbes</i>	
“EVRENLE ÖLÇ KENDİNİ”DE ATTİLA JÓZSEF’İ ANLAMAK	309
<i>Ahmet Günbaş</i>	

ATTILA JÓZSEF'İN ÇIĞLIĞI

Yalnızca Macaristan'ın değil, dünya şiirinin büyük ve seçkin şairlerinden biri sayılan Attila József, 1905 yılında Budapeşte'de doğar. Babasının evden ayrılması ve annesinin ölümü, şaire küçük yaşta yaşamla tek başına savaşmayı öğretir. İlk şiir derlemesi on yedi yaşında yayımlanır. Üniversite öğrencisiyken yazdığı bir şiir nedeniyle okuldan atılır. Viyana ve Paris'e gider. Bu sürgün Marksizmle tanışıklığının derinleşmesine yol açar. Gerçeküstücülüğü, Alman izlenimciliğini, Macar halkının trajedisini, halk kültürünü devrimci bir sentezle işler şiirlerinde.

Macaristan'a döndüğünde sınıf ayrımı nedeniyle yaşanan sorunlara bir de büyük bir aşk acısı eklenir. O yıllarda felsefi ve estetik altyapısını geliştiren şair, kimi zaman simgesel, kimi zaman da politik iletisi son derece açık şiirler yazar. Ama 1937 yılında aşk acısı ve giderek yoğunlaşan duygusal çöküntü nedeniyle, kendisini marşandiz katarının altına atarak ve ardında onlarca güzel şiir bırakarak otuz iki yaşında yaşamına son verir.

Attila József, Türkiye’de ilk defa Militan Dergisi tarafından tanıtılır. Mart 1975 tarihli 3. sayısında, şairin, daha çok Fransızcadan çevrilen şiirlerine yer verilir. 1986 yılında Kemal Özer’in hazırladığı Temiz Yürekle adlı kitap Broy Yayınları’ndan çıkar. Kemal Özer’in Edit Tasnâdi ile Macarcadan yaptığı yeni çeviriler, şair üzerine yazılmış yazılarla birlikte, bu kitapta yer alır.

Kemal Özer, Atilla József’in şiirlerini okuduğunda, kendisinde bıraktığı etkiyi, yaşadığı heyecanı şöyle anlatır:

“Yaşamından süzülüp gelen ayrıntılar, o güne dek benzerine rastlamadığım imgeler, bir şiir dünyasının insanı kavrayıveren atmosferi içinde ‘çarpıcı’ değil, daha çok ‘yaralayıcı’ bir etki yaratıyordu. Denebilirse, buruk bir heyecandı duyurduğu... İçten içe bir kaynaşma, bir duygudaşlık sarmalı... Yaralı bir insanın soluğu çarpmıştı sanki yüzüme.”

Attila József’in doğumunun 100. yılı olan 2005 yılı, Macaristan’da Attila József Anı Yılı olarak ilan edildi, şairin 100. doğum yıldönümü UNESCO tarafından da kutlandı.

Aynı yıl, şairin 100. yaşı için bir armağan olarak hazırladığımız **Evrenle Ölç Kendini** adlı derleme Edebiyatçılar Derneği’nce yayımlandı. Adını şairin bir dizesinden alan kitap, şairin yaşamı ve sanatı üzerine yazılmış yazılardan, adına yazılan şiirlerden ve kısacık yaşamına sığan unutulmaz şiirlerinden seçmeleri içeriyordu.

Bu kitaba emek verenler, 70’lerde onu Türkiye’ye tanıtanlar, 80’lerde ilk kez kitaplaştıran okura sunanlar, 90’larda onun için yazanlardı. Attila József için anıma etkinlikleri düzenleyenler, şiirlerini çevirenler, adına şiir yazanlar, besteleyenler, okuyup sevenlerdi.

Bu kitabın yeni yazı ve çevirilerle genişletilmiş yeni baskısı, adını yine şairin bir dizesinden alıyor: “**Yalan Söylemez Çünkü Şairler**”.

Attila József dostlarını yeniden bir araya getirmemize olanak yaratan NotaBene’ye teşekkür ediyor, gelecekte böylesi etkinliklerde daha da çoğalmak umuduyla, okurları şairin çılgınlığını güçlendirmeye çağırıyoruz. Şiirlerinin büyüüne kapılanlar eminiz ki, Attila József’in dünyasına açılan bu pencereden bakma fırsatını kaçırmayacaklardır.

Bu çalışmamızı aramızdan ayrılan iki değerli aydına, yazarlarımız Türkel Minibaş’a ve Kemal Özer’e armağan ediyoruz. Her zaman yanımızdalar...

Sevgi Can Yağcı Aksel - Orhan Tüleylioğlu

KENDİ KALEMİNDEN ATTILA JÓZSEF¹

1905'te Budapeşte'de doğdum. Ortadoksum. Babam – rahmetli Áron József – ben 3 yaşındayken ülkeden göç etti. Macar Çocuk Esirgeme Derneği beni Öcsöd köyüne evlatlık verdi. Yedi yaşına kadar orada yaşadım. Daha o zaman çalışmaya başladım. Yoksul köy çocuklarının çoğu gibi ben de domuz çobanlığı yaptım. Yedi yaşına basınca annem – rahmetli Borbála Pöcze – Budapeşte'ye geri getirdi beni. İlkokulun ikinci sınıfına yazdırdı. Çamaşırcılık yaparak ve temizliğe giderek geçindirdi bizi; beni ve iki ablamı. Evlerde çalışıyordu, sabahtan akşama işteydi. Büyüklerin gözetimi altında olmadığımından dersleri asıp orada burada sürttüm, haylazlık ettim. Ne var ki üçüncü sınıf okuma kitabında Kral Attila'nın ilginç öyküleri karşıma çıkınca kendimi büyük bir okuma hevesine kaptırdım. Hun kralına ilişkin masallar, salt kendi adım da Attila olduğu için ilgimi çekmiş değildi. Öcsöd'de koruyucu annemle babam “Pista” diye seslenmişlerdi bana hep. Komşulara danışarak – kulağımla duydum – Attila diye bir adın olmadığını bildirdiler. Yüreğime ateş düşürdü bu, varlığımı yadsıyorlar gibi geldi

¹ József Attila, bu yazıyı sanatoryuma girmeden az önce. 1937 ilkyazında, özel kuruluşlarda iş aradığı zaman, yaşamöyküsü olarak kaleme almıştır.

bana. Kral Attila'ya ilişkin masallar, sanırım, o andan başlayarak her çabamı kesinlikle etkiledi. Sonuçta belki de bu olay beni edebiyata yöneltti. Düşünen, başkalarının görüşlerini dinleyen, sonra kendi içinde bunları yeniden gözden geçiren biri yaptı beni bu anı; kendi düşündüğü gibi adının Attila olduğu kanıtlanıncaya kadar “Pista”² adına kulak veren biri yaptı.

Dokuz yaşındayken dünya savaşı patladı. Gittikçe zorlaşan koşullar altında yaşamaya başladık. Dükkân önlerinde beklemekten ben de aldım payımı- akşamın dokuzunda bakkalın önünde kuyruğa girip sabahın yedi buçuğunda, sıra tam bana gelirken, yağın kalmadığını söyledikleri de oldu. Elimden geldiği kadar yardım ettim anneme. “Világ”³ sinemasında su sattım, Ferençvaroş (Ferencváros) garından odun kömür çaldım, yakacağımız olsun diye. Renk renk kâğıtlardan oyuncak yaptım, maddi durumları daha iyi çocuklara sattım. Pazaryerinde sepet ve paket taşıdım vb. 1918 yazında Kral Karl'ın⁴ çocuklara dinlence sağlama eyleminden yararlanıp Abbazia'da⁵ tatil geçirdim. Annem hastaydı artık, rahim kanseriydi. Kendi başıma Çocuk Esirgeme Derneği'ne başvurdum – böylece kısa bir süre için Monor köyüne gönderildim. Budapeşte'ye döndükten sonra gazete sattım. Küçük bir banker gibi pullarla, sonraları mavi, beyaz paralarla ve posta parası⁶ ile alışverişler yaptım. Romen işgali sırasında “Emke” kahvesinde ekmek satan bir garson yamağı idim. Bu arada ilkokulu bitirip ortaokula başladım.

² Istvan adının köylerde çok yaygın küçültülmesi.

³ Dünya

⁴ Son Habsburg Kralı IV.Karl. Macarca Károly olarak anılır.

⁵ Yugoslavya'daki Opatije, o zamanlar Avusturya – Macaristan Monarşisi'nin sınırları içindeydi.

⁶ Mavi, beyaz paralar ve posta parası. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Macaristan'da çıkarılan özel alışveriş araçları.

1919 Noelinde annem öldü. Vesayet Dairesi, eniştem doktor – avukat Ödön Makai’yi bana vasi atadı. Bir ilkyaz ve yaz boyunca Atlantica Deniz Gemiciliği A.Ş.’nin “Vihar”⁷, “Török”⁸ ve “Tatar”⁹ römorkörlerinde çalıştım. Aynı zamanda dışardan ortaokul 4. sınıf sınavına girip geçtim. Sonra vasimle Dr. Sándor Giesswein beni Nyergesujfalu köyündeki salezianlara¹⁰, papaz öğrencisi olmaya gönderdiler. Ancak iki hafta kalabildim oralarda, çünkü Katolik değil Ortodoksum. Buradan Mako’ya gittim. Kısa bir süre sonra Demke öğrenci yurdunda parasız bir yer buldum. Konut ve yemek için, yazın Mezohegyes’te ders çalıştırıcılık¹¹ yaptım. Lise 6. sınıfı “pekiyi” ile geçtim. Oysa ergenlik çağı bunalımları yüzünden birkaç kez kendimi öldürmeyi denemiştim. Çünkü ne o sıralar, ne de daha önceleri çevremde beni aydınlatacak bir dost yoktu. 17 yaşında yazdığım şiirleri “Nyugat”¹² Dergisi yayımladı. Harika çocuk saydılar beni, oysa ancak öksüzün biriydim.

Altıncı sınıfı geçtikten sonra liseden de, öğrenci yurdundan da ayrıldım. Çünkü bırakılmış halimle kendimi çok etkisiz duyuyordum. Derslere çalışmadım, öğretmenleri dinlemekle öğreniyordum çünkü yıl sonunda aldığım “pekiyi”lerin de kanıtladığı gibi, KiSzó mbor’a, mısır bekçiliğine gündelikçi gittim ve ders çalıştırıcılık işini üstlendim. Sevdiğim iki öğretmenin isteği üzerine olgunluk sınavına girmeyi kararlaştırdım.

⁷ Fırtına.

⁸ Türk.

⁹ Tatar.

¹⁰ Katolik papazlarının kurduğu demeklerden biri.

¹¹ Macaristan’da yoksul ve yetenekli gençlerin ekmek kapılarından biriydi. Para ya da yatacak yer ve yemek karşılığında zenginlerin çocuklarına ders çalıştırdılar. Bir çeşit yardımcı öğretmenlik.

¹² Batı. Çağdaş Macar edebiyatının en önemli dergisi.

Yedi ve sekizinci sınıf (lise 3 ve 4) birleşik sınavını verdim ve böylece eski sınıf arkadaşlarımdan bir yıl önce okulu bitirdim. Ne var ki hazırlanmaya ancak üç ayım vardı, bu nedenle de 7. sınıfta hep “iyi”, 8. sınıfta ise “zayıf” notlar aldım. Olgunluk diplomam 8. sınıfın notlarından daha iyi oldu: Ancak Macar Dili ve Edebiyatı ile Tarih’ten “zayıf” kaldım.¹³ Bu sıralarda bir şiirimden dolayı Tanrıya hakaret suçlamasıyla dava açıldı. Yargıtay akladı beni.

Bundan sonra bir süre Budapeşte’de kitap alım satımıyla uğraştım. Ardından enflasyon döneminde Mauthner adlı özel bankada memurluk yaptım. Hintz sistemi uygulanmaya başlandıktan sonra bana hesap servisinde iş gösterildi ve çok geçmeden, ödeme günlerinde kasadan ne kadar para çıkacağını denetimi¹⁴ ile görevlendirilerek iş arkadaşlarımin kızgınlığını üzerime çektim. Onların kendi işlerinden bir bölümünü de bana yüklemeleri çalışmalarına biraz engel oldu. O sıralar dergilerde çıkan şiirlerim yüzünden beni kızdırmayı da boşladılar, “Bu yaşta ben de şiir yazdım” diyerek. Sonra banka iflas etti.

Yazar olmaya ve edebiyata yakın bir meslek edinmeye karar verdim. Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Macarca, Fransızca ve Felsefe bölümlerine kaydımı yaptırdım. Haftada 52 saat ders almıştım, 20’sinin sınavından “pekiyi” ile geçtim. Şiirlerimin getirdiği parayla kiramı ödedim. Hocam Profesör Antal Horger, beni yanına çağırarak “Szeged” Gaze-

¹³ Macar okullarında her sınıfın sonunda, sınavlar için değil, yıllık çalışma için kame verilir. Eski sekizinci sınıflarda da (şimdiki lise 4’te olduğu gibi) olgunluk sınavı ancak bu sınıfı bitirip kame aldıktan sonra girilebilir.

¹⁴ Bankalarda para ödeme ancak belli günlerde kasadan para çekip yapıldı. Kimi, ne zaman, nasıl, ne kadar para verileceğini saptamak, ödemeleri denetlemekten sorumlu bir işti

tesini önüme attı ve iki tanığın huzurunda – adlarını unutmuş değilim, bugün ikisi de öğretmen – kendisi sağ kaldığı sürece öğretmen olamayacağımı, “bu türden şiirler yazan kişiye gelecek kuşakların eğitimini teslim edemeyeceğini” bildirdi. Talihin cilvesinden çok söz edilir, işte burada kendisini gösterdi: Sözü edilen şiirim, adı “Temiz Yürekle”, çok ün kazandı. Hakkında yedi yazı çıktı. Lajos Hatvany, “gelecek günler için” savaştan sonraki kuşağın belgesi olacağını birçok kez yineledi. Ignatus ise “Nyugat”ta yazdığı üzere “ruhuyla okşadı ve mırıldandı” bu “güzelim” şiiri ve “Ars Poetica”sında yeni şiirin örnek parçası olarak gösterdi.

Ardından gelen yıl, yirmi yaşında, Viyana’ya gidip üniversiteye yazıldım. Rathaus Keller’in girişinde gazete satarak ve Viyana Macar Akademisyenleri binasında temizlik yaparak geçimimi sağladım. Müdür Antal Lábán durumu öğrenince bana Collegicum Hungaricum’da öğle yemeği sağladı ve öğrenciler buldu: İngiliz – Avusturya Bankası Genel Müdürü Zoltán Hajdu’nun iki oğluna ders çalıştırmayı üstlendim. Viyana’dan, korkunç yoksul bir konuttan - dört ay çarşafım bile yoktu - doğrudan Hatvan’a, Hatvany şatosuna buyur edildim. Sonra ev sahibi bayan Albert Hirsch yol parası verdi bana, yaz sonunda Paris’e gittim. Sorbonne’a yazıldım. Yazı Güney Fransa’da, deniz kıyısında bir balıkçı köyünde geçirdim.¹⁵

Ardından Peşte’ye döndüm. Budapeşte Üniversitesi’nde iki yarıyıl bitirdim. Ne var ki öğretmenlik sınavına girmedim, çünkü Antal Horger’in verdiği gözdağı aklıma geldi, nasıl olsa öğretmen yapmayacaklarını düşündüm. Sonra, Dış Tica-

¹⁵ Attila József, 1926 yılının yaz sonunda Fransa’ya gidip bir yıl Sorbonne’da öğrenim gördükten sonra 1927 yazını bir balıkçı köyünde geçirmiştir.

ret Enstitüsü kurulduğu zaman bana iş verildi. Sanırım eski genel müdürüm Bay Sandor Korodi güven tanıklığına her zaman hazırdır. Beklenmedik zorluklarla karşılaştım ve bunlara, yaşam ne kadar beni sertleştirmiş olsa da, dayanamadım. OTI,¹⁶ ne-urastenia *gravis* tanısıyla beni önce sanatoryuma, sonra da hasta parasıyla “hasta durumu”na¹⁷ gönderdi. Genç bir kuruluşa yük olmamak düşüncesiyle işyerimden ayrıldım. O zamandan beri yazılarımla geçiniyorum. Szép Szó ¹⁸ adlı edebiyat ve eleştiri dergisinin redaktörüüm. Ana dilim Macarcanın yanı sıra Fransızca ve Almanca okur ve yazarım. Macarca ve Fransızca “yazışma” yapabilirim, iyi daktiloyum. Stenografi de biliyorum – bir aylık bir uğraşla tazeleyebilirim bu becerimi. Basım tekniğini de tanıyorum. Düşüncelerimi özlü biçimde kaleme alabilirim. Kendimi dürüst biliyorum. Sanırım kavrayışım hızlı, çalışmada dirençliyim.

Çeviren: Edit Tasnádi

¹⁶ Sosyal Sigortalar Kurumu

¹⁷ Çalışan kişiler, hastalık halinde doktora gidiyorlar. Bu arada ücretlerinin belirli bir yüzdesi işyerince kendilerine ödeniyor. “I lasta durumu”na gönderilmek ve hasta parası sözleriyle anlatılmak istenen bu.

¹⁸ Güzel söz.

“GEÇMİŞİM BİR KAYA GİBİ DÜŞÜYOR İÇİMDEN”

Birinci Dünya Savaşı, karşı devrim, faşizm...

Yazgıya başkaldıranlar, kendileri ve toplumları için... Öyküler birbirine benzemez mi? Elbette benzer. Yoksulluk da savaş da aynıdır her yerde. Annesiz kalmadan büyüyememiş ya insan, aynıdır zamansız büyümenin öfkesi ve kırgınlığı. Eğilip bükülmeden doğrularının peşinden koşanları aynı yalnızlıklar bekler “evren kadar yalnızlıklar”... Nâzım Hikmet’in ülkesinde de, Attila József’ininde de...

Tüm bunları yaşamak, anlamak, paylaşmak şair olmaya yeter mi? Asla!.. Şairi şair yapan yalnızca toplumunun tarihsel, kültürel, ekonomik koşulları olamaz. Tek başına duygu dünyası, aşk acısı, politik savaşımı da olamaz tabii ama şairi besleyen damarlardır bunlar. Macar olmanın, içinden Tuna’nın geçtiği bir şehirde doğmanın bile Attila József’in şiirinde kusuz büyük yeri vardır. Nehre bakan o güzel József heykelinin yanı başına çöküp de Tuna’yı izlemeye koyulunca bunu çok iyi anlıyor insan.

Kemal Özer József için “insan kesilmiş çağdaş bir keder” diyor. Gerçekten de çağımızda olup biten ne varsa bir suretidir Attila József.

Kederli ama umutlu, kırılğan ama inatçı, “yıkımı bir ülke kadar kocaman” olan şairin en trajik eseri kendi yaşam öyküsü değil midir?

“Mucize çocuk dediler bana, bir öksüzdüm yalnızca”

Yeni yüzyılın başı... Yoksul bir ülke... Baba Áron Iosifu, başkente gelmek için baba toprağını, tarlaları bırakır ve sabunculuk mesleğini öğrenir. 1900 yılında Józsefi soyadını alır. Áron Józsefi, Liget Lunaparkı'nda gördüğü hizmetçi Borbála Pöcze'ye tutulur. Borbála dört yıl bekler sevgilisini ve evlenirler.

Şairin iki kız kardeşini biliriz: Jolan ve Etelka. Oysa ailenin iki yıl yaşayan oğlu Margit, ne zaman öldüğünü bilmediğimiz oğlu Nándor ve iki yaşındaki Kálmán, çocukluklarının ilk yıllarında ateşli hastalıklara, zor yaşam koşullarına yenik düşerler. Abla Jolán, 11 Nisan 1905'te doğan Attila ve küçük kardeşleri Etelka hayatta kalmayı başarırlar.

Şairin doğduğu ev, Ferencváros, Gat Sokağı'nda 25 metrekairelik küçük bir dairedir. Beş kişi bu evde yaşarlar. Kimi kaynaklara göre 1905 ve 1920 tarihleri arasında tam 19 kez ev değiştirirler kirayı ödemede zorlandıkları için. Baba Áron sabun fabrikasında çalışır, anne Borbála ise evlere temizliğe gider, çamaşırcılık yapar.

Ülkede tarım ve sanayide büyük bir bunalım vardır. İşsizlik git gide artar ve göçler de. Áron József her zaman Amerika düşleri kurmaktadır. Bir sabah ansızın ayrılır evden ancak gittiği ülke Amerika değil Romanya'dır ve sabun yapmak

için yağ satın aldığı “alev saçlı kadın”la birlikte koyulur bu serüvene. Üç çocuğunu ve Borbála’yı geride bırakarak... Babası evden ayrıldığında Attila henüz üç yaşındadır.

Attila József zor bir çocukluk geçirir kuşkusuz. Parçalanmış bir ailede, yoksulluk içinde. Evde yalnızca iki yatak olduğundan kız kardeşi ve bir odacı kızla paylaşır yatağını. Tek başına çocuklarını besleyebilmek için temizlikçilik yapan anne Borbála , okumayı seven bir kadındır. Attila József’in harflere duyduğu tutkunun ilk ateşleyicisi...

1908’de Macar edebiyatında yeni bir çığır açan Nyugat / Batı adlı dergi yayımlanmaya başlar. Çağdaş Macar edebiyatının büyük isimleri, Batı Avrupa’ya ve edebiyatta özgürlüğe yüzünü dönen bu dergi çevresinde toplanır. Endre Ady, Zsigmond Moricz, Dezső Kosztalanyi, Gyula Juhász, Margit Kaffka bunlardan bazılarıdır. Tek başına çocuklarına bakmayı başaramayan anne, **1910-1912** yılları arasında Attila ve Etel’i ulusal çocuk esirgeme kurumuna bırakır, çocuklar yardımcı ailelerin yanına yerleştirilir.

1913’te ilkokula giden Attila, cep harçlığını çıkarmak için çalışmaya başlar. Alışveriş sepetlerini taşır, sinemada bilet satar, odun çalar.

1914’te Avusturya - Macaristan Monarşisi Sırbistan’a savaş açar. Birinci Dünya Savaşı kapıdadır.

Attila József henüz dokuz yaşındayken ilk intihar girişiminde bulunur. Aynı yıl anne Borbála kansere yakalanır. Bir süre sonra abla Jolan, Avukat Ödön Makai’nin yanında çalışmaya başlar. Jolan ve Ödön arasında bir ilişki başlar. Kasım **1917**’de Jolan, avukatın desteğiyle kardeşlerini Monor’da bir aile yanına yerleştirir. Bir yıl sonra evlenirler. Bu, ailenin

onaylamadığı bir evliliştir. Annesinin git gide ağırlaşan durumu, tedavi gereksinimi nedeniyle aileye bakma görevini tamamen Attila üstlenir.

17 Ekim 1918'de Habsburg Monarşisi için tehlike çanları çalmaya başlar. Asker ve öğrenci birlikleri oluşturulur. 30-31 Ekim gecesi Budapeşte Garnizonu stratejik noktaları ele geçirir. İktidar Ulusal Konsey'e devredilir. 24 Kasım'da Béla Kun ve arkadaşları Macar Komünist Partisi'ni kurarlar.

1919 Martında Macaristan'da, Konsey Cumhuriyeti ilan edilir. Kısa bir süre sonra beyaz terör başlar, karşı devrimci subaylar kanlı eylemlere kalkışırlar. Anne Borbála 1919 sonuna doğru ölür. 1920'de çocukların yeni velisi Avukat Makai, Attila József'i Makoi Lisesi'ne yazdırır. Macaristan'da karışıklık sürmektedir. Miklos Horthy naiblik makamına seçilir.

Attila József 1921'den başlayarak düzenli olarak şiir yazacaktır. İki yıl sonra, 1922'de okul yöneticileri ve öğretmenleri Attila'nın farklı ve yetenekli bir çocuk olduğunu anlarlar ve aynı yılın Şubat ayında Gyula Juhász ile tanışmasını sağlarlar. Haziran'da ikinci kez intihara kalkışır, okuldan da ayrılır. İki ay sonra Szegedli genç şairlerle birlikte bir şiir antolojisi hazırlar. Okul açılacağı zaman intihar girişimi nedeniyle yurda kabul edilmez. 1 Kasım 1922'de Gyula Juhász sayesinde dahil olduğu "Tiyatro ve Topluluk" adlı dergide *Távol / Uzak* ve *ősapam / Atam* adlı şiirleri, genç şairi tanıtan kısa bir yazıyla birlikte yayımlanır. Şairin okurla ilk buluşmasıdır bu. Aynı yıl *Szépség Koldúsa / Güzellik Dilencisi* adlı ilk şiir kitabı Gyula Juhász'ın önsözüyle yayımlanır.

1923'te bitirme sınavlarına girerek dışarıdan bitirir liseyi. Kitapçıda çalışır ve daha sonra banka memurluğu ile geçimini

sağlar. Nyugat Dergisi'nde iki şiiri yayımlanır. Mayıs ayında Gyula Juhász'ın 25. sanat yılı kutlamalarına katılır ve bu sırada Mihály Babits, Dezső Kostalanyi ve Lőrinc Szabó ile tanışır. *Asi İsa / lazadó Kristus* adlı şiiri yayımlanır.

1924'te "Asi İsa" adlı şiiri nedeniyle sekiz ay hapis ve 200.000 Krona para cezasına çarptırılır. Basında çıkan yazılar kamuoyunun ilgisini uyandırır. Bunun üzerine cezası affedilir. Aynı yılın sonbaharında Szeged Üniversitesi'ne yazılır, Macar – Fransız filolojisi ve felsefe derslerini izlemeye başlar. Sosyal Demokrat Parti'nin Szeged örgütünde çalışmalara koyulur. *Nem Én Kiáltok / Haykıran Ben Değilim* adlı şiir derlemesi yayımlanır. Bu yıl, babası Áron József beş yıl önce ölen eşi Borbála'nın, kendisini bırakıp Amerika'ya kaçtığını söyler yeni sevgilisine ve onunla evlenir, bir de oğlu olur. Görenler çocuğun Attila'nın yüz hatlarını taşıdığını söylerler.

1925'te *Tiszta Szívvel / Temiz Yürekle* adlı şiiri yayımlanır. Şiiri Profesör Antal Horger'i kızdırır ve okuldan uzaklaştırılır. Bu olay şairin yaşamında dönüm noktası, Viyana ve sonrasındaki Paris serüveninin de başlangıcı olacaktır.

Ülkenin ve kendisinin içinde bulunduğu duruma yalnızca üzülüp içine kapanmak ona göre olmadığından, işçi ve köylülerin yanında mücadeleye girişerek duruşunu belirler. Sosyalist İşçi Partisi'ne üye olur. Viyana'ya giderek üniversiteye kaydolar. Bu dönem Marksizmin klasiklerini okur, Macar Konsey Cumhuriyeti'nin çöküşünden sonra Avusturya'ya sığınan Macar göçmenlerin edebiyat ve düşünce hareketlerine katılır. Marksist ve anarşistlerle tanışır. Lajos Kassák ve Tibor Déry ile tanışıklığı da bu dönemdedir.

1926'da Andor Németh ile Macaristan'a döner. Eylül'de Paris'e geçer, Sorbonne'ayazılır. Macar göçmenler Cafe Döme'de toplanmaktadırlar. Anarchiste Communiste'ye üye olur.

1927'de Fransız Komünist Partisi'nin Macar örgütüyle ilişkiye geçer. Ağustos'ta Macaristan'a döner 28 Eylül'de Budapeşte Üniversitesi Felsefe Bölümü'ne kayıt yaptırır. Zengin bir ailenin kızı olan Márta Vágó'yla tanışır ve ona âşık olur.

1928'de Márta Vágó'nun ailesinin entelektüel çevresiyle ilişkiye girer. Illyés Gyula, Pál Kecskemeti, Pál Ignatus ile tanışır. Ailesi Márta Vágó'yu Londra'ya gönderir. Önceleri mektuplarla sürdürmeye direndikleri ilişkileri seyrekleşen mektuplaşmalarla yavaş yavaş söner. Bu dönem Macar köylüsünün yaşamını araştırmak için kurulan ve siyasi çözüm önerileri getiren etkin bir oluşum olan Miklos Bartha Topluluğu çevresine girer. Siyasi savaşımlı, yoksulluk ve ayrılık acısıyla ruhsal sorunları belirginleşmeye başlar. Ülkedeki ekonomik bunalım tırmanmaya devam etmektedir.

1929'da *"Nincsen apam se anyam / Ne Anam Var Ne Babam"* şiiri gün yüzüne çıkar. Kız kardeşi Jolan ve Avukat eşi Ödön ayrılırlar. Ödön bu kez de küçük kız kardeş Etelka József'le evlenir. Attila József işten ayrılır. İşçi Kurumu, şairi Neuasthenia Gravis nedeniyle sanatoryuma sevk eder. Eylül sonundan 18 Ekim'e dek orada kalır. Dönüşte kısa bir süre Endre Bajcsy Zsilinszky'nin editörü olduğu Elörs adlı dergide çalışır.

1930'da 1929'daki ekonomik bunalımın ve Sovyetler'deki ilk beş yıllık kalkınma planının başarısıyla Avrupa'da da devrimci bir dalga yayılmaktadır. Mihály Babits'in bir şiirini "Tanrılar Ölür, İnsanlar Yaşar" adlı bir yazı yazarak Toll Dergisi'nde ağır dille eleştirir. Gözüpek eleştirisiyle kendi

durumunu zora koşar. Çünkü o zaman Mihály Babits Nyugat Dergisi'nin başyazarı, aynı zamanda Baumgarten Vakfı'nın müdürüdür. Attila József sözünden de, eyleminden de ödün vermediğı bir yaşam sürmüştür her zaman. Edebiyat ve politikada yapıp ettikleri her zaman konuşulmuştur ama hiçbir zaman özel hayatındaki çalkantılarla, sağıık sorunlarıyla gündeme taşıımaz kendini.

Miklos Marta Grubu'nun yayınları arasında Attila József'in *Köylere! / Kİ a Faluba!* adlı bildirisi yayımlanır. Kitlelere seslenen, işçi ve köylülere kurslar, konferanslar veren proleter bir şair olarak anılmaktadır artık. Marks'ın ekonomik kuramlarıyla geleneksel işçi sınıfına devrimci bir karakter kazandırmaya çalışır. Altı yıl birlikte olacağı yoldaşı, Judit Szantó ile tanışır. Macaristan'da tarım işçilerinin grevleri, işçi gösterileri birbirini izlemektedir. 1 Eylül 1930'da Macar işçileri kitle halinde sokakları kaplar. Ve şair *tömeg/kalabalık* şiirini yazar. Komünist partiye katılır. Politik yönünde sapma olduğı düşüncesiyle Miklos Bartha Topluluğı'ndan ayrılır.

1931'in şubat ayında Jaures İşçi Birliğı'yle ortak bir bildiri yayımlar. 18 Mart'ta "*Devir Gövdeyi Ağlanıp Sızlanma / Dönst d Tökét ne sirankozz*" adlı şiir kitabı yayımlanır. İlkbaharda Ujpest ve Rakospalota'da illegal seminerlere liderlik yapar. "*Devir Gövdeyi ...* " şiiri ve yazıları nedeniyle çeşitli cezalar alır. Bu kitabı toplatılır. Bu arada Moskova'da bir dergide Macar Edebiyat Platformu, şairi faşizm kapısında bir çıkış aramakla eleştirir. Bu yazı şairi çok incitir. 20 Eylül'de sert bir yanıt yayımlar.

Yaz aylarında Psikolog Dr. Samu Rapaport ondan mide ve bel ağırılarının ruhsal durumlarla ilgisi konulu kitabının redak-

siyonunu yapmasını rica eder. Bu József'in psikanalizle ölüme dek sürecek olan pratik ve kuramsal ilişkisinin başlangıcı olur. Bir yandan terapi görür, bir yandan psikanalizi öğrenir.

Şairin psikanaliz öğrenmesi, bununla da yetinmeyip kendinde uygulaması ruhsal sorunlarını derinleştirmiş olup olmadığı günümüzde ruh hekimlerince tartışılan bir konudur.

Sonbaharda kitle hareketlerinin yaygınlaşmasından korkan hükümet sıkıyönetim ilan eder.

1932'de, Macaristan'da faşizm ve Alman yandaşlığı yükselmektedir. "Macaristan'ın Mussolini'si Gyula Gömbös Meclis Başkanı olur. Şair sayısız makaleler yazarak faşizme karşı durur. Şairin Ferenc Fejtő ile birlikte hazırladığı Gerçeklik/Valóság adlı derginin ilk ve tek sayısı yayımlanır. Dergi, parti çevresinde büyük yankılar uyandırır ve eleştiriler sonucunda derginin devamı gelmez. Şairin incelmış ve derin bilgisi, eleştirelliği parti tarafından onaylanmamaktadır. Bir kez daha anlaşılamamak, hak etmediğini düşündüğü suçlamalarla karşı karşıya kalmak onu üzer.

Temmuz ayında komünist liderler tutuklanır, Imre Sal-lai ve Sándor Füst sıkıyönetimce ölüme mahkûm edilir. 27 Temmuz'da Attila József, Gyula Illyés ve Lajos Szimonidesz "Ölüm Cezasına Karşı Broşür"ü hazırlarlar. Broşür polisin eline geçer ve yazarlar yeniden kovuşturmaya uğrar. 16 Ekim'de *Külvárosi Éj / Kenar Mahallede Gece* yayımlanır. Bu kitapta yer alan şiirleri kalabalıklara seslenerek coşkulandıran kışkırtıcı şiirler değildir. Artık kendini, duruşunu daha çok sorgulamaktadır. Şiirindeki bu değişimde psikanalize olan ilgisinin etkisinin büyük olduğu söylenmektedir. Rüya sembolleri, düşünsel ve görsel imgeler, eşsiz metaforların kullanımı belirginleşmiştir.

1933'ün Şubat ayında *Kenar Mahallede Gece* şiiri hakkında Ferenc Pakody'nin sert eleştirileri yayımlanır. Uzun bir aradan sonra Nyugat Dergisi, şairin şiirlerine yeniden yer verir. O günlerde "*Ode*" şiirinin ilham kaynağı Marta Marton ile tanışır. Bir süre sonra uzun süredir birlikte olduğu Judit Szantó intihara teşebbüs eder. Az üj Harcos / Yeni Savaşçı adlı dergide halk cephesi hakkındaki görüşlerini yansıttığı ve partinin durumuyla ilgili düşüncelerine yer verdiği bir makalesi yayımlanır. Bunun üzerine parti ondan yeniden uzaklaşır. Almanya'da Hitler iktidara gelir. Onu kutlamaya giden ilk devlet adamı Macar Bakanlar Kurulu Başkanı Gyula Gömbös'tür

1934 yılında, partiden ayrılır. Burjuva grupla da arası iyi değildir ve artık tek başınadır. Hastalığı artar, ancak şiirleri de mükemmelleşir. Öcsö'deki yetimlik günleri, anneye yönelik özlem ve öfke dolu duygular, adından ve kişiliğinden kaynaklanan mahrumiyet travması, çocukluk dayakları, yeni yetmeliğinde karşılaştığı aşağılanmalar, evlere temizliğe giden annenin 1910-12 arasında iki küçük kardeşini çocuk esirgemeye vermesi, bunlar son dönem şiirlerinde dirilmeye başlayan anılardır.

Komünist Parti'nin yasallaşması tartışmalarında görüş ayrılıkları belirginleşmeye başlar. Judit Szantó ile ilişkisindeki görüş ayrılıkları da derinleşmiştir, şair için yeni bir kopuş dönemecidir bu. Kız kardeşi Etel ve eşi Ödön'ün yanına taşınır ve Haziran'a dek orada kalır. Bu arada Béla Bartók'un bir yapıtından etkilendiği *Medve Tanc / Ayı Dansı* adlı şiir kitabını tamamlar. Budapeşte'ye döndüğünde Sovyet Yazarlar Kongresi'ne Gyula Illyés ve Lajos Nagy'in çağrılı olduğunu görür. Bu konuda şairin "Neden Ben Değil" başlıklı bir yazı yazdığı, ancak yazının kaybedildiği söylenmektedir.

1935 yılında 100 pengölük bir edebiyat ödülü kazanır, ancak diğer yandan da Gyula Illyés'in aklıldığı bir davada 200 pengö para cezasına çarptırılır. Bu yıl yapı işçileri grevde, şair de onların yanındadır. Bahardan sonra Edit Gyömröi tarafından uygulanan psikanaliz tedavisi başlar. Berlin'den dönen ve belki de ilk büyük aşk acısını yaşatan Márta Vágó ile yeni bir yakınlaşma olur aralarında.

27 Aralık'ta şair, Pál Ignóus ile birlikte Szép Szó / Güzel Söz adlı dergiyi çıkarmak için Imre Cserepfalvi ile bir sözleşme imzalar.

1936'da Şair bir kez daha 100 pengölük bir edebiyat ödülü kazanır. Szép Szó adlı derginin ilk sayısı Mart ayında yayımlanır. Mayıs ayında derginin özel sayısı çıkar. Özel sayı: "Eski Macarlar hakkında Çağdaş Macarların düşünceleri" başlığını taşımaktadır. Birçok Macar edebiyatçının birlikte hazırladıkları bu sayı için Attila József'in yazdığı ünlü "Tuna Kıyısında" şiiri adeta kitabın önsözü niteliğindedir. Şiir tıpkı "Hava İstiyorum", "Thomas Man'ı Selamlama", "Yurdum" şiirleri gibi belirli bir amaçla yazılmıştır. Kimi eleştirmenler Tuna Kıyısında şiirini dergi özel sayısının baş makalesi kabul ederler.

Şair Judit Szantó'dan tamamen kopar. Imre Csereppalvi Szép Szó ekibinin yönelimleriyle ters düştüğü için derginin yayını durdurur, sonraki sayıları László Dormandi çıkarır.

Ruh sağlığı git gide bozulmaktadır. Tedavilere yeniden başlanır. Tedavi sırasında annesine çok benzeyen psikanalitikçi Edit Gyömröi'ye ilgi duymaya başlar. 1936 Noelinde sessizliğe boğulan "Çok acıyor" adlı son şiir kitabı bu tutkudan doğan düşmanlığın, kaygılı bir gönül bağı hatırasının şiirde bıraktığı izleri barındırır. Gerçekle gerçek olmayanı git gide birbirine katan şair, ruhsal çöküntü nedeniyle Siesta Sanatoryumu'na yatırılır.

Şairin Edit Gyömröi ile olan ilişkisi 1936 güzünde sona erer. Tedaviyi Robert Báék üstlenir. Çek ve Slovak Ozanları Antolojisi'nde Attila József'in çok sayıda çevirisi yayımlanır.

1937'de Béla Bartók ile tanışır. Sürgünde bulunan Thomas Mann Macaristan'a gelir. 13 Ocak'ta Budapeşte'de Macar Tiyatrosu'nda bir konferans verecektir. Attila József de Thomas Mann için bir şiir yazar... Ancak İçişleri Bakanlığı şiirin okunmasını engeller.

Şubat ayında son dönem aşk şiirlerinin esin kaynağı pedagoji öğrencisi Flora Kozmutza ile tanışır. Macar Kâğıt Fabrikası'na başvurur ve başvuru koşullarından biri olan ünlü özgeçmişini yazar. Bu özgeçmiş ölümünden sonra Szép Szó Dergisi'nde yayımlanacaktır.

15 Mart'ta, 1848 Macar Özgürlük Savaşı'nın kutlandığı bayramda solcu yazar ve araştırmacılar Mart Birliği Tüzüğü'nü ilan eder. Attila József de bu hareketi destekler. Mayıs'ta Szép Szó özel sayısı yayımlanır. Macar kimliği tartışılmaktadır bu sayıda ve şair de Házam / Yurdum şiiriyle yer alır

Haziran'da şairin son ve trajik sinir krizi gerçekleşir. Laszló Benedék, doktor Pál Ignótus ve Bertalan Hatvany ile yaptığı konsultasyon sonucunda Temmuz'un sonuna doğru hastayı Siesta Sanatoryumu'na gönderirler. Dostları bu tedaviyi gizli tutar. Ancak olay Ağustos'un 12'sinde duyulur.

Şair bu arada ilk görüşte etkilendiği ve en güzel aşk şiirlerini yazdığı engelli çocuk pedagojisi uzmanı olmaya hazırlanan Flora Kozmutza'ya âşık olur. Flora, ona Rorschach testini yapmıştır. József ona evlenme teklif eder ve eski örneklerde de olduğu gibi ona ilahi aşk şarkıları yazar, ancak "Flora" şiiri umutsuzluk doludur.

Hastalığı şiddetlense de üretmeye devam eder. Son dakika-ya kadar iyi olduğunu kanıtlarcasına yazar.

Şair 4 Kasım'da Siesta Sanatoryumu'ndan ayrılarak Balatonszarszó'ya doğru yola koyulur. Budapeşteli dostları, durumunda bir iyileşme olması halinde ona Pantheon Yayınevi'nde okutmanlık pozisyonu sağlayacaklarını söyler.

Baumgarten Vakfı'nın o yılki Baumgarten ödülünü ona vermeyi istedikleri konuşulmaktadır, ancak şairin kız kardeşleri kesin olmayan bir haberle onu heyecanlandırmak istemezler.

Flora onu Balatonszarszó'daki pansiyonda ziyaret eder, 4 Kasım - 3 Aralık 1937 tarihleri arası ablaları da orada kardeşlerine refakat ederler.

Ölümünden üç gün önce "İşte buldum yurdumu" diye başlayan ağıt şiiri yazar.

...

*Boş yere yaşayıp gittiğimi
kestirebilirim artık kendi kendime.
Deli rolü oynattılar bana
ve şimdi yararsız ölümüm bile.*

(Çev. Edit Tasnádi-Kemal Özer)

3 Aralık 1937'de eskiden olduğu gibi öğleden sonra mektuplarını yazar, daha sonra anlaşılacağı üzere veda mektuplarıdır bunlar. Akşam yürüyüşe çıkar. İstasyona ulaşır.

1284 numaralı yük treni yavaş yavaş hareket etmeye hazırlanırken şair, 1963 ve 1964 numaralı vagonların arasına gizlenir ve hareket eden tren ölümüne yolculuğu başlatır. Öldü-

günde saat 19.35'i göstermektedir. Olayı görüp haber veren ise köyün delisidir.

5 Aralık 1937'de Balatonszarszó Mezarlığı'na gömülen Attila József için "Kederli diriliş", ölümünden sorumlu tutulan günah keçileri bulma çabası ve yaşamının politik yönünün farklı ideolojilerle tekrar tekrar yorumlanması sürüp gider .

Tam üç kez mezarından çıkarılır ve nihayet Budapeste'ye Kerepesi Mezarlığı'na gömülür. 17 Mayıs 1994'ten beri annesi ve ölen aile üyeleriyle birlikte orada yatmaktadır.

Kaynakça :

Erdödy, Edit& Magyar Miklos &Tverdota György (1992). Magyar Irodalom a XX. Században. Szerkesztette: Magyar Miklós. Budapest.

Hegedüs Réka&Schaffer Erzebet (1995). "Vago Marta és József Attila", Nők Napja 7 (15): 20-21.

J. Eckmann (1946). Macar Edebiyat Tarihi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No.51 Hungaroloji Enstitüsü No.1

Kemal Özer(1986). Temiz Yürekle. İstanbul: Broy Yayınları

Somos Agnes "Csodagyereknek tartották, pedig csak arva volt"

Szabolcsi, Miklos(1975). "Attila József'in Yaşam Öyküsü ve Şiiri", Militan 1 (3): 35-45

Tverdota György "József Attila költészetének kozmológiai vonatkozásai". www.cimbora.hu

Tverdota György www.emlekei.hu Ocak 2005

Valachi Anna www.emlekei.hu Ocak 2005

BENDEKİ GÖRÜNTÜSÜ

ATTILA JÓZSEF: YILLAR SONRA, YENİDEN

Adını ilk ne zaman duyduğumu anımsamıyorum, ama şiiriyle karşılaşalı 30 yıl oluyor. Önce okuruydum, sonra şiirinin Türkçeye çevrilmesine katıldım. Bu arada Macaristan’da birkaç kez yaşamının izini sürdüm, onunla ilgili birtakım ayrıntıları, şiirinde ağırlıkla yer alan özellikleri yakından tanımaya çalıştım. Birkaç kez de, şiirinin bana düşündürdüklerini yazdım. 1986’da, onun Türkçede nasıl okunması gerektiği üzerinde durmuş, bizim için “Bugünkü Attila József”in ne olabileceğini araştırmaya çalışmıştım. Yıllar sonra, şimdi doğumunun 100. yılında, ona yeniden bakıyorum.

Sözünü ettiğim yazı, bir soruyla başlamıştı: Bir ozan yalnız kendi ülkesi için mi yazar? Yazıda, Attila József’i oldukça geç okuma fırsatı bulmamıza karşın, onun başka bir zaman

diliminde, başka bir coğrafyada yazdıklarını *bugün* bizim için söylenmişçesine canlı bulduğumu vurgulamıştım. Bu canlılık, onun bir dile kavuşturduğu geleceğe ilişkin düşlerde, insan özgürlüğü önüne dikilen engellere yönelttiği eleştirilerde, yaşam ve dünya tasarımı için ardına düştüğü sorular ve getirmeye çalıştığı yanıtlarda su yüzüne çıkıyordu. O yüzden de, Attila József'in şiiri heyecan uyandıran ve etkileyen bir şiirdi. Çünkü bu tür ozanlar, sıradan kişilere hem benzeyen hem benzemeyen inişli çıkışlı yaşamlarından da, ayrıntıları bize uzak bir zaman diliminden de söz açsalar, ayak bastığımız toprakta kökleri olduğunu duyururlardı.

Yıllar sonra, yeniden okuduğumda, Attila József'in yaşamından süzülüp gelen ayrıntılar, benzerine rastlanmayan imgeler, bir şiir dünyasının insanı kavrayıveren atmosferi, bende yine "çarpcı" olmaktan çok "yaralayıcı" bir etki bırakıyor. Yaralı bir insanın soluğu çarpıyor sanki yüzüme. Bırakılmışlığın, yoksulluğun, alnındaki ışığı yükseklere çıkarmak için çırpınmanın sessiz çılgınlıklarıyla yalıma kesmiş bir soluk. Kuşatıldığı olumsuz koşullar onu durmadan engelleyip tökezletse de, bu çırpınma, bu başkalarıyla buluşup kendi yalnızlığını kalabalığın gücüne dönüştürme, bu kendi gördüğü ışığı başkalarına da ulaştırma çabası bir ürperti dolaştırıyor yine dizelerinde. Toplum yapısından gelen engellere siyasal ve sanatsal anlayışsızlıkların eklenmesi, geçim zorluklarının örselediği dayanma gücünü ruhsal çöküntünün iyice kemirmesi trajik bir boyut katıyor bu çabaya. Sanki insan kesilmiş çağdaş bir keder var karşımda yine.

Lorca, Mayakovski, Neruda, Aragon, Brecht gibi onun şiirini de etkileyici kılan neydi diye sorsam, vereceğim yanıt yine değişmeyecek:

Attila József'in de yaşamı büyük devinimli, çalkantılı günlere denk gelmişti. Bir şeylerin bittiği, buna karşılık daha tam bilinmeyen, ama heyecanla beklenen başka şeylerin başlayacağı günler...

Attila József'in de yaşamı en uç noktalara itilmiş, keskin çizgili bir yaşamdı. Nerdeyse hiçbir ortalama öge yoktu. Bırakılmışlık, öksüzlük, yoksunluklar, anlaşılma, hastalık, hepsi en aşırı boyutlarıyla...

Sezgi ve bileşim, bu iki sözcük, bir bakıma Attila József'in de sanatını özetliyordu. Başlayacak olanı seziyordu ve elde bulunanla yeni bir bileşime gidebiliyordu. Seziyordu, çünkü bu sezgiyi yaratan koşullarla sürekli bir boğuşma içindeydi. Bileşime gidebiliyordu, çünkü yaşamdan damıttığı bilgiyi sürekli bir dille dönüştürüyordu.

Dürüstlük, Attila József'in gündeminde de ilk sıradaydı. Toplumsal çelişkileri olduğu gibi bireysel çelişkileri de sergilemekten kaçınmıyordu. Yaşamında olan hiçbir şey şiirinde gözlerden uzak tutulmuyordu. Onu bağımsız, başkasına benzemez yapan, kendine özgü bir bakışla donatan buydu. Olanlar, Attila József'in bakmasından sonra, yepyeni bir görünüş kazanıyorsa, bu onun *kendine özgü* bakabilmesinden kaynaklanıyordu.

En karmaşık süreçler, Attila József söz konusu olduğunda da alabildiğine saydamlaşıyordu. Sözgelimi "sosyalizmi şiir olarak yaşama"nın ve yazdıklarını "sosyolojik bir doğrulukla ama ozanca" yazmanın ne olduğunu açık seçik gösteriyordu.

Bugün bakınca, bu temel ve kaynakların onu "bugün"e taşıdığını bir daha görüyorum. Tıpkı suyun, üstünden geçtiği ça-

kılları temizleyip parlatması gibi, zaman da Attila József şiirini biraz daha açık seçik, biraz daha saydam kılıyor.

Bugün bakınca, hâlâ Tuna kıyısında Attila József. Yüzü sulara dönük ve önünden geçen dalgalarda çeşitli kökenlerden insanların birbiriyle kaynaşmasının düşünüyör. Bugün bakınca, ozanın şiirine yansıttığı düş, bir gün gerçekleşirse ne olur, düş olmaktan çıkar mı sorusuna, yanıt yine aynı: Hayır, yeni ve ozanın göremediğı düşleri bir gün kuracak olan insan beyni, daha önce görölmüş düşlerle oluşur çünkü. Bugün görülen, hiçbir zaman görüleceklerin tümü olmayacak.

Öyleyse, yıllar sonra bir daha sorabilirim: Bugün Attila József bizim için nedir? O günkü yanıtları bir daha sıralayarak:

“Varlık ve toplum sorunlarını” birlikte yaşamak mı?

“Sanatında içeriğı ruhsal hale getirmesi” mi?

İmgelerinde “elle tutulabilir gerçeğin tat, ruh ve biçim güzelliğı”ni yansıtması, “eşya ve kavramlara ruh, kişilik verme”si, yani “insanlaştırma yeteneğı” mi?

“Aşırı sözcük seçme titizliğı”nden, “kalıplaşmış biçimler getiren tımtırlıklı konuşma”dan uzak durması mı?

Uyarırken bunu “yüksek sesle değil, usulca konuşur gibi” yapması mı?

“İsrarlı bir inançla üstlendiğı ödev” mi?

Bu yanıtları sıraladıktan sonra, “Bugünkü Attila József”in kendime göre en çok ne olduğunu şöyle vurgulamıştım: En ağır koşullarda, kendisinden ve toplumdan gelen en büyük engellemeler ortasında bile “eylem” ile “ozan”ı birbirinden ayırmaması.

“Gitgide yalnızlık, korku ve yabancılaşma duygularının egemen olduğu bir tür Batı şiirini örnek alan, onu dayatmaya çalışan” bir sanat ortamına karşı, “yalnızlık ve keder duygularının varolabilirliğini yadsımamakla birlikte, bu duyguları alt etme, onlara üstün gelme” yönelişinin büyük bir örneği olması.

Şimdi bakınca, 1986’dan sonra dünyanın yaşadığı, o günlerde daha gündeme gelmemiş olan değişimin başka bir boyut daha eklediğı görülüyor onun şiirine. Sosyalist dönemin ardından liberal saldırı, kendi ülkesinde onu da yeni bir arayışla yüz yüze getirmiş durumda. Sözünü ettiğimiz gerçek kimliğine karşı, daha o kimliği edinmeden yazdığı metafizik içerikli erken şiirleri ortaya çıkarılıyor ve gerçek kimliğinin taşıdığı (bütün o saydığımız) değerler, sosyalist dünyanın dayatmasıyla varolmuş, bugün artık önemini yitirmiş gibi gösterilmek isteniyor.

Öyleyse, “Bugünkü Attila József” nedir, “Bugünkü Attila József”i nasıl okumalı sorusuna, bu aşamayı da göz önünde bulundurarak bir daha bakmalıyım. Onun verdiği (yukarda andığım) yanıtlara, ileri sürüldüğü gibi, dayatmaların var ettiğı bir değer olarak değil, o değerler gözden düşürölmeye kalkışıldığında onları yeniden üretecek gizilgücü içinde taşıdığını da eklemiş olarak.

Kemal Özer'in çeviri çalışmalarından bir örnek. Edit Tasnâdi arşivinden...

Umut sarca

101

Yavaş, düşünerek

İnsan nihayet kumlar (kumla kpl.)
üzün, nemi bir düzleşti varıyor
dalgın dalgın bakıyor seyretilir (dalgın bakıyor) ve elini
başıyla oynuyor, umut etmiyor (namıyor)

Ben de hile yapıyordum, önemle yapıyordum
sevinme bakmaya gelip gidenin
karanlık yapılarında günışığı
bir belde ~~Pirelli~~ ayarlıyor

Yürümün hisin dalında oturuyor
kızıl vücutta sessizce titreyen (rüptenim)
yıldızlar belce aum seyretilir toplanıyor
ve seyretilenler aum.

Deniz rengi gökkuşuğunda

Deniz rengi gökkuşuğunda da daimiyor
laleli senin aum.

Ey gökkuşuğ yıldızlar!

Bizlerin aumunda seyretilir, kivilcimler seyretilir.

İçinde seğirir yaşıyor, taş sebr,

uzay boyunca sessizce.

Dünya manı zaman ~~güneşin~~ ^{uzaklaşan} ~~güneşin~~ ^{güneşin}

Kelim ağız parlıyor (ışıldıyor) : Seslerim -

Bu, gün dalgın bir kumla sebr yayılıyor

Tade kaşınmış ağacın üzerine (üstüne).

Yürümün ağıyor, seyretilir seyretilir.

Fakat kime seyretilenim ben -
(Fakat kime seyretilenim ben)

KEMAL ÖZER İLE ATTILA JÓZSEF'İ ÇEVİRMEK

Şiir neye yarar, niye yazılır, niye okunur, faydası var mı diye sorular soranlar bulunur elbette. Şairin akıl ve yüreğimize kazandırdıklarını uzun uzun anlatmaktansa burada Attila József'in sayesinde kazandıklarımın, her şeyden önce Kemal Özer'in dostluğundan bahsedeyim.

Bir rastlantı eseri başlamıştır (Türkiye'de birçok olumlu şeyin Atatürk ile başlaması bir rastlantı ise). Atatürk'ün 100'üncü doğum gününü anmak için düzenlenecek toplantıda Macar Bilimler Akademisi'nden "*Türk Edebiyatında Atatürk*" konulu bir bildiri sunmaya davet almıştım, ama elimde materyal yok! O sıralar tek Türk yazar dostum Fahri Erdinç'e yazıp yardım istedikten sonra kendisi Sofya'da yeterli kaynak bulamadığından ricamı dostu Kemal Özer'e ilettiğini yazdı bana. Ve kısa zaman içinde titizlikle seçilmiş, işime yarar bir tomar fotokopi elime ulaştı. Şaşmamak ve teşekkür etmemek elde mi? Ve hemen ilk mektuplardan birinde gene şaşırtıcı

bir şey: Şiir çevirisi önerisi... Elbette çekinmiş, kuşkularımı belirtmiştim.

Elimdeki en eski mektubu 9 Eylül 1981'den kalma. Kemal Özer'i dürüstlüğüyle, ciddiyetiyle, her yönüyle şiire odaklanmış oluşuyla öztürkçe yazmaya daima dikkat ettiğini ortaya koyan, insana sonsuz güven veren satırlar bunlar. Neredeyse otuz yıllık bir dostluğun eski tanıkları...

"Sayın Tasnâdi,

Önce sizi tanımadan yardımınıza koşmak konusunda yazdıklarınıza kısaca değinmek istiyorum. Yardımlaşma, işbirliği, dayanışma vb. olumlu kavramlar insanların kafasında ve dilinde her zaman var. Düşünüyoruz, söylüyoruz. Ama bunların yaşama geçmesi için aynı şeyi ne yazık söyleyemiyoruz. O kadar az ki düşüncelerin gerçekleştirilmesi olayı...

İşte beni harekete geçiren bu olgu. Düşünmesi, söylemesi hoşuma giden, doğruluğuna inandığım şeyleri uygulamak da istiyorum. Küçük örneklerle bile olsa insanların yardımına koşmak beni inançlarım doğrultusunda mutlu ediyor. Yardım dokunursa ne mutlu! Tıpkı yazmak gibi, yardımlaşmak da bana insan olduğumu duyuruyor.

Çağdaş Macar şiirini Türkçeleştirmek konusunda yazdıklarınıza gelince, kaygılarınıza katılmamak elde değil. Hepsi de doğru dediklerinizin. Günlük konuşmanın dışında anlamlar taşınması, sesli güzellikler taşınması ve bunların bir başka dile eksiksiz aktarılması gerçekten zor, konu şiir oldu mu. Ne var ki ben iki bakımdan güvenliyim. İlki, şimdiye değin doğrudan Macarcadan şiir aktarılmadı Türkçeye, yapılan çeviriler hep bir başka dilin aracılığıyla oldu. Bu durum, zaten

varolan güçlükleri biraz da arttırdı. Doğrudan çeviri mutlaka daha asla uygun ve daha şiirsel olacaktır. İkincisi, sizin aracılığıınıza gerçekten güveniyorum. Kısa mektuplarınıza dayanarak karar versem de yanılmadığım kanısındayım. (...)

Anlam çevirileri üzerinde doğrudan tartışabilmek elbette en iyisi. Biz onu posta yoluyla bir ölçüde gidereceğiz. Gönderdikleriniz üzerinde çalıştıktan sonra ortaya çıkan metni size yollayacağım. Yazışarak tartışacağız. Belki biraz yorucu olacak. Ama sonuç, göreceksiniz, bu yorgunluğa değecek. (...)"

Dediği gibi oldu. O zamanlar Varşova Paktı'na bağlı Macaristan ile NATO üyesi Türkiye arasında ilişkiler zaten kısıtlı, her ülkede döviz sıkıntıları nedeniyle seyahat olanakları ayrıca sınırlı; uluslararası telefon konuşmaları inanılmaz zor, email'ler de henüz nerde... Ama mektuplar gidip geliyor, dergiler, kitaplar da. İşte 21 Mart 1982 tarihli, artık "Edit arkadaş" diye başlayan mektubunun kendisine ironi ile de bakabildiğini gösteren son bölümü:

"Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı'nda, sizin de katkınız bulunan, Macaristan'da Türkoloji ve Türk edebiyatı üstüne çalışmalar yazısını okudum. Hem bilgilenip yararlandım, hem çeviriye olan inancım pekişti. Hem de sizin daha önceki çalışmalarınızın hiç değilse bir bölümünü öğrenmiş oldum. Fotoğrafınızdan değilse bile sizi biraz daha yakından tanımış sayıyorum artık kendimi. (Fotoğraf her zaman iyi bir tanık mı acaba? Örneğin siz beni, gülen bir fotoğrafımı gördüğümüz için güleryüzlü biri sanıyorsunuz. Ne gezer! (...)"

Nihayet Sofya'da düzenlenen bir etkinlikte, daha önce yıllığı için bibliyografik yazı isteyen Aziz Nesin ile ilk defa buluştuğum gibi, uzun, daktilolu mektuplarından tanıdığım Ke-

mal Özer de “ete kemiğe büründü”. Büyük hevesle hemen işe koyulduk. Beraberimde getirdiğim antolojiden bir-iki şiir seçerek, bol bol açıklama yaparak sözlü çeviri yapmaya çalıştım. Benim için kolay bir iş değildi bu, çünkü Türkçesi aslı gibi güzel olsun diye Macar şiirlerinin en ince ayrıntılarını bile aktarmak için çabaladım. Ben anlata anlata, o da sora sora, dizeleleri bir sürü parantezdeki notla birlikte ham çevirileri kaydetti. Yeşil antetli not defterinin güzel akışlı el yazısı ve elbette alt üst karalamalarla da dolan yaprakları, hâlâ gözümün önünde...

Sonra, gri bir sonbahar gününde Budapeşte’ye geldi. Evi-mizde kaldı. Hem şiirler çeviriyor, hem de şehri geziyorduk. Çalışmalarımız Attila József’te odaklandığından Macar ozanın mezarını da görmek istedik. İtiraf edeyim, o güne kadar henüz ziyaretine kalkmamıştım. Kerepesi Caddesi’ndeki mezarlıkta arayışımızı o, şöyle anıyor: “*ATTILA JÓZSEF: Şiirleriyle topluca karşılaştığımda bir kıvılcım gibi kavramıştı beni. Yaralı bir kıvılcım gibi. Okuyanın etini dağlayan, alnında yakıcı bir soluk gezdiren. Gömütü ararken, kabına sığmaz yazgısını bir daha düşündüm. Kime sorduksa başka bir yana yolladı bizi. Herkesin başka bir Attila József’i vardı sanki. Başucundan karanfilleri eksik edilmeyen.*”¹⁹(Bu yaşantı daha sonraları *Ararken* başlıklı şiirinde de ifadesini bulmuştur.)

İstanbul, 7 Kasım 1982 tarihli mektubu artık bu ilk Budapeşte gezisinden sonra yazıldı. Bütün izlenimlerimizi derin derin düşünerek usumuz ve duygularımızla da değerlendirmemiz gerektiğini öğretiyor ve sanatçı sorumluluğunu hatırlatıyor bize:

¹⁹ Kemal Özer: *Budapeşteli Tanıklıklar*, Gösteri, Nisan 1983.; *Düşmanı Kardeş Yapmak*, Yordam yayıncılık, İstanbul, 1994.

"Değerli Edit Arkadaş,

Yazmakta geciktiğimi biliyorum. Ama yaşadıklarımı sindirmek için bunca bekledim. Benim gibi yurt dışına yılda bir, bilemedin iki kez çıkan biri, bu gezilere çok anlam yükler. Bekledikleri, edinmek istedikleri çoktur. Korkuları, tedirginlikleri de. Kaldı ki bu yıl, gezi bakımından en zengin yılımı yaşadım. Üç ayrı ülkeye gittim. Değişik çevrelerle, değişik insanlarla tanıştım. Bütün bunları özümlemek vakit aldı. (...) Macaristan izlenimleri, zaman geçtikçe, daha da belirginleşiyor. Evde olduğu gibi, sanatçı arkadaşlara da anlatıyorum fırsat düş-tükçe. Her anlatışımda, daha önce göremediğim ayrıntıları yakalıyorum. Ya da dikkatimi çekmeyen bir nota önüme çıkıyor. Bütün bunları yazabilmenin heyecanıyla doluyum. Ama acele etmiyorum. Şimdilik yalnızca şu kadarını söyleyeyim: Hani iki ülke arasında dostluktan söz edilir, yakınlıktan söz edilir, insanların, halkların birbirini sevdiğinden; Budapeşte'ye gidip geldikten, sizinle, Bn. Beney'le, Peter'le, Fodor Andraş'la, Bart'la tanışıp görüştükten sonra, bunun gerçekten böyle olduğunu düşündüm. Belki bu bir havadır, o havayı soludum. (...) İster düşçülük densin, ister ülkücülük, ben bu havaya önem veriyorum. Birçok önemli şeyin de bu hava içinden yeşereceği kanısındayım. Bizler sanatçı olarak iletkenleri olmalıyız bu duygu ya da kanıların da. İşte bu yüzden yazmakta titizleniyorum o kadar. Kendimi en çok hazır bulduğum anda yazacağım. Macar ozanlarını Türkçeye kazandırmak konusunda daha da dirençliyim şimdi..."

Mektuplar ham çevirilerle, çeviri taslaklarıyla, not ve düzeltmelerle ve temize çekilmiş hazır çevirilerle gidip geliyordu. 29 Aralık 1983 tarihiyle, "Varlık Yayınevi" antetli bir

kâğıtta gelen müjde: “Bir yayınevi bizim yapacağımız Attila József çevirilerinden oluşmuş şiir kitabını 1984 içinde basacak. Bizim bir an önce bu çevirileri bitirmemizi istiyor...”. 23 Nisan 1984 tarihli mektubu ise şöyle başlıyor: *Edit arkadaş, Mektubunuzu aldım. Türkiye’ye geliş işinizin çözümlenmesine ben ve ailem çok sevindik. Hem size getireceği yarar açısından, hem de yeniden görüşmek olanağına kavuşacağımız için. Sevinen bir arkadaş daha var: Attila József çevirilerini basmak isteyen yayıncı...*”

İşler çok çabuk gidemiyor, gidip gelen mektupları bekleyince. İşte iki küsur yıl sonra yazılan mektubun tanıklığı: “*Edit Arkadaş, 1 Mart günlü mektubunuzu ancak 26 Martta aldım. Curriculum çevirisinin aldığı biçimi beğenmenize sevindim. Sorularıma verdiğiniz karşılıklar sorunları çözdü. O çeviriyi yeniden daktilo ettim, dosyaya koydum. Açıklamaları dip notu biçiminde yaptım. Parantezleri kaldırdım. Dün Seyyit’le²⁰ kitap üzerine konuştuk. Mayıs ayında yayınlanacak. Adını Temiz Yürekle olarak saptadık. Ayrıca Seyyit’in aylık Broy dergisinde, Mayıs sayısında çevirilerden bir bölüm ve yazılar yayınlanacak. Fotoğrafları da kendisine aktardım. Biz kendi hazırladığımızı bitirene dek o da kitabın kapağını ve fotoğrafların klişelerini yaptıracak. Ben de Varlık’ın Mayıs sayısında çevirilerden kimilerini yayınlamayı düşünüyorum...*” Budapeşte’de tanıştığımız seçkin Macar şairi, Attila József hakkında çok önemli yazıları olan András Fodor’dan, seçtiğimiz şiirlerinin listesini verip o şiirlere dayanarak seçkimize önsöz yazmasını istemiştik. Kolay değildi çevirmesi. Bu nedenle aynı mektubun devamında Kemal Özer çevirimle

²⁰ Nezir

ilgili bayağı sorular ekledi ve satırlarını şöyle bitirdi: *"Soruların çokluğu lütfen gözünüzü korkutmasın. Bu işin altından mutlaka kalkacağız. Şimdi ricam, bu soruları onbeş gün içinde yanıtlayıp bana ulaştırmanız. Yukarda da belirttiğim gibi kitap Mayıs'ta çıkmış olacak. Ben bu arada "ilham" beklediğim çevirileri hızla size ulaştırmaya çalışacağım. Onların onaylanması için biraz daha çok vaktimiz var. Benden arka arkaya mektuplar alacaksınız şu iki hafta içinde..."* (2 Nisan 1986)

İlham perisi elbette müddetlerle kısıtlanmayı sevmez. Şair dostum 26 Mayıs 1986'da durumu şöyle anlatıyor: *"Edit arkadaş, Biliyorum, sözümde duramadım. Size arka arkaya yazacağımı bildirdiğim mektupları yazamadım. Özür dilerim. 13 Nisan günlü mektubunuzu aldıktan sonra kendimi çok zorladım bitmeyen şiir çevirileri üzerinde. Ama onları ne yazık ki bitiremedim. (Yurdum, Yedinci Adam, Geç Kalmış Ağıt vb.). O yüzden de size yazamadım. Sonunda şöyle oldu: Kitap şu anda basılıyor. Bu hafta içinde çıkmış ve size postalanmış olacak. Fodor'un yazısı da, sizin düzeltmelerden ve açıklamalardan sonra, kitaba girmiş bulunuyor. Şiir sayısı 25'te kaldı. Ama ben yazdığım ön yazıda, Attila József'in başka şiirlerini de çevirip ilerde bu seçmeler toplamına ekleyeceğimizi belirttim. Ayrıca başka çeviriler yapacağımızı da. Böylece kendimizi bağlayacağımızı düşündüm. Kitap 3 bin basılıyor. Gönderilen kitaptan fotoğraflar da olacak içinde. Yayıncı da, ben de bu ilk baskının çabuk tükeneyeceğini umuyoruz. Türk okurlarının Attila József'i benimseyeceğini düşünüyoruz. Zaman gösterecek..."*

Ve zamanın gösterdikleri, 28 Kasım 1986 tarihli mektubuna göre: *"...Temmuz içinde Attila József kitabı çıktı. Oldukça-yankı uyandırdı. Milliyet Sanat Dergisi'nde, Karşı Edebiyat*

dergisinde yazılar çıktı. Ayrıca Broy dergisinde sizin de aldığınız sayıda geniş yer ayrıldı. Ben Varlık'ta bir bölüm yaptım. Herhalde elinize geçti o sayı da ve gördünüz. Çeviriler olsun, genellikle kitap olsun burada beğeni kazandı. Özellikle genç okurlar Attila József'i çok sevdiler. Şiirlerini coşkuyla okuyorlar. Zaten bunun ön belirtilerini gördüğü için Seyyit de kitabın içini basarken ikinci baskıyı da birlikte yaptı. Ocak ayından sonra ikinci baskı satışa çıkacak... ”.

Kitap, Attila József'in yüzüncü doğum günü dolayısıyla 2005'te Evrensel Basım Yayın'dan tekrar çıktı. İçinde üç yeni şiir çevirisi de yer aldı. Ayrıca Miklós Radnóti'den *Köpüklenen Gök* adıyla bir seçki (1997) ve *Yüzünün Arkasında Mayıs* adıyla Macar kadın şairlerinin şiirlerinden bir demet (2007) de ortak çalışmalarımızın ürünleriydi. Otuz yılı aşan döneme çeşitli etkinliklerde buluşmalar, dostça havada sohbetler de sığarsa da, benim için en önemli anılar, beraberce çeviri yapmakla ilgili. Çağdaş Macar şiirinin bir antolojisini de hazırlıyacaktık, ne yazık ki bu tasarının kalıntısı sadece dosyamdaki bir iki yarı hazır çeviri...

Macaristan ve Attila József dostu arkadaşım Sunahan Develioğlu ile bir gün Kabataş'ta vapurdan çıktığımızda bir arkadaşıyla karşılaştı. Birbirimizi tanıştırtırken ben elimi uzattım, “Edit Tasnádi” diye. O da bunun üzerine “Attila József” dedi. Hayatımın en güzel armağanını almış gibi oldum...

Türk şiirseverlerinin belleğinde elbette József Attila'nın adı ile birlikte Kemal Özer'inki anılacak...

DÜŞLERİ(Nİ) GECE GÖRMEYEN ŞAİR ATTILA JÓZSEF²¹

Önadı Attila olan bu ünlü Macar şairini tanımayı çok isterdim. O güne değin dilimize çevrilmiş şiirleriyle yaşamı üzerine çıkmış metinlerden bulabildiğimi okumuştum. Sonunda *Temiz Yürekle*²² adlı kitap bizi onunla buluşturdu. Bunu dilimize kazandıran, Attila József'in öz, bizim de fâhri hemşehrimiz (Türkolog) Edit Tasnádi ile değerli şairimiz Kemal Özer oldu. Bu aziz dostlarım, daha sonra da Macar dilinin çok önemli şairlerinden Miklos Radnóti'nin yaşam öyküsüyle şiirlerinden bir güldesteyi kazandırdılar Türkçe'ye: *Köpüklenen Gök*, Yordam Yayınları, 1997, İstanbul

²¹ Bu yazı *Temiz Yürekle* kitabından yararlanılarak hazırlandı. Emegi geçenlere teşekkür ediyorum.

²² *Temiz Yürekle*, Attila József'in Yaşamı ve Seçme Şiirleri, Kemal Özer (Broy Yayınları, 1986 İstanbul).

‘Toprağın ve Sokağın Çocuğu’ (ya da sesi)

11 Nisan 1905’te başkent Budapeşte’nin dış mahallelerinden birinde, Ferençvaroş’ta doğan Attila’nın başlayan çilesi, ölümüne dek peşini bırakmamıştır. Düzenli bir işi olmayan baba Áron József’in ailesini ve ülkesini terk ettiğinde, üç yaşındaki Attila’nın kendisinden birkaç yaş büyük iki ablası da vardır. Çalışan annesinin sağlığı çoktan bozulmuştur. Attila’nın bakımını üstlenen Macar Çocuk Esirgeme Derneği, onu Ocsöd köyüne evlatlık verir. Yedi yaşına dek burada kalan Attila, ‘yoksul köy çocuklarının çoğu gibi domuz çobanlığı yapar. “*Oysa ben de çocukluğumda / nedensiz dayak yedim çoğu kez, / bir tek iyi söz etseler/ yapardım oysa istenen her şeyi. / Biliyordum-annem de uzakta akrabalar da/beni dövenlerse yabancı (...)* Özgürlük, gel! *Sen bir düzen doğur bana / iyi sözlerle eğit, bırak oynasın / senin ağırbaşlı oğlun*”

Babasızlık, diz boyu sefalet, umutsuzluk, sürekli korku... Çocuk dünyasını dolduran açlığı, acıyı ve annesinin yüzünü şiirlerinde sıkça dile getirmiştir. “*Ve ülkedeki kırılğan köyler / -oralarda doğdu annem-*”

1930’a doğru yazdığı ve annesinin kişiliğini insanüstü ve efsanevi boyutlara ulaştırarak bütün işçi annelerinin simgesi kıldığı şiirler Macar edebiyatının seçkin ürünlerindendir. “*Annemdi, ufak tefek, öldü erkenden / erken ölür çamaşırcı kadınlar çünkü / titrer ayakları, taşıdıkları yükten / ve ağırır ütüyapmaktan başları*” Bir başka yerde şöyle yazar: “*Borbála Pöcze doğurdu beni / O bin bacaklı süpürge / Kanser kemirdi / Karnını, midesini.*”

İlkençliğinde edebiyat kültürüne değin ön bilgileri edinmeye başlar. Annesi kitap okur ve sık sık türkü söylemiş.

Önce halkın pek sevdiği romancı Jokai'nin masalsı görüntüleriyle büyülenen Attila, daha sonra kendisinden 'daha gelişmiş' arkadaşlarından ödünç aldığı kitapları yutarcasına okumaya başlar. O dönemde Macar işçilerinin sürekli okuduğu Zola, Gorki ve sosyalist yazarların kitaplarıydı bunlar.

Sonra, yirminci yüzyılın ünlü Macar şairi Endre Ady'yi tanıdı. Onbir yaşındayken, ablasına seslenen *İlk Şiir*'i yazdı Attila.

Hiç unutamadığı, belleğinde derin izler bırakan 1919 Komünü'nün hareketli günlerinin ardından siyasal ve kişisel ufku yine belirsizliğe döner şairimizin. Beyaz terör, açlık dönemidir bu. 1919 yılı sonunda, annesi Ferençvaroş'ta, kendisinin doğduğu mahallede, bir kulübede hayata veda eder. Bunun üzerine ondört yaşındaki Attila, yine kırdaki akrabalarının yanına gönderilir.

1920 yılına gelindiğinde Macaristan'da başlayan kargaşa, karşı-devrimci subayların kan dökücü eylemleriyle hızlanır. Diktatör Miklos Horthy iktidarı başlamıştır.

Attila, Tuna nehri üzerindeki gemilerde miçoluk yapar. Eylül ayında, Macaristan'ın ortalarında küçük bir kent olan Mako'da liseye yazılır. Endre Ady ve Gyula Juhász'ın şiirlerine hayrandır. Kendi şiirlerini de yerel gazetelerde yayınlattırmaya başlamıştır. Gyula Juhász'la bu yıl tanışır, onun koruması altına girer.

İki yıl sonra liseden ayrılır. Yaz boyunca bir mısır tarlasında bekçilik yapar. Baudelaire ve Walt Whitman'ın şiirlerini okur. Henüz on yedi yaşındaki Attila József'in ilk şiir kitabı *Güzellik Dilencisi* Szeged kentinde, Gyula Juhász'ın önsözüyle basılır.

On sekiz yaşında dışardan lise bitirme sınavlarını vererek diploma alır. Önce bir kitabevinde çalışır, sonra da banka memuru olarak yaşamını sürdürür.

On dokuz yaşında yazdığı *Başkaldıran İsa* şiirinden ötürü dine karşı gelmekle suçlanır. Eylül ayında Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne yazılır. Macarca, Fransızca ve felsefe derslerini izler.

Yirmi yaşında ikinci şiir kitabı *Haykıran Ben Değilim* yayınlanır. *Temiz Yürekle* şiirini fazla atılgan bulan dilbilim profesörü Antal Horger onu üniversiteden uzaklaştırır. Ülkesinden ayrılıp Viyana Üniversitesi'ne kaydını yapar. Avusturya'ya sığınmış birçok Macar siyasal göçmeniyle tanışır. Burada komünist yazarlarla ilişki kurar.

Budapeşte'ye döner, bir süre kaldıktan sonra, Sorbonne'a yazılmak üzere Paris'e gider. Marksist bilgileri bu dönemde derinleşir.

Yirmi iki yaşında iken tanıştığı Marta Vago'ya âşık olur. Bir yıl geçmeden sağlığı sarsılır Attila József'in. Bu nedenle Marta Vago'dan ayrılması onun ruhsal çöküntüsünü hızlandırır ve şizofren tanısıyla bir sağlıkevinde bakıma alınır.

Şair ve Militan

1929 krizi Macaristan'a da ulaşmıştır. Tarım, sanayi ve maliye alanlarında ekonomik bunalım ülkeyi baştanbaşa sarar; geri kalmış bu tarım ülkesinde etkisi hayli yakıcı olmuştur. Aynı yılın başlarında şairimizin üçüncü şiir kitabı yayınlanır: *Ne Babam Var Ne Anam*

1930 yılının Eylül ayında Parti'ye yazıldığında yirmi beş yaşındadır. Bu arada *Köylere!* adlı bir broşürü yayınlanır. İş-

çilere kurslar ve konferanslar düzenleyerek, onların sınıf bilincini diri tutmaya çalışır. (*İnançlı soluğumuzla mırıldanıyoruz / -Zorludur Marksistin işi- / Kum kayar, dayanır toprak / Çünkü biz toprağı bağıyoruz fısıldayarak / Yalnızlık değildir gerçek yazğı.*) Toplumsal eleştiri yeteneğı ve kıvamı şiirlerinde yerini bulmuştur. (*Her şey nemli, her şey ağır / Yoksulluk ülkesinin / küf çiziyor haritasını*)

“Şiir, git sınıf savaşçısı ol!” diyen şairimiz, yaşamı boyunca sınıfının davasını hep göz önünde tuttu. Bundan daha doğal ne olabilirdi ki... Ama ozanlık söz konusu olunca, ne proletkültle, ne de burjuva estetikçilerinin ilkeleriyle uzlaştı. Toplumsal savaşıma hizmet ederken, şiirinin ‘*sanat eseri*’ kalmasına her zaman büyük bir duyarlık ve titizlik gösterdi.

Şairimizin geçmişine dönüp özeleştiri yaptığı, kendi kendisiyle eğlendiğı *Kazıkla Geldin* adlı uzun şiirinden bir dörtlüğü birlikte okuyalım: *Söyle niçin taşları dişledin? / Geç kalmışken niye acele ettin? / Düşleri neden geceleri görmedin? / Söyle aslında istediğın neydi?*

Şiir ve insan üzerine çok düşünmüştür Attila József. Otuzlu yılların başında bir Romen gazetesi için yaptığı söyleşiden kısa bir bölüm okuyalım: “(...) *Her iyi şiir bir yaratmadır ve genel olarak şiir okuyucuların bilmediğini açığa çıkarır. Yalnız kalmak istemeyen, ama aynı zamanda da yüzeysel insan ilişkilerini istemeyen bir insandır şair. Bir şeye ait olduğunu bildiğinde yazar yalnızca. Yalnızlığın şairleri başka yalnızlara bağılı olduklarını hissederler. Kendini tamamen yalnız gören ve diğerk yalnızlarla da ilişki kurmayan ise şiir falan yazmaz...*”

1931 yılında Attila József ilk kez psikanaliz tedavisi görür. Aynı yılın Mart ayında son şiirleri *Devir Gövdeyi, Ağlayıp*

Sızlanma adıyla kitaplaşır. Ne var ki, kitap Mayıs ayında toplatılır.

Attila József'in çıkardığı *Gerçeklik* adlı derginin ilk ve son sayısı yayınlanır (1932, Haziran). Aynı yıl ülkenin Komünist önderleri ağır cezalara çarptırılır. Macaristan'da faşizmin ve Alman yandaşlığının güçlendiği açıkça görülmektedir. Şairimizin yeni bir şiir kitabı yayınlanır: *Kenar Mahallede Gece*. Attila József, Béla Bartók'un bir yapıtından esinlenerek *Ayı Oyunu* diye adlandırdığı bir şiir kitabı yayınlar.

Attila József otuz yaşında (1935'te) 1000 pengö'lük bir ödül alır. 1936'da aynı miktar ödülü bir daha kazanır. O sıra sol yazarlarca yayınlanmaya başlayan *Güzel Söz* adlı edebiyat dergisinin kurucu ve yöneticilerinden biri de Attila József'dir. Aynı yılın son ayında yeni bir şiir kitabı çıkar: *Çok Acıyor*. O dönem yayınlanan Çek ve Slovak Ozanları Antolojisi'nde şairimizin çok sayıda çevirisi yer alır.

O yıllarda sürgünde bulunan Thomas Mann, konferans vermek üzere Macaristan'a gelir (Ocak 1937). Düzenleyiciler yazarı ağırlamakla Attila József'i görevlendirmiştir. Toplantıda Attila'nın yazdığı *Thomas Mann'ı Selamlama* şiirinin okunmasını polis yasaklar.

“Aşktan da öte...”

Tam on yıl sonra yeniden yüreği kabarır Attila József'in. Flora, 1937 başlarında tanıdığı bu çok zeki ve çok güzel kız, şairimize bir kurtuluş getirmiş gibidir. Düşlerinin kadınıdır bu, güzelliğin ve açık bilginin yaratılmışıdır. “Aşktan da öte bir bağlaşma bu,” diye yazar. Hatta karanlık güçlere, hastalığa, evreninin boğucu sıkıntısına karşı da bir bağlaşmadır bu.

Flora'ya adanmış şiirlerin birinde şöyle yazmıştır: *Gerekliyin bana Flora, köylere elektrik / köylere ev, okul, çeşme gibi / çocuklara oyun, bakım / işçilere insan olma bilinci gibi. / Örnek gibi, erdem gibi yoksula, / gerektiği gibi parlak bir usun / toplumumuza, bu karmakarışık dokuya / bulması için kendi yönünü.*

Şairimizin son dönemde yazdığı şiirler açık ve durudur. İmgeler ve düşünce bileşimleri cesur olduğunca yapıları da sağlamdır. 'Şiir Sanatı' adlı böyle bir şiirinden: *Açtım davacı ağzımı, örtmem bir daha. / Duysun yakındığımı Sağduyu. / Gözü üzerimde çağın, hazır yardıma: / Köylünün kafası benimle dolu. / * / Diyorum ki büyümedi insan daha / Öyle sanıyor ama, bilmiyor haddini. / Göz önünde bulundursun hiç olmazsa / İki büyüğü onu: Us ve sevgi.*

Sonperde / 3 Aralık 1937'ye doğru.

Şairimizin sağlık durumu son yıllarda hızla kötüleştiğinden, çeşitli hastanelerde birçok kez tedavi görmüştür. Ciddi bir ruhsal çöküntüye uğramış durumdadır. Doktoruna giderayak yazdığı mektupta, yapmayı düşündüğü eylemde kararlı olduğunu duyuruyor sanki: "Sevgili doktor K...Sizi sevgiyle selamlarım. Nafile yere denemiş olurdunuz olanaksız..."

Attila József'in yaşamı ve şiiri üzerine ciddi araştırma yapan Miklos Szabolcsi'nin, kısa bir bölümünü aldığımız şu saptamasıyla şairi (ve yaşadığı dönemi) anlamakta hiç zorluk çekmiyoruz. Bir şey daha: Attila József adlı insanlığın yüz akı bir şairin sonunu da...

"(...) Gerçekten bir cehennemdedir şair, 30 yıllarından beri onu yıkmaktadır şizofreni. İşçi sınıfı, köylülük, aydınlar,

küçük burjuvazi de savaşın kararttığı ufkun içindeki bu cehennemdedir. Ama acının üstesinden gelir akıl, egemenlik altına girmiştir kaos; türküsünü örgütleyen şair böylece gerçek üzerindeki egemenliğini ortaya koymaktadır.” Yaşama veda ettiğinde otuz iki yaşında olan şairimizin portresini şöyle tamamlar Szabolcsi: “Ama Attila József’in ölümü, intiharı çağdaşlarının gözünden kaçmayan bir simgesel anlamla yüklü. Macaristan’ın insancıl ve evrensel son büyük şairini ezen tren, aynı faşizm ve savaş canavarı gibi gidiyordu.”

Bizim kırk kuşağı şairlerimizle kan kardeşi olmalı Attila József, diye düşünüyorum.

ATTILA JÓZSEF VE ANNELERİMİZ

Gecenin karanlığında hızla geçen bir trenin altında parçalanmış bir gövde ve sancılı bir yüreğin soğuk raylar üzerinde son gelgitleri...

Atilla József yurduna, sınıfına, annesine duyduğu sevgiyle, zor bir yolu acılar içinde yürüdü. Bu yol, karşılıksız bir aşkın üzümlükleri, yoksulluğun ve faşizmin karabasanlarıyla kuşatılmıştı. Fırtınalı hayatı trajik bir ölümle sonlandı.

İstanbul'dayım. Elimde *Militan* Dergisi'nin Atilla József Özel Sayısı'nın düzeltim için basımevinden gelmiş ilk basım sayfaları... Onun fırtınalı yaşamını ilkin o yapraklarda okudum. Daha sonra *Militan*'ın basıldığı matbaada, kurşun harflerle dizilmiş bir kalıpta gördüm.

Kurşun harflerin soğuk, duygusuz donukluğu ve imgelemimde Atilla József ile yaşayan sınırsız izlenimler, duygular.

O gün, orada yaşadım kalbimde bir an Atilla József'in kalbinin gelgitlerini.

Ve sevdim Attila József'i,

Anılarınızda, güleç yüzüyle size el eden, sevgi ve şefkatinin değerini deli dolu günlerinizde bilmediğiniz bir anne varsa, onu anmak için bulun, okuyun derim Attila József'in Ataol Behramoğlu çevirisi "Anneme" şiirini.

Ama şunu da bilin:

"Ağlamak için çok geç şimdi"

**ATTILA JÓZSEF: ANNECİK
(METİN DEMİRTAŞ'A ARMAĞAN ŞİİR ANALİZİ)²³**

Sevgili Metin Bey'e bu güzel yıldönümü vesilesiyle, hep bahsettiği, Attila József'in çok sevdiği bir şiirinden söz etmeyi uygun buldum. Metin Bey bu şiiri sevmekte haklı çünkü Macar edebiyatında ölü bir annenin anısını, daha basit sözcüklerle aynı zamanda daha derin bir lirizmle canlandıran başka şiir sanırım yoktur. Güzel kelime oyunları ile dolu, yapmacık, abartılı duygusallıkla, anıları güzelleştiren bir şiir değildir bu. Şiir anneyi ve şairin annesiyle çocukluğunda kurduğu ilişkiyi kutsamadığı, bütün gerçekliğiyle, bununla beraber derin bir sevgi, hümanizm, acı ve vecitle gösterdiği için etkileyicidir.

Şiir 1934'de annenin ölümünden on beş yıl sonra yayınlanır.

Şiirin samimi havası hemen başlığında kendisini gösterir. Şair Macar çocuklarının küçükken annelerine seslendikleri gibi "mama" der. Burada bir dil olgusuna değinmeliyim. Nerele olursa olsun, dünyaya gelen bütün çocuklar ses çıkarmaya başladıkları zaman elbette dudaklarını kullanır, büyükleri ise

²³ Eylül 2011 Kıyı dergisinde yayımlanmıştır

çıkardıkları sesleri kendi dillerinde anlamlandırmaya çalışırlar. Bu durumda her dilde anne, baba, bebek gibi sözcüklerde fonetik bir zorunluluk olarak dudak sesleri ağır basmaktadır. Örneğin Macarcada anneye eski Türkçe ‘ana’ya benzer biçimde ‘anya’ dendiği halde, çocuk dilinde ‘mama’ denir. (Dil akrabamız olmayan İtalyanlar da ‘mamma’ derler mesela.) Birçok şiirinin gösterdiği gibi annesine hayatının sonuna kadar düşkün olan Attila József, ona hep bu sıcacık çocuksu kelimeyle seslenir. Aynı ses dizisinin Türk çocuklarının dilinde başka bir anlam taşıması da aynı fonetik zorunluğun başka türlü ama doğal bir sonucudur, fakat bu nedenle ‘mama’ kelimesini Türkçeye çevirmek çok zordur. (Belki ‘anneciğim’ olabilirdi.) Attila József’in bu şiirinin ilk iki dizesinde beş kelimenin ‘m’ sesiyle başlamış olması belki de bilinçsiz bir biçimde çocukça konuşmaya dönmedir.

İlk iki dize eşsiz basitliğiyle bile Attila József’in büyük şiirlerine özgü yavaş, düşünüp taşınan bir tarzdadır. (Çağdaşlarının anımsadığı gibi kendisi de bu tonla okumuştur şiirlerini.) Şair nasıl da doğru bir psikolojik gerçeği tespit etmiştir! Yetişkin hayatımızda öyle dönemler vardır ki anne veya babamızın anısı, anlaşılmaz bir ısrarla bizimle olur. Sonraki iki dize üşenmeden çalışan çamaşırcı kadını gözlerimizin önüne getirir. Metinde hiç bir süs yoktur buna rağmen “gıcırdayan sepet” tamlaması veya sepeti kucağında çatı katına götüren anne imgesi nasıl da canlıdır! Çamaşırcı kadınlara özgü arkaya gerilmiş omuzları, ağır sepeti merdiven basamaklarında adeta görürüz...

İkinci kıta, küçük çocuğun ruhsal halinin mükemmel bir canlandırmasıdır. Şair, “bağırmak”, “tepinmek” gibi hiç de şa-

irane sayılmayan sözcükler kullanmaktan bile kaçınmaz. Bu kıtanın ilk “ben henüz içten bir insandım” dizesini her iki çevirmenimiz de başka türlü çevirmiş, asıl cümlede anlatılmak istenen, birçok zorunluluğun, kompleksin, tutukluğun yetişkin insanı açık konuşmaktan alıkoyduğudur.

Üçüncü kıtada da ruhsal durumun titizlikle dile getirildiğini görüyoruz. Çalışan annenin mızımızlanan çocuğuna bakmaması sevgisizliğinden değildir. Geçimlerini ağır işlerde çalıştığı halde zar zor karşılayan kadın, küçük çocuğunu her sızlanışında okşayamayacağına alışmıştır. Bununla beraber kıtanın üçüncü - dördüncü dizesinde son kıtanın mitik betimlenmesini hazırlayan büyü artık başlar. Şiir -parıldayarak, hışırdayarak yükselerek uçan, sallanan temiz çamaşırlar misali- bu iki dizede gerçeğin katı topraklarından büyüleyici ufuklara doğru yükselmektedir. Attila József’in sanatsal etkisi işte bunda gizlidir.

Şiirin sonu dosdoğru şiirsel mitin masmavi göklerine kadar yükselir. Bu yükselişin amacı annenin yüceltilmesidir. Önceki kıtada şişkin çamaşırlarla uğraşan kadın insanüstü boyutlar kazanır; “geç kalmış bir pişmanlıkla” onun artık ne kadar büyüdüğünü anlayan şairin anılarında, yükseklerde uçuşarak sonsuz kâinatın içinde erir gider... Bu değişimin önemi “büyüyen”in basit bir çamaşırcı kadın olmasından doğar. Şair bu mitik resmi çamaşırcı kadının araçlarıyla çizmektedir; bulutlara karışan kır saçlar imgeyi gerçeğe bağlar ve masalsı büyüklüğe erişen annenin erittiği çivitle su, yerini gök mavisine bırakır.

Anneye karşı sevgi ve hayranlığını ifade eden şiir eşsiz bir ivme ile günlük gerçeklerden efsanevi bir düzeye yükselir. Bu

büyü salt dört küçük kıtada gerçekleşmektedir; üstelik benzetme gibi, süslü sıfatlar gibi şiirsel araçlar kullanılmadan!...

Şiirin tarihçesinin bir parçası olarak, ünlü İtalyan estetikçisi Benedetto Croce de şairimizin dehasını bu şiiri okuyunca keşfetmiştir. *Corvina* adlı Macar-İtalyan dergisinin 1942 yılındaki sayısında okuduğu çeviriden o kadar büyülenmiştir ki, dünyaca ünlü *La Critica* adlı dergide diğerleri arasına şu heyecanlı cümleleri de ekleyerek şiiri tekrar yayımlar:

Koparmaya değer çiçek ender bulunur ama bulunca o kadar mutlu oluruz ki, bu sevinci başkalarıyla da paylaşmak isteriz. Budapeşte 'de çıkan Corvina dergisinde işte böyle bir çiçek buldum ve okurlarımıza sunmak istedim... Birkaç kısa kıtada şair annesini anımsıyor. Onu bizim gözümüzde de yüceltiyor çünkü bu alçakgönüllü uğraşta, ifade edilen sonsuz ve büyük özenişin, kısmetin, kabullenmenin manevi gücünü görüyoruz ve bu güç şairin büyüsiyle, yorgun bir kadın ile temiz çamaşırlardan bir şaheser yaratıyor. Yükseklerle uçuşan, oynayan, hışırdayan temiz çamaşırlar, namusuyla tamamlanan işi zafer havasıyla selamlıyor. İşte bu birkaç dizenin büyüğü, şiirin insanların yüreklerinde en beklenmedik anlarda tekrar doğan büyüğüdür.

Croce'nin hayranlıkla dolu bu satırları, Attila József'in Batıda ilk estetik övülüşüdür. Tanınmış estetikçinin şairimizin bu şiirciğini dünya edebiyatı seviyesinde görmesi gibi, ülkemizde olağanüstü popüler olması ve sevgili Metin Demirtaş tarafından da özellikle sevilmesi (ayrıca iki Türk şairinin de çevirmeye kalkması) herhalde rastlantı değildir...

Mama

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig, meg-megállva.
Nyikorgó kosárral ölében,
ment a padlásra, ment serényen.

Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam.
Hagyja a dagadt ruhát másra.
Engem vigyen fel a padlásra.

Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énrám
s a ruhák fényesen, suhogva,
keringtek, szálltak a magosba.

Nem nyafognék, de most már késő,
Most látom, milyen óriás ő –
Szürke haja lebben az égen,
Kékítőt old az ég vizében.

Anne

Bütün bir hafta, aralıksız
Annemin görüntüsü geçti gözlerimden
Kolunda ağır çamaşır sepeti
Çatı katına tırmanırken

Ve ben yaramaz, delişmen çocuk
Bağırır, tepinirdim yerimde
Bıraksın da koca sepeti
Çatıya beni taşışın diye

O, söylenmeden, bana bakmadan
Çıkar, sererdi çamaşırları
Göz kamaştıran aklıkta çamaşırlar
Sallanır, döner, hışırdarlardı.

Ağlamak için çok geç şimdi;
Annemi uçuşan kır saçlarıyla
Görüyorum gökyüzü sonsuzluğunda
Göğün suyuna katarken çivitini...

Türkçesi: Ataol Behramoğlu

Anacık

Bir hafta boyunca dura düşene
anacığımı getirdim gözümün önüne.
Gıcırtilı bir sepet kucağında
çabuk çabuk tırmanırken çatıya.

O zamanlar söz dinlemez bir çocuktum
bağırırdım, tepinir dururdum.
Şişkin çamaşırları bıraksın da
beni çıkarsın diye yukarıya.

O çıktı ve astı onları sessizce
çıkışmadı bana, hatta bakmadı bile
ve hışırdadı parlak çamaşırlar
Döndüler yüksekte, uçuştular.

Artık geç, ama bilseydim tutturmazdım,
onun ne kadar büyük olduğunu şimdi anladım –
saçları gökyüzünde dalgalanıyor külrengi
göğün suyunda eritirken çiviti.

Türkçesi: Kemal Özer – Edit Tasnádi

SONSUZCA GENÇ...

Adı Attila olmasaydı şiirinden ve trajedisinden aynı ölçüde etkilenir miydim, bilmiyorum...

Fakat bu akrabalığın onunla kardeşliğimizi arttırdığında kuşku yok...

“Kardeş” diyorum, çünkü şiirini tanıdığım ve yaşam öyküsünü öğrendiğim andan başlayarak bu genç adama bir kardeş yakınlığı duydum.

Fotoğraflarındaki çocuksu sevimliliğin, mahzunluk ve ciddiyetin daha da güçlendirdiği bir yakınlık...

Belki bundan da öte, farklı zamanlarda ve koşullarda da olsa, en derinde bir yazgı yoldaşlığı...

İki dünya savaşı arasında filizlenen bir çocukluk ve gençlik...

Amerika’ya göçmen işçi olarak gidip bir daha dönmeyen bir baba ve evlerde gündelikçilik yaparak çocuğunu büyüten bir anne...

Yetenek dolu çocuğunu...

Öyle ki, gün gelecek, Macar ve dünya şiirinin gelmiş geçmiş en büyükleri arasında yer alacaktır...

Sorbonne’da öğrencilik...

Macaristan Komünist Partisi’ne yakınlık...

Marx’ın ve Freud’un buluşlarını bağdaştırma çabasından ötürü sekte anlayışların eleştiri oklarına hedef oluş...

Faşist Horthy yönetimi koşullarında, ülkesi Macaristan’da ve tüm Avrupa’da demokrasi için, sürgündeki Thomas Mann’la mektuplaşmalar... (1937 tarihli bir fotoğrafta birlikteler.)

Yurdu ve “çocuk daha” dediği insanlık için duyduğu kaygı...

Flora’ya duyulan umutsuz aşk...

“Şiir Sanatı”nın nasıl olması gerektiğine ilişkin, imge yoğunluklu, duygu dolu, bir o kadar da yalın ve gerçekçi düşünceler...

Son sınırlarına kadar zorlanan bir “akıl”...

Ve kitaplarından birinin adıyla, tümü birden “çok acıyor” sözcükleriyle nitelenebilecek, acıyan ve acıtan şiirler...

Attila József sonsuzca genç kalacak...

Yurttaşı Petöfi gibi...

Puşkin ya da Lermontov, Yesenin ya da Mayakovski gibi...

Orhan Veli gibi...

Çünkü, Nâzım Hikmet’in dizeleriyle, “zanaatların en kanlısı”dır şairlik...

Çünkü “sırların sırrına ermek için/yüreğini yiyeceksin, yedireceksin...”

Attila József, çok genç bir yaşta sırların sırrına ermiş, şiirlerini yüreğinin kanıyla yazmış ender şairlerdendir.

Onun yaratıcılığında, şiirle o şiirin yaratıcısı insanı birbirinden ayıramazsınız...

Tıpkı bir insan gibi, acı çeken, nefes alıp veren; kederle, umutla, öfkeyle, insana ve insanlığa yönelik dokunaklı çağrılarla, haykırışlarla dolup taşan şiirlerdir...

Karanlık bir çağda akla ve iyiliğe inancını ve bağlılığını böylesine koruyabilen; türdeşlerini aklın ışığına, iyiliğin sıcaklığına, kardeşliğe, aşka böylesine içten bir duyguyla çağırabilen çok az şair vardır...

Attila József’in sonsuzca genç şiiri, açık bir sinir ucu, ağrıyan bir yürek gibi, bize durmaksızın “insan” olduğumuzu, yaşamın çok daha anlamlı ve güzel olabileceğini anımsatıp durur...

25 Ocak 2005

ATTILA JÓZSEF İLE BÉLA BARTÓK

20. yüzyıl Macar ve evrensel kültürünün bu iki sivrilen adını yan yana yazarken, Bayan Lajos Hatvany'nin kaleme aldığı, büyük besteci, etnomüzikolog ve piyaniste ait anımsamaları içeren *Bartók'u Böyle Gördük* adlı²⁴ kitapta kişisel bir anı birden bire aklıma geldi. Edebiyatçı, eleştirmen, diğerleri arasında Endre Ady ve Attila József'i de hem maddi hem manevi yönden destekleyen misafirperver Báron Lajos Hatvany'nin evine dönemin en seçkinleri davet edilmiştir. Bunlar arasında Budapeşte'ye geldiğinde Attila József'in şiirle selamladığı ünlü Alman yazar Thomas Mann da vardır.²⁵ Hatvany çiftinin küçük kızı yeni aldığı hatıra defterine ilk defa Mann'a birkaç satır yazdırıyor. Böyle bir başlangıçtan sonra babası, “deftere ancak ölümsüzler yazabilir” diyor. Mann'ın şerefine verdikleri, elli-altmış kadar kişinin katıldığı bu akşam kabulü hakkında

²⁴ Ferenc Bónis, (red.) *Így láttuk Bartókot*, Püski Yayınevi, Budapeşte, 1995.

²⁵ Thomas Mann'ı Selamlama, bkz. *Temiz Yürekle*, (çev. Kemal Özer - Edit Tasnádi), Broy Yayınları, 1986.

Bayan Hatvany şunları yazıyor:

“Çocuk hep eteğimi çaktı, gizlice “Anneciğim, bu, şu ölümsüz mü?” diye. Evet dediğimde o kişiye bir şeyler yazdırırdı, hayır dediğimde yazdırmazdı. Daha o akşam eşim defteri karıştırarak “Attila’ya niye yazdırmadın?” diye sorduğunda kızım yürekten gülmeye başladı - on yaşındaymış o zaman - “Attila ölümsüz mü?” dedi, bundan daha iyi şaka hayatında duymamış gibi. Çünkü hep beraber oynadığı, halı üzerinde güreştiği Attila nasıl ölümsüz olsun, hayır hatıra defterini bozdurmayacak o. İşte bu nedenle Attila József o defterde yoktur.”

Gerçi Bayan Hatvany defterin başka bir akşam büyük bir heyecanla değerli konukları Bartók’a sunulduğunu da anlatıyor, iki deha o evde tanışmış değil. Attila József Bartók’u ilk defa Szeged’de görmüş, adını da büyük bir ihtimalle ilk defa öğrenci yıllarında baba dostu şair Gyula’dan duymuş. Onlu yılların başından beri Bartók hakkında makaleleri ve şiirleri çıkan Juhász, Güney Macaristan kentine gelen Bartók’u şöyle selamlıyor: “Gelirken büyük tantana ile karşılanmadığı halde, Szeged’e gelen bir Prens, büyük bir Beydir.” ve şöyle devam ediyor: “Şiirde Ady ne ise, bestecilikte Bartók odur.”

Attila József, Bartók bu ilk konserini verdiği zaman henüz Makó Lisesi’nde, fakat Szeged Üniversitesi öğrencisi iken, 2 Nisan 1925’teki konsere katılıp Bartók’u görebilmiş, 85 Macar ve Slovak halk türküsünden esinlenerek bestelenen *Çocuklar İçin* adlı diziden bir demet ile *Romen Halk Oyunları*’nı ve 1916’lı *Süit*’i kendisinden dinleyebilmiştir.

Şahsen ancak on yıl sonra buluştular. Bu buluşmada hazır bulunan tanınmış müzik bilgini Bence Szabolcsi’nin anlattığı gibi; şair *Szép Szó* (Güzel Söz) Dergisi’nin redaktörü olarak

Bartók'u ziyaret etti ve kendisiyle yalnız bir talebenin saygısıyla değil, oğluymuşçasına bir bağlılıkla konuştu." Başka bir tanığa göre Attila József, buluşmadan sonra, "Bartók biraz semavi biri!" demiştir.

Buluşmadan önce olup bitenlere Attila József'in 9 Aralık 1936'da yazdığı mektup ışık tutuyor:

"Çok değerli Ustam,

İhmalime iyi niyetle bakmanızı rica ederim. Vaadim boş bir söz olarak kaldığından ve anlaştığımız tarihte yazınızı almaya gelemediğimden dolayı çok utanıyorum.

Zamanınızı gevezelikle işgal etmem yakışık alacak gibi değil, bununla beraber mazeretimi ayrıntılarıyla belirtmek isterim. *Béla Bartók'un disonansı*'na dair fikrimi enteresan bulup, ertesi gün öğleden önceki ziyaretim münasebeti ile size gösterebilmek için salı gece kaleme alacaktım. Maalesef bedensel gücüme olduğundan daha büyük değer vermiştim - sabaha kadar çalıştıktan sonra uyuyakaldım.

Büyük bir kızgınlığın nedeni olmadığımı bilmekten memnun olurdum, çünkü ozaman yalnız kendi rolüme halel getirmediğime, fakat yazdıklarına da sevinebilirim.

Yarın sabah telefon edeceğim - lütfen, yazınız için ne zaman gelebilceğim konusunda mesaj bırakınız.

Saygı ve sevgi ile selamlıyorum. Attila József"

Söz konusu yazı büyük bir ihtimalle Bartók'un *Szép Szó* Dergisi'nin 1936 Aralık sayısında yayımlanan *Halk Türküleri ve Halk Müziği* başlıklı incelemesi idi. Sonra Bartók'tan yeniden yazı istemiş ve bunun üzerine derginin 1937 Nisan-Mayıs

sayısında *Petranu'ların Saldırılarına Yanıt* başlığıyla ikinci bir Bartók yazısı da çıktı.

Kişisel buluşmaları bu kadardı işte, şahsi ilişkilerin yanında değerli fıkırsel ilişkiler de söz konusu olmasa, çok az olurdu. Attila József'in Bartók'un sanatına karşı gösterdiği derin ilginin en önemli delili, demin aktardığımız mektupta da sözü edilen, Bartók'un disonansına ait inceleme ya da deneme yazmaya hazırlanışydı. *Attila József'in Hayatı*²⁶ adıyla kardeşine ait anılarını kitaplaştıran Jolán József kardeşinin sağlık durumu geçici bir iyileşme gösterdi mi, (...) çalışmak ister, der, ve şöyle devam eder: "Bartók'u ve Kodály'ı çok sevdi. Şimdi ilk programı, Bartók'un müziği hakkında inceleme yazmak. İncelemenin adı: *Béla Bartók'un Disonansına Dair*. Başlığın altında eserin taslağı maddelere toplanmıştır. (...) Taslak hazır olduktan sonra bir kenara koydu. Yeni bir işe başladı, ama ondan da ancak bir kaç satır kaldı."

İşte Attila József'in Bartók incelemesi taslağı:

Ayı Oyunu

Müziği müzik olmayandan anlarız.

1. Müzik anlayanlarla tartışma. Gyulai'dan alıntı (25 sayfa)
2. Bartók: unutulmuş müzik.
3. Disonans (uyumsuzluk); düşey ve yatay yönde.
4. Yaratmak yalnız disonans yoluyla mümkün. Konsonans (uyumluluk) anlanan disonanstan başka bir şey değil.
5. Eski konsonansın anlanmış olması yanılgıdır.

²⁶ *József Attila élete*, Cserépfalvi Yayını, 1940.

6. Bu yüzden müzik kulağı olmayanlar için her Şey disonans ve aynı zamanda konsonanstır, çünkü disonansı kavrayamazlar.

7. Pet fi'nin Şiiri: *Seninim, Yurdum Seninim*.

8. Aslında bütün benzetmeler disonanstır, çünkü yalnız çeşitli Şeyler benzer ve yalnız benzer Şeyler farklı olur.

9. Düşünce genellikle “ancak ve ancak” problemi biçiminde ortadadır: Düşünce ve bilinç varlığın problem biçimindeki belirleniŐidir.

10. Disonans aslında problemdir. Problem olmadan onun çözümü de yok, yani konsonans da yok.

11. Bazı müzisyenler Bart k'u Bach'tan hareketle anlamaya çalıŐıyorlar. Bu imk nsız. Bach  det, gelenek gibidir. Biri, bir Şeyi  det olduğu için yaparsa,  detin anlamını yalnız asıl,  zg n bir durumu (problemi) kavrayıp çözerek kavrayabilir. Demek ki Bach'ı Bart k'tan anlayabiliriz, ama tersi olamaz.

12. Gyula Pikler: algı(lama) sürecinde zıtlıkların sistemin-den önce ikinci olanı tanımakla ilkinini algılarız.

13. Hegel diyalektiği.

14. Marx: Sınıf mücadelesi. Sınıfsız bir toplumu sezmenin olanağını ve gereksinimini sınıf mücadelesi yaratır.

15. Freud: Ambivalans, biseks alite. Erkeğin neliğini kadının neliği çözer.

Bu ketum taslak maddelerinden de g r ld ğu gibi Şair Attila J zsef Şiir, müzik ve sanatın özünü yoklamakta, değinmek istediği temel estetik tezler ile Bart k'un çok tartışılan m zi-

ğinin modernliğini anladığını kanıtlamakta ve aynı zamanda kendi ozanlık çabalarına, sanat anlayışına da ışık tutmaktadır.

Taslağına *Ayı Oyunu* adını vermesi de, o sıralarda aynı adla çıkan, son şiir kitabının yeni türden sanat anlayışını Bartók'un sanatı ile kanıtlamak istediğini ve şiirini Bartókvari bir sentez ile yaratmaya çalıştığını göstermektedir.

Bartók'un 1908'de bestelediği *On Kolay Piyano Parçası*'nın sonuncusu olan *Ayı Oyunu* hakkında besteci, Amerika'da verdiği dördüncü konserden sonra, 17 Ocak 1928 Portland konserinin programının arka sayfasına şu notu düşmüştür: "Dinleyenler burada da en çok son parçayı beğendi. *Ayı Oyunu* şimdiye kadar her yerde gülüşmelere neden oldu."

Bu piyano parçasının ilhamıyla 1932'de doğmuş Attila József şiiri de buruk, ironik, alaylı ve aynı zamanda neşeli, oynak bir şiirdir. Bartók'un eseri gibi ve Macaristan'ın birçok bölgesinde tanınmış eski maskeli eğlencelerin; ayı postunu giyen köylülerin ayı oyunları gibi.

İster müzik parçası, ister şiir, ikisi de halk müziğinden kaynaklanmaktadır: Kıtaların ilk iki dizesi halk türkülerinin alışılmış 4/4'lük ritmini, 3. ve 4. dizeleri ise, halk türkülerimizde daha seyrek görülse de pek eksik olmayan, 4/3'lük ritmini göstermektedir. Şair ayrıca nakarat olarak neşeli onomatopelerden oluşan "ayı cümlesi"ni ekler. Şiirdeki uyaklar ise neşemize yeni renkler katmaktadır:

MEDVETÁNC

Fürtös, láncos, / táncos, nyalka, 4 /4 a

aj de szép a / kerek talpa! 4 /4 a

Hova ván/Szó rogsz vele? 4 /3 b

Fordulj a / szép lány fele! 4 /3 b

Brumma, brumma, / brummadza! 4 /3 x

Híres, drága bunda rajtam,

húsz körömmel magam varrtam,

Nyusztból, nyestből, mókusból,

kutyából meg farkasból.

Brumma, brumma, brummadza!

...

AYI OYUNU

Zincirli, oynak, çalımlı,

Güzelce tombul ayaklı

nere sürüklüyorsun?

Güzel kıza doğru dön!

Homur homur oynarım

O görkemli post üstümde

kendim dikmiştim kendime

sansarlardan, sincaptan,

köpeklerden ve kurttan.

Homur homur oynarım

...

(Çeviren: Edit Tasnádi-Dursun Ayan)

Müzikolog Zoltán Móser Macar Radyosu'nda sunduğu programda²⁷ Bartók'un *Halk Müziğimiz ile Komşu Halkların Müziği* adlı incelemesinden hareket ederek *kanásznóta* (Domuz çobanı türküsü) 2x13 (7+6)'lı ezgilerimizi Attila József'in *Nyári délután* (Yaz öğleden sonrası), *Biztató* (Yürekliendiren), *Amit szivedbe rejtesz* (Gönlünde sakladığın) ve 1930'lu *Egeres* (Fareli) şiirlerinde yakalamaktadır:

EGERES

Megy a mező, / mint a víz.	4 / 3
Cincog a / fűszál is.	3 / 3
Egér lett a / búza is,	4 / 3
egér a / bogár is.	3 / 3

Egymás vállán kis kezük,
táncra kerekednek.
Fölrúgják az életünk
arany porfellegnek.

...

FARELİ

Su gibi yürür çayır.
Buğdaylar oldu fare.
Ot da cik cik ediyor.
börtü böcekler de.

Omuzda minik eller
başlarlar oynamaya.
Uçar bize tekmeler
katar toz buluta.

Çeviren: Edit Tasnádi-Dursun Ayan

²⁷ 9 Haziran 1985

İki büyük Macar ustası arasında bir bağlantı daha:

“Dante misali, insan hayat yolunun yarısında büyük bir ormanın ortasına vardığında, doğru yolu arayan, ruhları kırık ardılları sık sık onun yollarından geçerler. Ama açıktır ki Attila József’i davet eden bu belirtilen durum değil. Kurt olmak çok eski bir motiftir, fakat ormana kaçıp orman içinde değişen geyik alegorisinin ilhamını başka yerde, *Cantata profana*’nın metninde aramalıyız. Gerçi Bartók’un eseri ancak 1930 Eylülünde hazır oldu ve Budapeşte prömiyerine ancak altı yıl sonra sıra geldi, metninin bir Macar varyasyonu daha 1930 Ocak ayında, *Nyugat* Dergisi’nin o yılki ilk sayısında meydana çıktı. Attila József’in Bartók’a ne kadar değer verdiğini, ustası saydığını bildiğimiz için bu dolaylı bağlantıyı da ikisinin ilişkisinin delilleri arasına katmalıyız. “Bartók’un yol göstermesi olmadan *Bánat* (Hüzün) şiiri doğmayacaktı. ...” diye yazıyor şair, araştırmacı András Fodor.

(Bunlara János Bartók’un anılarından bildiklerini de ekleyelim: *Cantata profana*’nın Macaristan prömiyeri Budapeşte Vigadó’sunda 1936 Kasım’ında düzenlendi. Bu konserde ise Attila József de hazır bulundu.)

“Kovulduğunda yol ayırma varan ruh halini 1930 yaz sonu yazılan şiirde çağrı bekleyen yalnızlık sesleniyor: ne kadar acı ise, kurt olması gerektiğinin bilincinde. ...”²⁸

²⁸ András Fodor’un Attila József’e dair eserleri: *Szóly koltemény: József Attila költészeté* (Şiir, Sesler: Attila József’in Hayatı ve Şiiri), Budapeşte, Móra Ferenc Kitap Yayınevi, 1971; *Vallomások Bartókról, esszék versek* (Bartók’a Dair İfadeler, Denemeler, Şiirler, 1978; *Így élt József Attila* (Attila József Böyle Yaşadı, 1980).

HÜZÜN

Koştum geyikler gibi
gözlerimde hüznle.
Kurdun ağaç yiyeni
kovdu beni gönlümde.
Çatal boynuz gitti de
kırık sallanır dalda.
Geyik idim vaktiyle
üzgünüm kurt olmağa

Kurt olacam, güzelce
büyülenmiş duruyom
köpüklü eşlerime
gülmeye çalışıyom.
Kulak verdim marala
Mahmur gözüm yumarım
düşüyor omuzuma
koyu dut yapraklarım

Çeviren: Edit Tasnádi-Dursun Ayan

“Kendisinden büyük, bir kuşak önceki ustası olan, müzik alanında benzer sorunlar karşısında benzer çözümler öneren bir başka yaratıcıyı anımsatır. Béla Bartók, onun gibi Macar, onun gibi evrensel” diyor Attila József hakkında edebiyat tarihçisi Miklós Szabolcsi.²⁹ Elbette son sözü biz söylemeliyiz, çünkü şairimizin giderek daha çok dile çevrilmesi herhalde bir rastlantı eseri değil. En başarılı çeviriler söz konusu olduğu zaman bile, lirik şiirlerin en çok şeyi kaybedebileceğini hepimiz

²⁹ Bkz. *Temiz Yürekle*, s. 51.

biliyoruz. Gene de anadilinin koruyucu ve engelleyici zarını yırtarak Attila József şiirlerinin dünya edebiyatının çok yıldızlı gök kubbesinde bizim çoktan bildiğimiz yerini alacağından eminiz. *Cantana profana*'daki dede gibiyiz belki de. O da de-ğişip geyikler gibi olmuş oğullarını sırf kendisine saklamak istiyor, ama nafile, çünkü onlar şöyle yanıt veriyor:

Ágas-bogas szarvunk,
nem fér az ajtóban,
csak a hegytetőkön,
a mi lábunk nem lép
tűzhely hamujába,
csak leveles ágra,
a mi ajkunk többé,
nem iszik phárból

DALLI BUDAKLI

Dallı budaklı boynuzlarımız
sığamaz kapılardan
ancak dağ başlarına,
basmıyor ayaklarımız
küllerine ocağın
ancak o yapraklı dallara,
içmiyor dudaklarımız artık,
içmiyor bardaktan
ancak gözelerden, kaynaktan.

Çeviren: Edit Tasnádi-Dursun Ayan

ATTILA JÓZSEF:

GENÇLİĞİMİZİN HÜZÜNLÜ TÜRKÜSÜ

John Steinbeck'in *Bitmeyen Kavgı* adlı romanı şu cümleyle biter: "*O hiçbir zamankendini düşünmedi.*"

Böylesi insanların var olabileceğine, bugün kimileri asla inanmayacaktır. Tüketim ahlâkının tüm insanları kısıktırak sardığı gerçeklikte, belki de, aklın almayacağı bir olgudur bu. Oysa vardı bu insanlar; bireysel tarihlerine onurdan başka bir şey bırakmayı düşünmeden var oldular üstelik. Egemen sistemlerle uzlaşmaya yanaşmadan, sistemin üretim araçlarına dönüşmeden var oldular hem de. Dünyanın bağımsızlık mücadelesi veren halklarından kopmadan, kendilerini Vietnamlı, Filistinli, Kolombiyalı, Kübalı saydılar. Şöyle de söylemek mümkün: 1970'li yıllarda Türkiye'de, gençliğin temel duygusu, "kendisi için bir şey istemeden" emperyalizme ve faşizme karşı olmağı.

“68 Kuşığı” da denilen bu gençliğin yetişmesinde sosyolojik yapıtlar kadar, sanat da etkin olmuştur. Dahası, duyguları örgütleyen bu sanat yapıtlarını yaratan yazarlar, sanatçılar da 68’li denilen gençliğin idollerindendi. Sosyalist dünya görüşünün edinilmesinde, coşkusunun kazanılmasında, edebiyat ve sanat ürünlerinin, bilimsel yapıtların önüne geçtiği dönemler olmuştur. Nâzım Hikmet’ten Julius Fuçık’e, Che Guevara’dan Bertolt Brecht’e birçok yazar, yaşamöyküleriyle de anıtlı bu kuşağın gözünde. Şimdi, bunun doğruluğu yanlışlığı değil önemli olan; önemli olan 70’li yıllardaki mücadelecî kuşağın, edebiyattan ve sanattan etkilenmiş olmasıdır.

Türkiye’de 70’li yıllar gençliğinin duygu yönünü belirleyen şairler arasında Attila József de ayrı bir yer almıştır. József’in bugün için didaktik sayılabilecek şiirlerinin, o günlerde, duyguları örgütlemeye ve mücadelecî coşkuyu yaratmada önemli bir işlevi olmuştur. Çünkü o, üretim sürecindeki Macar halkının alttan alta kaynayan direngen coşkusunu hüzünlü bir dille anlatmaktadır.

*“Bir köye nasıl okul, elektrik
Su, taştan evler gerekliyse
Çocuk nasıl gereksinirse oyuncaklara
Isıtan bir sevgiye;
İşçi için bilincin
Ve gözüpekliğin anlamı neyse
Yoksul için onurun;
Ve bulanık çocuklarına toplumun
Bir hayat çizgisi nasıl gerekliyse
Ve nasıl gerekliyse hepimize
Akıl, uyanıklık, yol gösteren ışık
Flora! Yüreğimde yerin işte öyle.”*

József'in dramatik yaşamöyküsü, genç yaşta ölümü de hüznü duyuların, sisli anıların ardında ışıldayan yıldız şavkması gibidir zihinlerde. Zaten o yıllarda okunan şiirler, öyküler, yaratıcılarının yaşamıyla içselleşir ve öylece coşku sağlardı. Attila József, Kropotkin'den Bolşeviklere uzanan Marksist serüveninde, "kendisi için hiçbir şey istemeden", varolduğunu unutmadan; kederli, kırgın, yoksul günlerinde bile mücadele eden kişiliğiyle, örnek alınacak biridir.

Biraz sert, militanvari duruşuyla "Ben şiirden miirden anlamam" diyen kimileri çıkardı zaman zaman. Onlar bile, Nâzım Hikmet'ten, Brecht'ten, Neruda'dan, Attila József'ten şiir okunduğunda saygıyla dinlerler: "Yahu bunlar bizim duygularımızı bizden iyi anlamışlar" falan derlerdi.

"Ey gece!

Keten lifleri nasıl yapışırsa ipe

Öyle yapışıyorsun gökyüzüne, hüznün

Yapıştığı gibi hayata, Ey gece!

Yoksulların gecesi! Kömürüm ol

Çekirdeğindeki dumanı ol kalbimin,

Benim içime erit demiri,

Kırılmaz bir örs yapmak için ve bir zafer bıçağı

Ey gece!

Gamlı gece, ağır gece

Kardeşler ışığı söndürmeliyim ben de

Acı geçici bir konuk olsun ruhumuzda.

68’li gençliğin duygusunu örmede önemli bir yeri olan Attila József, kimi şairlerimizi de etkilemiş, onunla ilgili duygularını dizelerine dökmeye yöneltmiştir. Sözgelimi Ataol Behramoğlu, ondan Türkçeye şiirler çevirmiş ve kimi şiirlerinde József ile ilgili izlenimlerini aktarmıştır. Metin Demirtaş da öyle. Ama en dokunaklısı, en iç burkanı da Behçet Aysan’ın şiiridir. 93 Temmuz’unda, o da genç yaşta katledildi. Behçet Aysan’ın “Attila József’i Okurken” şiiri, 68’li gençliğin de duygusu olması bakımından mutlaka anılmalıdır. Şiir şudur:

*acıyla okuyorum attila józsef’i
hazin ve sararan güzün şarkısıyla
karşılıksız bir kuğu aşkı gibi ak
lut gölü kadar derin bir acıyla.*

*acıyla okuyorum attila józsef’i
ikimiz de doldurup yalnız kederle
aynı çeşmeden hayatın güğümünü
tünelleri aynı kara trenle.*

*acıyla okuyorum attila józsef’i
ikimiz de savrulan mor çığlıkların
katmışız çivitini aşkların ateşine
ve o benden tam kırk yıl önce.*

*acıyla okuyorum, bitimsiz bir acıyla
ağabeyim benim, kalbim, attila józsef’im
‘bir çocuğun annesini sevişi gibi’
seviyorum seni kederle, hüznle.*

Heder olan ve heder olunan kim varsa biraz da Attila József değil midir?

Ahmet Özer

ATTILA JÓZSEF 100 YAŞINDA

*Akıp duruyordu Tuna. Doğurgan, düşünceleri
başka yerde olan bir annenin kucağında
köpükler küçük bir çocuk gibi
usulca oynadılar ve gülümsediler bana.
Ve titreştirdi onları zamanın akıntısı
yalpalayan gömütlükler gibiydi gömüt taşları.
Tuna Kıyısında
(Türkçesi: Kemal Özer-Edit Tusnádi)*

Attila József üzerine ilk ayrıntılı bilgilerle, Devrimci Sanat ve Kültür Kavgasında Militan adlı aylık derginin Mart 1975 tarihli 3. sayısında karşılaşmıştım. Yükselen sol değerlerin önemli ölçüde toplumsal ağırlık taşıdığı o dönemde, dergi yöneticileri gencecik yaşta kendi eliyle yaşamına son veren bir şairin yaşamı eksenindeki savaşımını şiirleriyle donatan bir özel sayı düzenlemişlerdi.

Dünya devrimci şiirinin önemli adlarından biri olan Attila József'in yaşamı ve şiiri, uzun bir süredir **Temiz Yürekle**

söz salkımıyla öne çıkıyor. **Temiz Yürekle**, şairin bir şiirinin adı olduğu gibi -Militan Dergisi'nde yayımlanan- yazılarıyla, kimi şiirlerini içeren bir kitabı da simgelemektedir. Şair Kemal Özer'in yayıma hazırladığı Broy Yayınları'nın ürünü olan **Temiz Yürekle**, Haziran 1986'da okura sunulmuştur.

Şiirlerimizi besleyen damarın şairlerine bakışımız, içimize hep derin bir ürperti yayar. Dünyanın büyük şairlerinin yaşadığı hayattan süzdükleri şiirlerle, yazdıklarımız kim bilir hangi kalıplara dökülmüştür. Nâzım'ın, Neruda'nın, Puşkin'in, Aragon'un, Eluard'ın, Ritsos'un, Yesenin'in... çoğu dizeleri kendi yürek akıntılarının sesini yansıttığı kadar, dünya insanının da büyük serüvenini yansıtmıştır bizlere. Bu bağlamda Attila József'i gerek yaşamı, gerekse şiirleriyle nice şairi etkileyen değerlerin başına koymakta yarar vardır.

Yurdumuzun has şairlerinden Metin Demirtaş:

*"Sevdim Attila József'i
Ve Yaşadım kalbimde bir an
Kalbinin gel-gitlerini"*

dizelerinde işte o büyük damara bağlanmanın görev ve sorumluluğu yanında inceliği de dile getirir "*Attila József'le Tanışma*" şiirinde. Demirtaş'a kulak verelim:

*Yurduna, sınıfına, annesine duyduğu sevgi
Yoksulluk, faşizm ve şizofreni
Aşklar, acılar ve yürek üzgünlükleri
Yani çağdaş olan ne varsa
Süren şimdi bizim de hayatımızda
Öylesine ince
Ağrıyan bir yan buldum şiirlerinde"*

Bir şairin şiirinin bütününü özetleyen bir şiirin -*Temiz Yürekle*'nin- ilk dördlûğüne bakalım:

*"Ne babam var ne annem
ne tanrım var, ne ülkem
ne beşiğim var, ne kefenim
ne öpücüğüm var, ne sevgim..."*

Attila József, şairin devrimci mücadelenin ön saflarında olmasının, onu 'yalnız'lığından kurtaramayacağını bir güzel anlatır dizelerinde. Şairin bütün yaşamı boyunca öğrettiği bir büyük 'etkileme'dir söz konusu olan. Bir yandan yazdıklarıyla, bir yandan da ortaya konulan yaşamla, bu 'etkileme', bir şairden kalan en büyük mirastır bize. Şairi ölümsüz kılan etmenlerden biri yaşamsal zenginlik, seçtiği çizgiyse diğeri de onu ölüme götüren koşulları kendi tavrına göre biçimlemektir. Dünya şiirine bir cesaretin örneği olarak kan taşımış olan Attila József, Nâzım Hikmet'in deyişiyle, 'bizim tarafta olmak'la bir yüzyıllık yaşamını dünya halklarının önüne sürmeyi bilmiştir.

11 Nisan 1905'te sabun fabrikasında çalışan işçi Áron József'in çamaşırcı Borbála Pöcze'den doğan oğlu Attila József, bugün 100 yaşında. 100 yıllık sürecin 32 yılında ortaya konulan emeğin 68 yıldır demlenen yoğunluğuyla yüz yüzeyiz.

11 Nisan 1905 Budapeşte - Ferencváros, Gat Sokağı 10 numara.

Bir şairin 100 yıldır belleğe kazılan adresidir bu.

Petöfi Sándor, Endre Ady'nin seslerinin yükseldiği bir coğrafya.

Miklos Szabolcsi *"Attila József'in mirası; sözcüğün tam anlamıyla, Macar şiirince özümlemiş, bu şiirin dayanağı, hareket noktası olmuştur."* der.

Macaristan için önemli iki adın Attila József'in yürek tellerini titrettiği bir gerçektir. Bunlardan ilki ünlü müzisyen Béla Bartók'tur. Yapıtına, Bartók'un bir yapıtından esinlenerek 'Ayının Dansı' adını veren Attila József, Thomas Mann'ın Budapeşte'de Macar Tiyatrosu'nda vereceği konferansın düzenleyicisi olarak görevlendirilir; fakat polis onun 'Thomas Mann Üdvözlése' (Thomas Mann'a Selam) şiirinin okunmasını yasaklar.

Burada o şiirden kimi dizeleri verelim:

(...)

" Bilirsin yalan söylemez şairler
Anlat bize gerçeği, onun da ötesini.
Parlasın anlayışımız içinde ılık.
Çünkü biz yalnızken, karışır gölgeler.

(...)

Nedir güzel olan ve olmayan, söyle.
Yas tutan yüreklerimizi yükselt isteğe.
Aralıksız kemiren bir kanser gibi
Kemiriyor insanlığı canavar devletler
Titreyerek soruyoruz: şimdi sıra kimde?
İnsan yiyen fikirler ne yandan çökecek üstümüze?
Daha kaç zaman açık kalabilecek
Seni dinlemek için geldiğimiz yerlerin kapıları?"

(...)

Bir şairin damarına bağlanmak, onun yaşam karşısındaki duruşunu çok yönlü algılayabilmektir.

Bu bir yerde şairin ürettiklerinin okurunda anlam bulmasıdır. Şairi ulusallıktan çıkarıp evrensel kılan da budur. Şairler başlangıçta kendi toplumlarının simgesidirler. Çoğu şair, ürünlerini verdiği anadiliyle biçimlenmiş; halkının sevgisini, ülkesinin seçkin bir değeri olduğunu, bu emek yoğunluğuyla kazanmıştır. Şairin ürettiklerinin sınırlarını genişleten ise sanatındaki evrensel buluştur. Attila József başlangıçta Macar toplumunun önemli bir değeridir; ancak onun insana, topluma ve dünyaya bakış hüneryi, dünya halklarıyla kucaklaşabilmesinin önemli bir etkenidir.

Babanın evi terk etmesiyle başlayan çocukluk acıları, düşüncelerinin önünün kesilmesiyle yaşanan gerilim, ara verilen eğitimin doğurduğu sorunlar, savaşa ve faşizme direniş, partisinden dışlanmak; yarım kalan bir dünyayı tamamlamaya yetmeyen aşklar, sevgiler, sevgililer... Bütün bunların toplamı şiirin koynunda yaşanan şizofrenik bir valsdir, dünyaya el sallayan.

“Öleceğim için şaşırıyorum”

Ölümünü kendi elleriyle biçimlemenin şaire yazdırdığı bir dize bu.

3 Aralık 1937, 19.32-19.35 arasında; tren düdüğü, demir tekerlekler, buharlaşan düşler, akıp giden raylar, üç dakikalık zaman: Bir çılgıktır ülkeden ülkeye yankılanan.

Dünyayı, genç algılamasının donanımıyla, halkının özgürlüğüne, insanın mutluluğuna, yaşamın çok yönlülüğüne, aşkın ve sevginin bir annede bütünleşen güzelliğine şiirler yazan At-

tila József'in toplumsal düşüncesinin aydınlığı yaşamı beslemeyi sürdürüyor.

2001 yılında yayımlanan "*Sözümüz Vardı*" adlı şiir kitabının 'Düş Defteri Notları' şiirinde şu dizeler yer alır:

*"Attila József / şiirden damlayan kandır raylarda
tertemiz bir yürektir şiiriyle samanyoluna
gömülen"*

Şairin ve şiirin ölmezliğidir yaşamımıza katılan.

Kaynakça:

Devrimci Sanat ve Kültür Kavgasında Militan, Aylık dergi sayı 3, Mart 1975, s.32-76

Attila József, Temiz Yürekle, Hazırlayan: Kemal Özer, Broy Yayınları, İstanbul Haziran 1986, 136s.

Sunahan Develioğlu, Bir yalnızlığı Vardı. Vazgeçti. Cumhuriyet Dergi, Sayı 525, 14 Nisan 1996, s. 10-13

ATTILA JÓZSEF'İN “ŞİİR SANATI” ŞİİRİ

Şair ne kadar anlatabilir şiirini? Şiiri? Her şairin bir kuramı var mı? Olmalı mıdır? Şiiri yaşayan, yaşamakta olan, şiiri anlatabilir mi? Her şairin bir şiir görüşü, **poetikası** var mıdır? Olmalı mıdır? Belki, örtük olarak her şairin bir şiir anlayışı vardır ama onu şiir ya da düz yazı biçiminde dile getirebilecek denli şiirini anlatabilme bilinci, yeteneği olmalı mıdır? Şairin **poetikası** şiirine dâhil midir?

Şair şiirini anlatmak zorunda değildir; şiiri, anlatırken anlattığını, kendini de anlatır. Kısacık ömründe fırtınalarla dolu yağın çırpınışları içinde Attila József, şiiriyle şiirini anlatabilecek **şiir zekâsına** sahip, şiir duyarlılığı son derece gelişmiş bir şairdi. “Şiir sanatı” şiirinden bunu anlıyoruz. Şiir Edit Tasnádi'nin çevirisiyle Kemal Özer'in derlediği *Temiz Yürekle* başlığıyla Türkçeye çevrilen kitabın 111-115 sayfaları arasında yer alıyor. (Broy Yayınları, İstanbul 1986)

ŞİİR SANATI

Ozanım ben- nedir ne değildir
neden ilgileneyim şiirin kendisiyle?
Gece ırmağında yüzen yıldız
hoş kaçar mı göğe tırmanmak istese.

Zaman süzülüp gidiyor usulca,
bağlı değilim masalların sütüne,
benim yudumladığım gerçek dünya,
gök köpükleniyor üstünde.

Pınar güzeldir- içine girmek de öyle!
Dinginlikle titreşim kucaklaşır
ve akıllı kıvrak bir söyleşi
köpüklerin arasından fışkırır.

Başka ozanlar- bana ne onlardan?
Batırsınlar burunlarını pisliğe,
göstersinler esrik coşkularını
uyduruk imgelerle ve içkiyle.

Gittiğim yer meyhane değil benim,
usa giderim, hatta daha da ileri!
Özgür bir usun sahibiyim
budala bir hizmete adayamam kendimi.

Yiyebilmek, içebilmek, sevişebilmek, uyuyabilmek!
Alacaksan evreni ölçü al kendine!
Bana göre değil sızlanıp hizmet etmek
elden ayaktan düşüren alçak güçlere.

Pazarlık yok- mutlu olmalıyım!
Onurumu kolayca kırarlar yoksa
ve yüzüme ateş basar, kızarırım,
bakanlar anlar kırıldığını kolayca.

Açtım dâvacı ağzımı, örtmem bir daha.
Duysun yakındığımı Sağduyu.
Gözü üzerimde çağın, hazır yardıma:
Köylünün kafası benimle dolu;

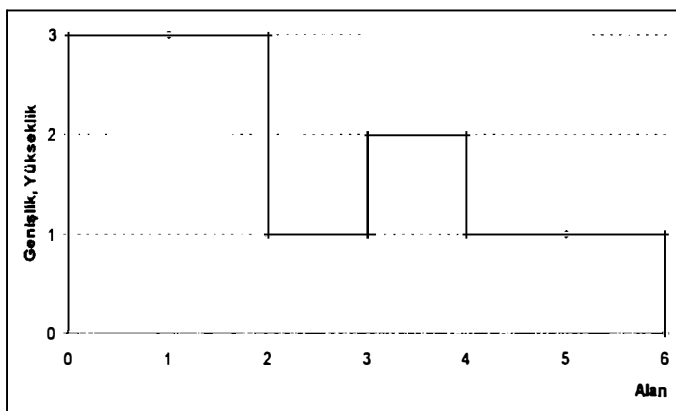
beni seziyor işçinin bedeni
iki ağır devinim arasında;
benim şu kılıksız gencin beklediği
akşamları sinema kapısında.

Toplanıp da soyguncu takımı
nerde ardına düşse şiirlerimin,
davranır kardeş tanklar, uyaklarımı
gümbürtüyle ortalığa saçmak için.
Diyorum ki büyümedi insan daha.
Öyle sanıyor ama, bilmiyor haddini.
Göz önünde bulundursun hiç olmazsa
iki büyüğü onu: Us ve sevgi!

Şiir on bir dörtlükten oluşuyor. Bu dörtlükler altı **anlam alanına** ayrılıyor. Her anlam alanı, kendi içinde **anlam bütünlüğü** olan birimlerdir. İlk üç dörtlük, birinci anlam alanını oluşturuyor. Sonraki üç dörtlük ikinci alanı meydana getirirken, yedinci dörtlük, tek başına bir alandır. Üçüncü alan bir tek

dörtlükten, dördüncü alan iki, son iki alansa yine birer dörtlükten ibarettir.

Anlam alanının **genişlikleri** şiirin “biçimsel” yapısı hakkında ipuçları verebilir bize; ilk iki alan üçer dörtlükten, üçüncüsü bir, dördüncüsü iki, son iki alan da birer dörtlükten oluştuğuna göre, bu durum sayılara döküldüğünde şöyle bir görüntü ile karşı karşıyayız: 3+3+1+2+1+1. İlginç biçimde şiirde **alan genişlikleri**, **alan yükseklikleri** ile eş yapılı. Anlam yüksekliği, anlam yoğunluğunu, anlamın **tinsel gücüne** işaret ediyor. Şiir bu haliyle yüksekten gelen (2 üçlü alan!) aşağıya inip, arada durduktan sonra, yeniden “yere”, aşağıya inen akışa sahip. Kabaca, bir çizelge ile betimlersek:

Şimdi her alanın anlam yoğunluklarını irdeleyelim. İlk alanın ilk dörtlüğü ile başlayalım.

Şiir, şiirin kendisiyle ilgilenmeyi yadsımağa başlıyor. Şaşırtıcı bir giriş. Ozan şiir söyler, şiirin ne olduğuyla ilgilenmez. Neden ilgilen sin ki? “Ozan şiirle ilgilenmez”

denilerek, şiirle ilgileniyor! Ne gereği var var şimdi şiir üzerine konuşmanın? Neden gereği yok: ilk dördtlüğün son iki dizesi bizi göğe uçuruyor, sonsuza: Şiiri bilmek, “gece ırmağında yüzen yıldızın göğe tırmanma” çabası demektir. Şiir, gece ırmağındaki yıldızdır, gökteki yıldızın yansıması olan. **Şiir, yere yansımış göktür.** Gök yere iner şiirde! (Yukarıdaki çizelgede 3’ten 1’e inmiş!) Gök, yere iner, yerdeki gök şiirlenir; şiir, gökle yer arasında durur, gösterir kendini, sonra yeniden iner yeryüzüne. 3+3+1+2+1+1 formülü şiiri anlatır bize: Yüksek-ten gelir, hayata iner, hayatın çirkefinde yitip gitmez, yükselir biraz, yeniden iner, karışır, geçer yaşama! Attila József’in şiirinin anlam alanının biçimsel yapısı, içeriğine yansımıştır! Yukarıdaki çizelge şiiri anlatır!

Gece ırmağındadır, gizemli. Gökten yansımıştır! Yansıyanı görmek, yansıyanı yaşam içinde görmek gerekir. Şiirin yeri gök (sayı olarak üç!), oradan dünyayla bağ kurar (bir!), sonra kendi farklılığını duyurur (iki!), karışır yaşama (bir!).

İlk alanın ikinci dördtlüğü, gökteki şiirin “masal” olmadığını vurgulamakta. Geçmişin yıpranmış, kokuşmuş, gökten uzaklaşmış masallarına karşı **gerçek dünyayı gözetten** bir şiir göğündeyiz: Cinlerin, perilerin göğü değil, gerçek dünyanın göğünde! “Göğün köpüklendiği” yeryüzünde, göğü kapsayan, **göğü yoğurmuş** yeryüzündeyiz.

Şiir pınarı göktür. İlk alanın son dördtlüğünde, içine girilen pınardan söz ediliyor. Gök titreşiyor, pınar titreşiyor, şiir titreşiyor, yaşam da onunla birlikte: Dingin olan da, yaşamın harekete geçirilmesi gereken yanları da onunla birlikte titreşir. Yerle göğün titreşiminden fışkırır şiir ki akıllı kıvrak bir söyleşidir hayatla, hayatı besleyen pınarın, hayatı açıklayan pınarın.

Attila József, şiiri göğ, sonsuza, gerçeğın sınırlarının dışına iter: “Sanatsal evrenin olguları gerçek olgular değildir ama bu gerçek olmayan olgular arasındaki ilişkiler gerçektir ve tamamen gerçek dünyada olan ilişkilere özdeştir” (a.g.y., s. 48). Şiir gerçeğın bir anlamda bilimidir sanki: “Şair nesnelerin niçinini ve aralarındaki ilişkileri görür” (a.g.y., s. 49). Şair bir âhenk ustasıdır, birleştirici, uyum sağlayıcıdır. Bilimin, sanatın yaşamın içindeki çelişkileri uzlaşmaz yanları bulup çıkarır, yorumlar, açıklar! “Akıllı, kıvrak” söyleşide bulunabilir gerçeklikle! Şiirin müthiş bir gücü vardır Attila József’te.

İkinci alan, ilki kadar **geniş**, ilki kadar **yüksek**, ilki kadar **yoğun**. Bu ikinci alan, ilk alanda gök-yer buluşmasıyla ortaya çıkan şiirin yaşama geçirilmesiyle ilgili!

Bu alanın ilk dörtlüğ, göğü bilmeyen ozanların aşağılanmasıyla başlıyor; tümüyle yeryüzünün pisliğine batmıştır burunları, sarhoşturlar, imgeleri uyduruktur, içkiyle beslerler şiirlerini; oysa bu alanın ikinci dörtlüğünde Attila József, meyhaneye değil usa gidilmesini önerir: Şair dediğın usa gider, meyhaneye değil; şiir bilinçle yazılır usla. Şair dediğın aklını özgürleştirebilendir. Aklını özgürleştiren “budala bir hizmete” adayamaz kendini; sömüren, haksızlık eden güçlerin yanında olamaz.

Şiir, gökle yerin buluşması, olanca doğallığıyla yeryüzünün bir parçası olmalı; yiye-bilmek, içe-bilmek, sevişebilmek, uyuyabilmek gibi evrenin bir parçası olmalı. Dünyaya karışmak, dünyayı sömüren alçak güçlere hizmet etmek değildir; şiir dünyaya hizmet eder ama alçak güçlerine değil!

İkinci alan şiirin yeryüzündeki işlevine, görevine ilişkin iletilerle yoğunlaşıyor.

Üçüncü alan tek bir dörtlüğü kapsıyor. İlk iki alanı bütünleyen bir anlamla yüklü. Yeryüzüne karşı yükümlülüğünü bildiriyor şairin. Şiir mutlu olması gerekendir. Mutlu değilse, kırarlar onu kolayca. İçten, kendiliğinden bir yaşamı olan şair, mutsuz olduğu için onurunun kırıldığını saklayamaz.

Şiir yeryüzüne şairin onuruyla, şairin sorumluluğuyla, şairin mutluluğuyla inmelidir.

Bunun için şair bir savaşım vermelidir. Dördüncü alan bu savaşımı dile getiriyor. İki dörtlükten oluşan bu alının ilk dörtlüğü savaşın, davası olan şairin çırpınmalarının, kavgalarının betimlenmesine ayrılmış. Sağduyuya seslenmektedir inatla, çağının ona yardıma hazır olduğuna inanmaktadır; ezilen insanlar onun yanındadır, çünkü ona açıktır.

Dördüncü alanın son dörtlüğü, ilk dörtlüğün sıkı bir devamı. Yalnızca köylüler değildir ona yüreğini açan; işçinin alın teri, kas gücü, bedeni de şaire, şiire açıktır. Tüm ezilen yoksul insanlar, “toprağın ve sokağın çocuğu” Attila József’in yüreğine açıktırlar. Köylü ve işçiler arasında devinen şairi sinema kapısındaki kılıksız gençler bekler: Şair gelecek, şiir dünyaya duracaktır, dünya da duracaktır. Kentteki herkes, işçiler, köylüler, yoksul, perişan serseri gençler Attila József’in sesini duymaktadır.

hey kent soylu! hey emekçi!-
ben, Attila József, burdayım işte!

(ÖNSÖZ)

Duyabilmişler midir sesini? Duymuşlarsa anlamışlar mıdır? Onu çaresizliğe iten beynindeki şizofreni, çevresindeki

yoksulluk, yalnızlığı değil midir? Şairdir o. İtilmiştir sürekli olarak yaşarken.

musevi bir doktor ve akrabalar ona
Bir- Daha- Burda- Görmeyelim adını taktılar

(ATTİLAJÓZSEF)

“Yalnızlığın şairleri başka yalnızlara bağlı olduklarını hissederek... Yalnız kalmak istemeyen, ama aynı zamanda da yüzeysel insan ilişkilerini istemeyen bir insandır şair. Bir şeye ait olduğu bildiğinde yazar yalnızca” (a.g.y., s. 49). Yalnızlığı onu yalnızlara, dünyaya, tüm insanlara, şiire karşı sorumlu kılar. Şairdir o: “Her şey kişi olarak onu etkiler ve sanki kendisine sesleniliyormuş gibi, söylenen herşeyi dinlemek zorundadır.” (a.g.y., s. 49).

Budur şairin sorumluluğu, herşeye açık olmalı, söylenen herşeyi dinlemelidir. Neden?

Ozan – tangırdıyor dudaklarında sözcükler

ama o (mühendisi
bu dünyadaki tansıkların)
görüyor bilinçli geleceği
ve kurgulayacak kendi içerisinde, sizin
kuracağınız gibi ilerde uyumu.

(KENTİN KIYISINDA)

Şair, bu dünyadaki mucizelerin mühendisidir. Bunu, kaynağında yıkandığı şiirden, dinlenme, anlama, uyum içine sokma gücünden kazanmaktadır.

Beşinci anlam alanı şairin bu gücünü dile getirmektedir. Soyguncu takımı, dünyaya inen göğün, dünyadaki göğün, dünyayı değiştirmenin gücü olan göğün şiirini ortadan kaldıramayacaktır. Şiirin gücü, şiire açık olan işçinin, köylünün, yoksulun gücüdür, şairin “kardeş tankları”dır onlar! Dünyaya şiir salan şairin dayanışma içinde olduğu gücüdür.

Şiir, altıncı ve son alanla, tek bir dörtlükle bitiyor. İnsan üstüne bir saptamanın çarpıcılığıyla başlıyor bu son alan: İnsan daha çocuk, daha büyümedi, haddini de bilmiyor. İnsan daha olgunlaşmadı ya, oyun oynamayı da tam anlamıyla başaramıyor. “... Oyun oynamasını bilmeyen insanlar beni korkutuyor. İnsanın oyun oynama isteğini yitirmemesi için, insanları oyun oynama olanağı ve isteğinden yoksun bırakan koşullarının yok olması için herşeyi yaparım.” (a.g.y. s. 54) diyor, Attila József. Oyun oynamayı bilmeyen insan, gökteki şiir pınarında yıkanamaz, güçlenemez. Ancak usun ve sevginin gözetiminde olgunluğa giden yolda ilerleyebilir. *

Us ve sevgi: Şiirini bunlarla kardı. Bunlarla haykırdı. Us ve sevgi, şiirin dünyadaki halidir. Şiir, dünyayı bu gücüyle, us ve sevgiye dönüştürecektir. İnsanı saran çitlerden yukarı, şiire doğru yükselerek:

Çite üfleyelim! Yürekler yukarı,
yukarısı dumana boğulsun!

(KENTİN KIYISINDA)

* Attila József’e bu şiirinin temel matematiksel ölçüsü olan 3+3+1+2+1+1 ölçüsü ile yazılmış bir “manzume” (şiir değil!) sunmak istiyorum. (Uyakları abab biçiminde...)

ATTILA KARDEŞE

Sözlerin nerede, bak, sağır, yer gök
Pisliğe bulaşmış bu dünya, sus pus.
Tutuştur gönlünle, yak zulmü, kır, dök,
Dokusun şiirini hep, sevgi ve us.

Ocak 2005, Ankara

TANI KOYMAK DEDİKODU YAPMAKTAN FARKLIDIR.

Hamburg’ ta yapılan Dünya Psikiyatri Kongresi’nde, kongre binasından içeri girmesinden endişe edilen bir yaşam öyküsü benim için o kongreyi benzerlerinden ayıran bir anı niteliğindedir. G7’ler toplantısından daha azimle, daha korkakça ve en az onun kadar zalimane biçimde korunan binadan içeri giremeyen yaşam öyküsünü anlatarak başlayayım.

Ruh sağlığı ve hastalıkları alanında gerçekleştirilen çok katılımlı bir toplantıda tek konu; iyileştirilen, korunan, hastalıkla baş edebilecek hale getirilerek kullanan yaşamlar iken nasıl oluyor da bir yaşam öyküsü dışarıda kalıyor diye düşünebilirsiniz. Söz konusu yaşam öyküsü psikiyatrinin görünen yüzünün ötesinde karanlık bir alana işaret etmektedir.

³⁰ Yazar, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı

Yaşam öyküsünün sahibi kadın, Nazi kamplarında ruh hekimlerinin güdümünde işkenceden geçirilmiş bir Yahudi. Mavi gözlerindeki rüzgâr, o gün orayı salladı. Katıldığım gösterinin odağındaki bu kadın, egemen güçlerin bir araç olarak kullandığı psikiyatriyi, psikiyatri hekimlerini tartışma gündemine getirmekteydi.

Dedim ya söz konusu yaşam öyküsü, koruma kötülüğünün doruğunda at oynatan insanımsılar nedeniyle içeri giremedi. Ancak korunan ağırlık, onur kaybedip kanalizasyona karışıp gidecek ölçüde eriyip küçülürken granit bir heykel sağlamlığına ve kalıcılığına ulaşan dışarıda kalan yaşam öyküsü olmuştur.

Bu kısa saptamadan sonra bilin bakalım ne yapacağım?

Koruma engeline karşın sizi korunan binanın içine sokup belli bir oturuma konuk edeceğim. Değerli okurlar, anlatma kararı taşıdığım içerik kuru bir teknik gösteri ile sınırlı kalsaydı bu yaptığımı asla yapmazdım. Oysa egemen güçlere muhalefet etme odağında dikilen akıllar ve yürekler olarak paylaşmak istediğim oldukça farklı! O nedenle sözünü ettiğim oturumun³¹ bilinmesi gerekiyor.

Kürsüde genç bir Alman var. New Yorklu yuppilerden tek farkı araştırmacılara has bağa gözlüğü idi (!) Nedense gözlüklerinin onun daha çok ciddiye alınmasına hizmet ettiğini düşünen bir hali vardı. Adının önündeki akademik san ciddiye alınma konusunda –belli ki- işlevsizdi. Glasnost ve Perestroika methiyelerini izleyerek Lenin’den alınan biyopsi sonucunda beyin hücrelerinde atrofi denilen boşlukların olduğunu beyin hücrelerinin pörsümüş olduğunu söylüyordu. Araştırmayı

³¹ Tanıdığım Prof. Dr. Erol Göka meslektaşımıdır.

Sovyet meslektaşları ile yürüttüklerinden söz ediyordu. Atrofi sözcüğünü terennüm ederken post-modern yalakalığın tek tip beden dili olan ve bükülmüş parmaklarla anlatılan ‘tırnak içinde’ imini kullanıyordu.

İlk örnekte içeri giremeyen bir yaşam var. Psikiyatriyi ve ondan ekmek yiyenleri tehdit eden bir örnek söz konusu. İkinci örnek ise dışarı çıkmaya kararlı bir önyargı söz konusu.

İnsanı önyargısı olduğu için yargılayamazsınız. Önyargıdan kurtulabilmek insanın kendine emek etmesiyle ulaşılabilir bir arınmışlık halidir. Yoksa önyargı barsak parazitinden beter biçimde yaşamınıza ortak olur. Kendini doyururken sizi tüketir; duygunuzu, düşüncenizi, ediminizi!! Kısaca önyargı ve adam gibi yaşayabilme asla bir arada olamaz.

Bu saptamam yalnızca beni bağlar. Ancak söylediğime inanan ve ona göre yaşamayı yeğ tutan bir insanım. Özellikle mürekkep yalamışlar için bir tehlike var. Bu tehlike ‘Psikiyatrik Tanı’ etiketidir. Herhangi bir durumu ya da bir kişiyi veya bir ifadeyi psikiyatrik tanı eşliğinde andığınızda birden her şey değerini yitirir. Bu nedenle psikiyatrik tanı küfür, tartışmama, anlayışsızlıkta ısrar ve daha yüzlerce akla zarar durum için tek yöne işaret eden bir trafik levhasıdır. Bu levha önyargı adını alan bir çıkmaz sokağa işaret eder.

Hamburg’ taki Dünya Psikiyatri Kongresi sırasında ‘dışarıda’ adına gösteri yapılan kadın, psikiyatri hekimlerinin geçmişte Nazi işbirlikçisi olarak oynadıkları rolü görmezden gelip unutkanın konforuna sığınmalarını protesto ediyordu. Tüm bu olanlardan habersiz (!) görünen ‘içeridekilerden’ biri de Lenin’in mumyasına yapılan otopsinin sonucundan söz ederken onun beyninin boşaldığını ima ediyordu.

Aslında bu iki tavrı ve tarzı birleştiren tek nedensellik psikiyatrik tanı olmaktadır. Psikiyatrik tanı ilkinde ari bir ırkı koruyan öjeni anlayışını n dayanağı işlevini görürken ikinci örnekte bir reddi miras hali, tarihe çomak sokmak gibi bir aptal oyununun güdümleyicisi hatta yeterli koşulu olarak kullanılıyordu. Her iki örnek ortaklaşa aynı tutuma eş şiddette işaret etmektedir: Önyargı. Önyargının görünür olmasını engelleyen tek şey psikiyatrik tanıdır.

Tanı, tıp uygulaması bağlamında işlevsellik gösteren meslek kişilerinin birbirleri ile haberleşmesini sağlayan dil ifadelerinden biridir. Telgraf kısalığında, anlatı simgeleyen bir biçemdir. İçeriğe dikkat çekerken içeriğin bütününe açıklamaz. Psikiyatri hekimleri diğer hekimlerle haberleşirken tanıyı kullanır. Peki, psikiyatri hekimi yüzünü topluma, hekim olmayanlara döndüğünde neyi nasıl anlatır? Tanıyı kullanmaz. Kullanmamalı. Tanı adını ille de gereksinmeyen yaşam durumları, hayatın ‘kendi’ halleri vardır. Bunları tarif eder. Önyargı yaratmaz.

Önyargı olduğu gerçeğinin göz ardı edildiği ve psikiyatrik tanının alabildiğine kullanıldığı alanlardan biri de edebiyattır.

Bu noktaya tekrar dönmek üzere bir noktaya dikkatiniz yoğunlaşsın isterim. Bu, yaratıcılık için ruhsal ayrık bir durumun - tercihen bir hastalığın- gerekir olduğu kabulüdür. Bu kabul deha-delilik sözcüklerini hem uzlaşmaz hem de uzlaşır çelişki bağlamında aynı anda ele alan gelişigüzel bir mantık zorlamasından başka bir ifadeye sahip değildir. Orta öğretim düzeyinde retorik şaklabanlığı kazanmak için icat edilen münazara çekişmesinden öte anlam taşımaz.

Kişi, ruhsal dengesini iç ve dış gerçeklik devamlılığında kurar. Söz konusu süreklilik kesintiye uğradığında sonuç ruhsal

düzlemde ortaya çıkan aksamalardır. Gerçekliğe uzak düşen bir insanın sanat gibi gerçeklik algısı dokunulmamış bir algılama yeteneğini gerektiren alanda ruhsal bir aksamanın sonucu olarak sanatsal bir üretimde bulunması olanaksızdır. İki uçlu duygu durum bozukluğu nedeniyle tedavi görmekte olan yurtdışından bir şairin hastalığının alevlendiği sırada yazdığı bir dize ile ilaçla esenliğini sürdürdüğü dönemde kaleme aldığı şiirlerinden birinden alınmış bir dizeyi karşılaştıralım isterseniz:

‘Akağacın gölgesi yasak sana günışığı’

‘Ah seni seni; çiklet tadındasın çiğneyeyim seni’

Hangi dizenin hastalık etkisinde olduğunu bir seferde bilirsek diğeri için ayrı bir tanımlama yapmaya gerek yok sanırım. Salt bu örnek bile yeterince aydınlatıcıdır. Beynin algılama keskinliği ve diğer bilişsel işlevlerini etkileyen maddelerle edebi bir metin yazmak ne ölçüde olanaksızsa ruhsal bir tanı gerçekliğinde aynı türden bir üretimde bulunmak aynı ölçüde olanaksızdır.

Tam bu noktadan kalkarak Attila József için bir sorum olacak: Hangi şiiri ile ona psikiyatrik tanı konabilir? Kaldı ki gerçek ruhsal hastalığın sonucunda (veya esnasında) yazılmış bir şiiri anlamak için ruh hekimi olmaya gerek yok. Bilişselliği, duygulanımı, tutum ve davranışı bozulmuş, algılaması çarpık bir şairin soyut düşüncüyü mutlak gereksinen bir eylemliliğin sonucunda yazacağı şiire esas bir imge üretmesi olası mı? Hayır!

Düşkünler evinden verilen günde yalnızca bir simit ve çay ile yaşayan ve onlarsız da yaşayabileceğimi öğrendiğimde acıkmayacağım artık diyen bir insanın yaşamı şiirle var ederken ona ruhsal bir tanı kondurmak hangi aklın ürünü acaba?

Aklıma demin sözünü ettiğim bağı gözlüklü araştırma fetişisti kikirik geliyor. Gene de siz bilirsiniz. Ama aklınıza gelenin ne olduğunu bir kenara yazın. Arada bir bakarsınız.

Attila József'e geçmişte konulmuş iki tanrı var; biri şizofreni diğer nevrastenisi gravis. Bu tanılardan ikincisi bugün bilinmiyor. İlkinde ise tanrı için tanımlı tarif edilmiş niteliklerden en az beş tanesinin en az altı aydır sürmüş olması gibi koşullar aranmaktadır. Durum böyle iken örselenmiş, sızı dolu, acı ile bezenmiş, 38 numara olan ayaklarında 43 numara pabuçla dolaşmak zorunda olan bir şair, egemenleri tedirgin ediyorsa; 'krem dö la krem' edebiyat kanonları için tehlike arz ediyorsa onu toplumun dikkatinden silkelemek için belli yollar vardır:

- Vatan haini olması
- Suçlu kabul edilmesi
- İntihalle suçlanması
- Psikiyatrik hasta olması

Atilla József öz-kıyım ile yaşamı sonlandırmıştır. Öz-kıyım ruhsal hastalıkların seyri sırasında ortaya çıkabilecek ek bir aksaklıktır. Ama her öz-kıyım ile de bir ruh hastalığına işaret etmez. Kişinin kendini köşelerde sıkışmış hissettiği, çaresizliği alabildiğine soluduğu çözümsüz haller yok mu? Böylesi hallerde insan gül bahçeleri tanzimini mi düşünür? Yoksa o çaresizliği sonlandıracak başka bir çözümsüzlüğü mü akla getirir: Ölüm! Ölümü düşünmek her seferinde öz-kıyım ile sonlanmaz.

Macar şiirinin görkem dolu yükseltilerinden biri de Petöfi'dir. Ülkemizde Hürriyet Şiirleri diye yıllar önce yayımlanmıştı.

lanmış bir kitabı vardır. Onun yaşamı konuşulmaz. Ancak istenirse ona da tanı konabilir. Böylelikle hürriyetten söz ederken yaratılan değersizleştirme, şiirin asıl işlevselliğini gözden kaçırmaya bir güzel hizmet eder.

Tuna, Buda ve Peşte arasında akarken kenti iki yakada sergiler ama onu düşünce ve yüreğimizde tümleştirir. Tuna nehri akılsal bir yarılmaya yol açmaz. Şizofreni aklın yarılmasıdır. Ama Tuna’da akan şizofreni değildir! Ya da Tuna’nın kurşuni renkteki hüznü ona bakanları, onun yakalarında yaşayanları depresyona duçar etmez.

Edebiyatı konuşurken yalnızca edebiyatı konuşuruz. Bu konuşmaya estetiği, felsefeyi, müziği hatta matematiği katabiliriz. Sanat konuşmuş oluruz. Konuştuğumuz her seferinde ne konuştuğumuz ne de hissettiğimiz bir önceki ile aynı değildir. Çünkü sanat konuşulduğu her seferinde kendini yeniden doğurur. Edebiyat bir sanattır.

Edebiyatı konuşurken ön-yargılar devreye girecekse bunun en kolay yolu psikiyatrik tanıdan oluşmuş bir parantez açmaktır. Parantezin açıldığı ilk andan başlayarak konuşulan ne edebiyattır ne de tıptır. Dedikodudur.

Hazırlığını tamamlamak üzere olduğum bir kitabıma şu adı verdim: Çağın Dedikodusu: Psikiyatri.

Haksız mıyım?

Sezai Sarioğlu

“DUMANI LEKESİZ” BİR MAĞLÛBUN TRAGEDYASI: ATİLLA JÓZSEF

*“adın bir güzelliğe yakışır elbet yakışır
bir intiharda mı, bir şiirde mi bilmiyorum”*

Turgut Uyar

“Öyleyse tragedyanın anlattığı olayların sadece rastlantıyı aşan bir önem içermesi ve bu önemin de bazı bireysel hayatlarda, bazı bireysel yazgılar ve mukadderatlarda somutlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Ama bu da yetmez. (...) Trajik dediğimizde zihnimizde bulanık biçimde canlanan ve aslında bütün tragedya yapıtlarının içerdiği bazı şeylere bakalım: Şiddetli, kavurucu ruhsal acı var; kader veya alinyazısı nosyonları var; kozmik ya da ilâhi yasalar ve bunları çiğnemeye yeltenen bireyler var; bir yanda yüksek ihtirasları veya idealleriyle öte yanda intikamcı veya kısıtlayıcı tanrılar arasında sıkışan, parçalanan kahramanlar; çok da anlayamadıkları birtakım güçler ve yasalara kurban edilen kahramanlar var; erdemli insanların bir anda canavara dönüşmesi, talihlerin birdenbire ters dönmesi var; haksızlık ve intikam var; kirlenme ve arınma var.”

Orhan Koçak

Başlamak için en uygun sözcük; “tragedya...”

Karşıt dinlerden değildir şiir ve tragedya... Çünkü, hayatın ve bireyin ömürlüklerine işleyen bir “hal dili”dir tragedya. Bir ilk kuşku; Attila József okuması için “tragedya” çağrıcı ve kapsayıcı gelmeyebilir. Ama şairi ve şiirini “tragedya” kavramı üzerinden okumak hevesinin, cevap oluşturmak yerine, şairin bıraktığı işaretlerden yola çıkarak yetim ve öksüz sorular oluşturmak gibi seçilmiş bir hal olduğunu daha başında dip not düşmeliyim. (Metin Altıok’un; “*Cevapsız sorunun / Boynu büküktür; / Hemen anlar / Yetim olduğunu*” dizeleri de geçsin kayıtlara...)

“İki dünya arasında şiirin en büyüklerinden biri” olarak gösterilen Atilla József, Macaristan gibi, trajik tercihin ve çatışmaların gizlenemediği bir toplumsal ilişkiler ağı içinde doğdu, büyüdü ve öldü. Yaşadığı dönem, Almanya’nın trajedi “merkezi” olduğu, “modern” estetiğin ise anti-trajik eğilimle tanımlandığı dönemdi. Birinci savaşın tragedyasının ardından Thomas Mann’ın; “Faşizm bir ideoloji değil kötülüktür” dediği faşizmin iktidar oluşuyla birlikte tüm Avrupa’nın tragedya mekânı olduğu siyasal, toplumsal ilişkiler dünyasıydı bu. Madde ve mana arasındaki bütün temsil krizlerinin yaşandığı bu büyük tragedya sahnesinde, Macaristan da tragedyanın küçük “büyülü sahnesi” gibiydi. (Ve Budapeşte’nin ve dış mahallesi Ferencváros’un ve küçük Attila József’in... vs.) Bu nedenle, dönemin entelektüellerinin taraf olarak katıldıkları tartışmalardan birinin modern trajedi ve modern trajedi teorisi olması, Walter Benjamin’in, “Alman Trajik Dramının Kökenleri” başlıklı siyaset-trajedi bağlantılarını işlediği yazısı rastlantı değildi. Bir yanda, kapitalizmin, faşizmin teori ve pratiğinde en uç

noktadaki yabancılaşma trajedisi, “Esas duruş, mülkün temelidir” (Ece Ayhan) diye özetleyebileceğimiz bir sistemin trajik travması... Öte yandan, çeşitli ulus devlet sınırları içinde bir yere, bir düşe, büyük anlatılara, kurtuluş teori ve pratiklerine bağlılık duygusunu, kitlelerin ve bireylerin çok radikal olarak yaşadığı “başka bir dünya mümkün” olara özetlenebilecek bir siyasal iklim. Hal böyle olunca József’in edebiyat, siyaset ve gündelik üçgenindeki trajik kırılmalarla geçen hikâyesini bu nesnel bağlam içinde de okumak gerekir. Tüm bunlar, bir sosyalist olarak József’in trajik bir dünya görüşünü benimsediği anlamına gelmezse de içinde şekillenerek kendini ait hissettiği sosyalist poetika-politika açısından, kıyamet anının (devrim) hakikat âni ile içi içe tanımlandığı, bir uçta hakikat bir uçta kıyametin tasarlandığı bir dönemin şairi olduğu söylenebilir. İşte, onun kişisel tragedyası siyaset-trajedi, şiir-trajedi bağlantılarının böylesine kaotik ortamında oluşur. Anlamaların trajik bir biçimde tersine dönüşü, adalet ve adaletsizlik, düş ve gerçek, “kötülük toplumu”na ve “kötülük dayanışması”na, toplumsal ve siyasi iyilikler adına itiraz ettikçe, akıntıya yürek çektikçe, bazen dışına taşan bazen içine kaçan bir tragedya öznesidir o. Bazılarının seyretilmiş hayatlar, Attila József’in ise yoğunlaştırılmış tragedya olarak yaşadığı bir hayatı genel olarak biliyorsak da onun şiirinin ve hayatındaki dikey ve yatay mutsuzlukların ayrıntılı bilgisine ve “ince sızıları”na henüz vâkıf değiliz.

Şairlerin sürekli olarak zamanın ardında olması, onu yakalayarak kendi zamanına kaydetmesi bir yana, tarihin bir evresinde yaşamış bir şairden söz ettiğimizde ona ait olan zamandan ve ondan sonraki zamandan söz ediyoruz demektir. Attila József’in kendi zamanından başka zamanlara taşması, o

zamandan başka zaman elde etmesi, sorduğu sorular ve yanıtlar önemlidir. Okurun Attila József'ten neyi anımsadığı, neyi, niçin unuttuğu hafızanın unutma ve hatırlama biçimleriyle de ilişkilidir. Resmi tarihin zamanı ile alternatif tarihin zamanı, politikanın zamanı ile şairin / şiirin zamanı arasındaki gerilim, çoğu zaman küçük tragedyaalar oluşturarak ilerler. Borges, “Neden yazıyorsunuz?” sorusuna “Zamanın geçişini yumuşatmaya çalışıyorum belki” demişti. Biz şimdi onun, József'in zamanını, sorularını, yanıtlarını tüketirken ya çok zorlanıyoruz ya da çok kolayımıza geliyor. O, kendi zamanının geçişini, “Toprağın ve sokağın çocuğuyum ben” diyerek pi(m) sayısı çekilmiş bir çemberin içine yuvalanarak yumuşatmaya çalışmıştı. Ama asıl yapmak istediği, tarihi kazanmak için zamanı ve hayatı ele geçirmektir. Ama bu, sürekli olarak kendini eksilterek mümkün olabildi. Bir türlü kendini tamamlayamayan, toplumsal olanı çoğalttıkça kendini eksilten bir özne. (Özdemir Asaf'ın; “Damla, kendini/ tamamlayınca damlar” dizeleri de geçsin kayıtlara...) József için boşuna tragedya öznesi demedik. Tragedyalardaki, talihin ve tarihin birden tersine dönerek kadere/kedere yol açması onun somutunda sürekli bir kara yoksulluk, evsizlik, kimsesizlik, öpücüksüzlük, yeni sözcükleri, imgeleri yeni sevgiliye sakladığı halde, onlardan yeni yerler bulamamamın karasabanı. Peki umutsuzluk? Okuduklarımdan sezinlediğim kadarıyla, onun toplumsal-bireysel trajedisini “umutsuzluk” sözcüğü karşılamıyor. İntiharını umutsuzluk için bir kanıt/gerekçe olarak kullanmayacaksak, başka cümleler / sözcükler bulmamız, kurmamız gerekiyor. Belki de o, “Umutsuzluğumuz insan kalmak içindi” demeye getirmiş de olabilir. Ya da, “umutsuzluk da bir gelişmedir” gibi bir şey mırıldanmak istemiş de olabilir.

Zamanın sertliği ile politikanın sertliğinin eş zamanlı olarak birbirinin hem nedeni hem de sonucu olduğu bir dönemde József, bir şair olarak imgelerle bu sertliği yumuşatmaya çalıştı. (şair Murathan Mungan'ın “‘Suyun sertliği’ sözü de çok şiirsel gelir bana hep. Ama suyun sertliği nasıl fizik yasalarıyla bulunuyorsa zamanın sertliği konusunda da suyun sertliği gibi insan algısına yabancı olan, uzak olan bir şey var” cümlesi de geçsin kayıtlara...) Zamanı tartan, takvim, hız ve yavaşlık gibi kavramları bir kenar koyarsak, şairler zamanı imgelerle, politika yapanlar ise kavramlarla tartarlar. (M. Cevdet Anday'ın; “Hız; siyah-beyaz bir resimdir hep” dizeleri de geçsin kayıtlara...)

Onun trajik hikâyesinden yola çıkarak şöyle de söyleyebiliriz: (Belki de) Hiçbir şair, kendini başlatmayı ve bitirmeyi Attila József kadar bilemez... Bir zmlerme değil, sezgi... Başlamak için en uygun ve sihirli szck “tragedya” demiştik. Devam edelim...

Politika ve poetika bahsi ve tragedya

“Nâzım Hikmet'in önemi şurda: Bir devrim düşüncesini toptan üstlenmiş ve sonuna kadar götürmek cesaretini göstermiştir. Öte yandan şiirinde- anlatımında, kullandığı imgelerde, dil tutumunda- düşüncesinin, hayatının, varoluşunun karşılığını bulmuştur. Başka şairlerde görmeye alıştığımız, düşüncenin ss ve biçim olarak, iğreti olarak serpilişi, fıkri biçim cilveleri ve anlam oyunları halinde kalıp sırtışı yoktur onda. Düşünce biçimsel olarak değil, yapısal olarak yerleşir Nâzım Hikmet'in şiirine. Tmdengellemez onda düşünce. Daha çok hayatın verilerinden çıkışını yapar. (...) Nâzım Hikmet, şiirini hayatıyla tam doğrulamış bir şairdir. Ama daha da önemlisi siyasal

tutumdaki birçok şairin aksine, hayatını şiiriyle eksiksiz bir planda doğrulamayı da bilmiştir. Devrim düşüncesiyle şiirsel yük müthiş bir bütünlenme içindedir onda. Ve bu bizim şiirimizde Nâzım Hikmet’e kadar rastlanmayan dünya şiirinde de seyrek rastlanan bir özelliktir. Şiirsel onur yiğitlik tavrıyla bir arada gider Nâzım Hikmet’te. Şiirin en büyük deneylerinden biri.” (*Cemal Süreya, Şapkam Dolu Çiçekle*)

Bir kıymet olarak, József’in politikada ve şiirde sahiciliğinden söz ettik... Cemal Süreya’nın bizim Nâzım için söyledikleri, bizim Attila için de geçerlidir. O da, sahicilik ve tutarlılık bağlamında Macar ve dünya şiirinin en büyük deneylerinden biridir. Okudukça yüzümüze bahar gelmesi, okudukça dallarımıza su yürümesi bu özgün deneyimin sahiciliği ile de ilgilidir. Kendi şiirine mahcup olmayan ve yenilmeyen şairlerdendir o. Bazı şairlerin büyük yapıtları vardır ama büyük hayatları yoktur. Attila József kumaşından olan şairlerin ise hem yapıtlarıyla hem de hayatlarıyla büyüktür. Bunun sırrını yine Attila József’in; “...(ozanın) aslında sosyalizm uğrunda, her şeyden önce de sosyalizmi şiir olarak ne kadar yaşadığı değerlendirilmeli” cümlesinde bulabiliriz. O, yabancılaşmanın yeniden üretilmesi anlamına gelen soyut ve bürokratik “temsil” yerine şair ile şiir, dünya görüşüyle şiir arasındaki uyumu önerdiği için kıymetlidir. Sosyalizmin, şiirin, anti-faşist olmanın, insana dair değerleri savunmanın eski bir kabahat gibi yüzümüze vurulduğu bir tarihsel süreçte, onun beni en çok etkileyen yanlarından birinin sahiciliği olduğunu söylemeliyim. József, tıbbi olarak şizofren tanısına rağmen, kendisi ile kendisi, içi ile dışı, poetikası ile politikası arasındaki sahiciliği bir etik değer olarak insanlığa miras bıraktı.

Şairin sosyalizmi şiir olarak ne kadar yaşadığı meselesi, yabancılaşmanın en aza indirildiği bir ben ve biz tanımıdır ki, sosyalist trajedinin temel sorularından biridir. Şöyle de söylenebilir, devrimci değil, devrim olmak, şair değil şiir olmak, aşık değil aşk olmak. Bir başka biçimde şöyle de söylenebilir: “Şair şiire, şiir şaire, şair şaire devlet olmayınca ve yenilmeyince yaşasın şiir ve yaşasın şair... Devrimciler devrime, devrim devrimcilere, devrimciler devrimcilere devlet olmayınca ve yenilmeyince yaşasın devrim ve devrimciler... İşte bu sorunsal, onun kişisel trajiğini de okumamızı kolaylaştırır. Çünkü, partinin, “biz”in, ben’e devlet olduğu, tüzük ve programa göre âşık olmanın, şiir yazmanın yapısal bir kötülük olarak yeniden üretildiği bir ilişki tarzının mağduru ve mağlubudur József. Bu mağlubiyetin, mağlubun soruları bu gün, verili dünyaya itiraz edenlerin hayatlarında yaşıyorsa bunu önemsemek gerekir. O döneminin sosyalizm kavrayışının izdüşümü olan sanat teorisine ve pratiğine rağmen, “şiir yazarken tarih bileceksin ama bilmezlikten geleceksin” cümlesi gereği, - aşk, tarih, politika ve felsefe bildiği halde şiir yazarken bilmezlikten gelen şairlerdendir. İmgeden çok kavrama yakın, “didaktik” gibi duran şiirlerinde bile ince ayar hissedilir. Belki, Bu onun, şiirin sokak çocuğu sokağın şiir çocuğu oluşuyla da ilgilidir. Devrime ne kadar su, ne kadar imge ne kadar aşk katacağını iyi bilmesi, onun eski ama eskimeyen şairler arasında sayılmasını sağlamıştır.

Başlamak için en uygun sözcük tragedya, demiştik. Tragedyasının kaynakları, dönemin sosyalizm algısıyla da ilgili olduğunu söylemek malumun ilanı olsa gerek. Verili sosyalizm kurgusunun ve uygulamalarının hakikat anlarını kutsayarak verili dünyayı tümüyle sahte ilân etmesi o dönemin (ve

hatta, her şeyi devrime havale eden şimdinin...) tragedyasına dâhildir. Bu nedenle, Attila József'in dönemin sosyalist politikalarıyla yaşadığı açmazlar, partiden dışlanması, gün ile gelecek arasındaki bağın koparılıp devrimin sürece değil ân'a indirgenmesiyle de ilgilidir. O halde, József'in yaşadığı siyasal trajedinin, sonrasında da katlanarak sürdüğünü ve günümüzün en büyük toplumsal tragedyalarından birini oluşturduğunu söylemek mümkün.

Dünyayı değiştirme çabalarının yenik düştüğü, onu değiştirmek isteyenlerin dünyayı tekrar tekrar yorumlamaları gerektiği bu dönemde, her Attila József okuması, onun cevap anahtarı olarak kavrayan bir yanılsama üzerinden değil, onun bir soru imi olduğu gerçeği üzerinden yapıldıkça kıymetlidir. Halen yürürlükte olan, sanatın-şiirin politikanın "artakalanı" olduğunu vazedenden geleneksel bağlam, siyaset-sanat, şair-parti, şiir-politika vs. ilişkilerine uyguladığımızda, genel olarak şairlerin özel olarak onun poetik-politik trajedisini daha kolay anlayabiliriz. Bu nedenle onu klasik bir "toplumcu gerçekçilik" (sosyalist gerçekçilik) aidiyeti/kavramı içinde okumak bana eksik, eksik olduğu kadar da hatalı geliyor. Temel kaygım, günümüzde de şairi/şiiri ölçmek, devrimciliğini saptamak için bir cevap anahtarı olarak kullanılan bu kavramın kendisinin sorunlu olduğu, onun kişisel trajedisinin nedeni olan bu kavramla da esastan ve usulden yüzleşmek gerektiğidir. Bu nedenle, genel olarak sosyalistlerin siyasal ve estetik tarihlerini, özel olarak ise József'in kişisel tarihini okumak isteyenlerin başka enstrümanlar kullanmayarak, onu anlamak, anlamlandırmak yerine tıpkıbasım okumalarla kutsamaları içime dokunuyor; sevgim acıyor... Bu geleneksel okumalar, düz ve huzurlu okumalardır. Cemal Süreya'nın; yirmi dört ayar imge

kıymetindeki; “1948’de Dostoyevski’yi okudum o gün bugün huzurum yok” cümlesini anımsatarak şunu söylemek isterim: Çok değişik okumalarla rahatı kaçan ve dünyanın rahatını kaçırmak isteyen bir şair militanı “toplumcu gerçekçi” okumalarla sınırlamak, onun poetik serüveniyle de, Marx, Kropotkin, Lenin, Freud, bir ara “anarko-komünist olmasıyla da, Macar köylü folkloru, Fransız gerçeküstücülerine ilişkin okumalarıyla da örtüşmediği gibi, onun partiden atılmasını da, teknik bir soruna indirgeme riskini içeriyor. Öte yandan böyle bir düz okuma; bir kutsallaştırma, tabulaştırma ve tapulaştırma ânını ve sürecini içererek, József’in şiirinin kapsam alanını daraltmaktadır. O halde, “bunca okumamaya nasıl vakit bulabiliyoruz” çağında, József bizi, yeni okumalara çağıran bir özne olarak algılanmalıdır. (Eskiden iyi ötsünler diye bülbüllerin gözleri iğne ile kör edilirmiş. Gözü kör edilen, ya da yapısal olarak kör olan kavramlarla onu okumak yerine, M. Cevdet Anday’ın; “Ona bir kitap vereceğim/ Rahatını kaçırmak için/ Bir öğrenegörsün aşkı/ Ağacı o vakit seyredin” dizelerindeki gibi, rahatımızı kaçırarak ve ondaki trajediyi açığa çıkararak yeni kavramlar gerek bize...)

Bir kıymet olarak, onun politikada ve şiirde sahiciliğinden söz ettik... Andras Fodor’un “Dünyayı anlamaya Marksist bir bilinçle hazırlanırken hiçbir zaman yalan söylemedi; kendi geçim sorunlarını da örtbas etmedi. Ozanlık söz konusu olunca, ne ‘proletkült’le uzlaştı, ne de burjuva estetikçilerin ilkeleriyle” cümlesini sahicilik tartışmalarına dâhil ederek ilerleyelim.

Günümüz mücadele pratiklerinin analizlerin kendilerinden çok terimlerin, sözcüklerin meşruiyetine dayanan bir tür “söylem savaşları” olarak sürdüğü düşünüldüğünde ve çağın so-

yut bireyinin böyle kurgulanıp biçimlendiği bir süreçte, József gibi kendi imgesiyle kendisi arasında sahici olanlar daha da kıymetleniyor. İçinde yaşadığımız “akıl tutulması” çağında zamanın ve mekânın fethedilmesi, imgelerin metalaşması, gerçeklikle imge ilişkilerinin söz oyununa dönüşerek imajın her şey olması, dilin özgürlük işlevinden arınarak egemenlerin emrinde gösterenlerin boşluktaki dansına dönüşmesinden yola çıkarak onun hayatına baktığımızda onun hayatındaki epik sahiciliği görebiliriz.

Sorular oluşturmada söz ettik. Bu soruların gerekçesi, Türkçe okurların imgelemelerinde bir Attila József canlandırmaları için bilgi ve analiz boşluklarının olduğudur. Bu nedenle, József’in politik-poetik hikâyesini oluşturan bilgilerin ayrıntılarıyla Türkçe edebiyat ortamına taşınması önemlidir. Sorulardan biri, 1930’lu ve 1940’yu yıllar boyunca “Sosyalist Gerçekçilik” ile arasındaki mesafeye rağmen Jdanovcu estetikle örtüşen, hatta kimi okumalarda “teorisyen” sayılan György Lukács ile Attila József ilişkisinin boyutudur. József’in şiirlerinin “büyük anlatı” bağlamında okunarak, sosyalist gerçekçilik için de tanımlanarak kıymetlendirildiği düşünüldüğünde, bu yorumlara olanaklı kılan bilgi boşluklarının da doldurulması bu tür çalışmaların amaçları arasında olmalı...

Adalet ve adalet korkusu

“Adalet, kendi karıştımdan, haksızlıktan bağımsız olarak düşünülemez. Hatta adaletsizlik adaletten önce gelir. Adalet dediğimizde, daha önce bir adaletsizliğin gerçekleşmiş olduğunu da varsayınız”

Orhan Koçak

Tragedyalarda ilk düğüm haksızlıkla atılır. Bir mazlumluk, masumluk hali de diyebiliriz buna. Bu, dikey ve yatay bir adalet istemiyle eş zamanlı gider. “Aleyhistan’da yeni bir lehçe” Can Yücel’in dizeleriyle “Bin dereden bir kendini getiren” Attila József’in adalet isteği ne kadar gerçekse, “adaletsizlik” ve “adalet korkusu” da o kadar gerçektir. Hayatında ve şiirlerinde “Şiddetli, kavurucu ruhsal acı var”, yeryüzü ve gökyüzü tanrılarının iktidarlara karşısında halkların yazgısını tersine çevirmek isteyen ama tam da bu noktada, bilinç yarılmasına uğrayan şair-özne’nin trajedisi var. Belki daha da önemlisi; Turgut Uyar’ın, “hep böyle süreceği sanılır bir gül hikâyesinin/ hep böyle sürer gerçi amma bir gün sonu değişir” dizelerinde anlamını bulan her şey var.

Hem tarihe hem de coğrafyaya geçen bir şairin, tragedyanın asıl konusunu oluşturan şiddet ve insanların şiddetle baş etmek için geliştirdikleri toplumsal, siyasal kültürel ayinsel yöntemlerle ilişkisi önemlidir. Evet, sözün ve eylemin yanı sıra başlangıçta şiddet de vardı. Ama o, kapitalizmin devraldığı şiddetin içinde, insan yaşamının en temel ve yok edici gerçeklerinden biri olan şiddete karşı bir düş kurmayı denedi. Onun düş merakını biliyoruz; her sabah bir iyilik imgesi olan devrim için düşbaşı yaptığını da... Bir şiirin tam ortasında, kavrama başlayabilen, bir aşkın tam ortasında bildiri dağıtmaya çıkan bir militan olduğunu da biliyoruz. O halde, onun reel olan ile düşsel olan arasında yaşadığı kırılmanın trajik boyutu, “zorunlu kötülük” ile açıklanamayacak kadar parti, insan iradeleriyle de ilgilidir. Eğer, “Tarih biraz da ölüleri sorguya çekmek” ise, yaşadığı savlanan, tarihen ve siyaseten ölü kavramları da sorguya çekerek onun tragedyasını okumak mümkündür. Bizim açımızdan genel olarak tarihe ve onun trajik tarihine “adalet

korkusu”nun ötesinde bakmak bunu gerektirir Ama bu noktada düşünmemiz gereken, bizim onu nasıl okuduğumuz, gördüğümüz değil, onun bizi nasıl okuduğu, onun hayata serpiştirdiği imge, kavramların bizi nasıl gördüğüdür. Bu, bugünden o güne bakmanın kolaycılığına teslim olmadan, o günden bugüne de bakmanın zorluğunu üstlenmemiz gereken etik bir koşuldur.

Korku toplumları insanları; “Ödleriyle öten kuşlar” haline getirir. Ömürlük’ten şiirler yazan şairlerin özelliği ise, özleriyle öten kuşlar olmalarıdır. Onun bu çabası, sürekli bir özgürlük arayışı; “Budapeşte’ye döner, henüz Kropotkin ve Marx arasında ikirciklidir, ama toplumsal adalet isteği gitgide daha berraklaşmaktadır.” cümlesinde içkindir. Zaten, Freudçuluğun Marksizm’e aşılması önerisi, bir teorik fanteziden öteye, bugün bile tartışılan yeni bir adalet arayışının ipuçları olarak okunmalıdır. Ne zaman aklıma József gelse, “Freud’dan önce bilinçaltı yok muydu?” cümlesinden yola çıkarak, sanki, ondan önce tragedya yokmuş gibi, gelir bana. Sanki trajiğin tüm hallerini o üstlenmiş gibidir. Kara yoksulluk. Evsizlik. Sürekli kaybetme duygusu. Ama bir şairin tragedyasının olmasının önemi, şairin seçilmiş bir acıya heveskârlığı veya acı eşiğiyle ilgili değildir... Çünkü tragedya kendi içinde, “çıkmanın güzelliğini” de imler. Hemen şimdi, József’in; “ Yemek, içmek, aşk yapmak ve uyumak için özgür ol. / Evrenle tart kendini” dizeleriyle tartabiliriz kendimizi...

Yalnız olmak ama yanlış olmamak

“Yalnız kalmak istemeyen ama aynı zamanda da yüzeysel insan ilişkilerini istemeyen bir insandır şair. Yalnızlığın şairleri başka yalnızlara bağlı olduklarını hissederek. Kendini tamamen yalnız gören ve diğer yalnızlarla da ilişki kuramayan ise

şiiir filan yazamaz...”, “Örneğin kimsesizlik duygusuna sık sık kapılıyorum ben ve ifade etme isteğim, yıkıcı-yaratıcı istemim açısından, çağımızda kapitalizm kavramı ile kendi bırakılmışlığına anlam kazandıran ıssız bölgeler yararlı bir araç oluyor, oysa beni ozan olarak salt kendi kimsesizlik duygularımın içine sokulması (ifade edilmesi) ilgilendiriyor. İşte bunun için yazık ki solda da yerimi bulamıyorum, çünkü benim, kafadar yokluğunda giderek daha acı bir bilinçle biçim olarak kaleme aldıklarımı onlar içerik sayıyorlar” Attila József

O yılların Budapeştesinde ne çok dil konuşulurdu, ne çok imge üretilirdi. Ama tüm bunların içinde bir de Attila József’in dili konuşulur. Hâlâ konuşulur. Onun dili dışa açık gibi görünse de aslında bir iç dildir... Kötülük toplumlarının ve kötülük dayanışmasının travmalarıyla baş etmek için şiir yazması önemsenmeli. Şiirin, sözcüklerin söylediklerinden çok söylemediklerinden oluşması, sözcükleri ata ata yazılması onu okumamız için bize yol gösterebilir. Çünkü, bir Attila József imgesi, söylediklerinden çok söylemediklerinde, bilenenlerden çok bilinmeyenlerde gizlidir gibime geliyor. Turgut Uyar, Nâzım için, “mevcut olmasa idi, şiiri icat edecek, bulacak adamdır” cümlesi de geçsin zapta. Attila József, dünyada tek kalsa bile dünyayı yorumlama ve değiştirme için yaratılmış gibidir. Sürekli bir milat halî. Bunu “Hal dili”ne bakarak da anlayabiliriz. Yalnızlık merakını biliyoruz. Yalnızlık da dünyayı yorumlama ve değiştirme çabalarına dahildir de ondan. Dünyayı değiştirmek bana mı kaldı, şiir, aşk bana mı kaldı demez, tek ve hür bir ağaç gibi başından başlar.

Çağın en uykusuz şairlerindendir. Büyük ve derin uykusuz... Devrim onun için uzun ve yatay uyumaktır bir

bakıma. Faşist hareket hep uykusunu kaçırdı. Bu nedenle, faşizmden uyku kaçırmak da tragedyaya dahil oldu. Dışa dönük gibi dursa da, en büyük içedönüklerimizdendir. Dünyada sadece dışı olan insanların çoğunlukta olduğu, içi olanların ise azınlıkta oldukları düşünüldüğünde, onun gibi hem içi hem de içedönük olan bir şairin düz okumalarla anlaşılabilceğı ve anlamlandırılabilceğı fikri bana uzak.

Tragedyanın başlangıcı; sabuncu baba evi terk ediyor. Yönsüz bir kırlangıç gibi onları terk edip giden babadan sonra, “O bin bacaklı süpürge” olan anneleriyle dünyanın ortasında üç kardeş kalakalmaları... Bir çocuk; imgelerle gülüyor... “erken ölür çamaşırcı kadınlar çünkü.” Sık sık türkü söyleyen annesi erken ölür. Ama, anne, anneden fazla bir şeydir onda. “Bir yokuştur aşk”, bir yokuştur politika ve yalnızlığın diyalektiğidir. O, hep bir başına gibidir veya hep bir başına kalmıştır, bırakılmıştır. Ama bir şartla; “sonradan hep birlikte kurtulmak üzere”... Onun bir başınalığı bir haklılık olarak üzerimize siner. Öte yandan hangi tarzda söylerse söylesin onun şiirlerinde “biz”i buluruz. Bu biraz da, iyi şairlerin hangi biçimlerde söylerse söylesinler “biz”i ve “ben”i söylemeleri ile ilgilidir.

Şairin şiire, şiirin şaire, şairin şaire devlet olduğu ve yenildiğı bir dünyada onun, içi ile dışı, düşleri ile pratiğı, politika ile sanat arasındaki kurduğu denge müjdelidir... Hele de şairlerin birbirlerinden, hayattan ve kitaplardan eksildikleri bir dünya da, onu anımsamak, biraz da “başa dönelim biraz da, en başa” diyerek unutulmuş değerleri anımsamak anlamına geliyor. Yani, yeni bir dünyanın mümkünlüğü için, bildiri dağıtan, işçileri eğiten, bir miting olduğunda pencere önlerindeki serçeler gibi güzel telaşlar yapan bir şairi anlamak için, başa dönelim

biraz da, en başa... Onun bize önerisi, “yeni bir hayatın, aşkın, şiirin acemileri olmayı” kendimize yakıştırmamızdır. (Yani, sözcüğün diyalektik anlamıyla; “Efendimiz acemilik!”...) Her başa dönüşümüzde, onun trajik ıssızlığını da bulmamız onun imgesine dâhil. Yalnızlığını başka yalnızlarla birleştirmek isteyen bir şair olarak József; kendi zamanındaki tüm mağlupların, yalnızların ve ıssızların “sır kâtibi” olmayı bildi. Bizim işimiz düşümüz onun sırlarını çözümlmek olmalı. Tüm sessizliğine rağmen, bizlere “Uyurken yüreğimizi düzeltemeyiz” der gibidir. Keskin görünümüne rağmen, o, tragedya ve imge diliyle konuşur. Kavramlarla imgeler, politika ile sanat/şiir arasındaki kurduğu poetikasının ve politikasının temelinde annesinin çamaşır ipi vardır. Hayatının içinden geçen bir ip/çizgidir bu. “Ben” ile “biz”, imge ile kavram, sanat ile politik arasındaki trajediyi en derinden yaşamış şairlerdendir. Nedense o, Buda-peşte sokaklarında hem kavramların hem de imgelerin diliyle konuşan bir şair olarak canlanıyor belligimde. Küçük adıyla çağırabileceğimiz çok az şairden biridir József. Sanki, “başka bir dünya mümkün” diye birlikte bildiriye çıkacağız.

Ne desem bilmem ki; “kuşyemi gibi yalnızdı!” (Turgut Uyar)

“Kahramanlar öldükleri yaşadıkları...”

“Ün, türlü koşullar içinde koşuyu kazanan attır. Efsane, koşuyu kaybetse de, ‘kaybettikten sonra da’, koşuyu sürdüren bir at. Zapata’nın atı gibi. ‘Vurulduktan sonra da’ bir süre uçan bir kuş. Halk onu; alır, can kafesinin içine sokar, orda besleyip durur can yongasıyla. Budur efsane. Ünümüz bizden çıkar, ama başkalarının elindedir. Efsanemiz ise başkalarının yazgısında.” (Cemal Süreya, Şapkam Dolu Çiçekle)

Evet, bir şair yolumuzu kesti; Attila József... Ama o poetik ve politik bağlamda sıkça cümle içinde kullanılsa da hâlâ “uzak” bir yerde duruyor. Onu yakına getirmek elimizde. Çağırılım... Onun içini açmak elimizde... Açalım... Muhalifliğin uykusuz tarihinde, imgenin kırılğan tarihinde şairlerden bir şair olan Attila József’i yeniden düşünmek, tersinden ve düzünden yeniden okumak can alıcı bir sorunsal, artık onunla ilgili bilinenlerin yeniden hatırlanmasının ötesine geçip, onu, geçmişin sakatlayıcı büyüünden kurtarıp güncelleştirmek gereklidir. Attila József; ne kadar güncel, ne kadar tarihsel... Ne kadar imge ne kadar kavram... Bu nedenle onu “kayıp özne” gibi hüzzam bir içlenme içinde değil, “dünya tarihsel özne” referansı gibi görüp devralmak gerekir... Onun seyir nesnesi olmaktan çıkarılması, ya da bildiri gibi okunmasının bitmesi düz okumanın ötesine geçmekle mümkün. Bu onunla yeniden tanışmak, imgelemimizde onu yeniden kurmak demektir.

Trajik kişilikler, tragedyası olan şairler kendilerini kolay ele vermezler. Onun hakkında bildiklerimizin pek çoğu yaşlandıysa, onu yeniden ele geçirmek için yeni başlangıçlar yapmak, onda yeni yerler, yeni imgeler, yeni imkânlar bulmak için düşbaşı yapmalıyız. Bizdeki Attila József imgesi çeviri ve yetersiz bilgi ile sınırlı. Bunları bir kıymet olarak yeni başlangıçların zemini olarak devralarak ama onun şiirlerindeki ve hayatındaki vaadi bununla sınırlamayıp düşbaşı yapmaktan söz ediyorum. Onunla ilgili yazılanlar, daha çok sezgisel bir hayranlık üzerinden bir sevmeye biçimi ve yine daha çok “sevginin söylediği” metinler. Tüm bunlar, yeni okumalarla onun imgesini yeniden inşa etmektir. Attila József bilgisi ve imgesi eksiktir. Keşfedilmeyen ve her şeye karşın keşfedilmeyi bekleyen bir dünyalı-düşyalı. Bu, görünür olanın ve bilinenin sını-

rını aşmak önerisidir József heveskârlarına. Şiirin bu dünyada yerinin olmayışı onun yeridir, cümlesini onun için de söyleyebiliriz: Onun bu dünyada olmayışı da onun yeridir. Hem şiirleriyle hem de yaşamıyla dünyada çok yer kaplıyor oluşu bizi yanıltmamalı. Çünkü, onunla ilgili temel sorunsalımız, onun şiirinin içinin açılmadığı olmalıdır. Bu da, onda yeni yerler bulmamız için yeni çevirilerin gerekliliğidir. Hâlâ, eksik bir şairdir o. Eksik olanın izini sürerek biraz da sezgisel okumalar yapıyoruz doğal olarak. Bütün tragedya kahramanları gibi “kirlenme ve arınma” duygusunu bizlere bulaştıran József de, yalnızlık ve içe kapanma onun travması olduğu kadar kurucu bir özelliktir de, Saklı bir şairdir o... Güzeldir... Özeldir... Şimdi sözün burasında bir kez daha, Attila József’in şiirinin için açılmamıştır, desem bulunur mu bir işiten...

Ne demişti Ece Ayhan, “Azizim, güzel atlar güzel şiirler gibidirler / Öldükten sonra da tersine yarışılar, vesselâm!” Attila József; kaybettikten sonra da koşuyu sürdüren at... Öldükten sonra da tersinden yarışan... Hâlâ koşuyor... İmgelerinin sihirli soluğu ensemizde...

Bitirmek için en uygun sözcükler; “dumanı lekesiz bir şair” ve “tragedya...”

25 Şubat 2005 / İstanbul

ATTILA JÓZSEF VE “TEMİZ YÜREKLE” ÜZERİNE: “YALAN SÖYLEMEZ HİÇBİR ZAMAN OZANLAR!”

“Hey kentsoylu! Hey emekçi!
Ben, Attila József, burdayım işte!”

1. Macarlar

Macaristan, bir Orta Avrupa ülkesi.

Bazı Macar futbolcularının adlarını duyardım çocukluğumda.

Béla Bartók'un Macar olduğunu bilirdim.

Bilim ve Sosyalizm Yayınlarınca yayımlanan “Dün Köleydik Bugün Halkız” adlı kitabı okumuştum 12 Mart döneminde sonra. Nazi ölüm kamplarında birçok Macar'ın da katledildiğini öğrenmiştim.

Edebiyat eleştirmeni-estetikçi György Lukács'ın iki marşı olduğunu söylemişti birileri.

Sándor Petöfi'nin adını duymuştum ilk kez, Mihri Belli'nin bir yazısında. Şiirini tanımaya can atmıştım. Sonra Cem Yayınevi'nden çıkmıştı onun kitabı, sarılmıştım umut gibi. Sevmiştim, bize çok yakın olduğunu hissetmiştim Macar şiirinin. 1823-1849 yılları arasında yaşayan (26 yıllık ömür!) Petöfi'nin en büyük Macar şairi, ulusal birlik şairi olduğunu öğrenmiştim. "Özgürlük ve sevmek, / Bu ikisi gerek bana... / Aşkım için yaşamım feda olsun / Özgürlük uğruna aşkım!" diyen şairin.

Sonra "Militan" dergisindeki "Çağdaş Macar Şiirinde Attila József" dosyasında (Mart 1975, sayı 3, sayfa 32-76) Attila József'i öğrendim. İntihar eden sosyalist bir şair. Mayakovski gibi.

Sonra da bir ansiklopedide Endre Ady'nin, 1877-1919 yılları arasında yaşadığını, çağdaş Macar şiirinin büyüklerinden biri olduğunu okudum. "Her yerde uğultusu yükseliyor öfkelerin/ Bizim dev adımlarımız dünyayı sarsacak!" diyen Endre Ady'nin.

Macarlar filmini izleyemedim henüz, eksiklik duyuyorum.

2. Attila József

Broy Yayınları'nca yayımlanan "Temiz Yürekle" adlı kitabı okuyunca, yukarıda yazdıklarım geldi aklıma. Attila József'i anlatan, onun yaşamını ve şiirlerini tanıtan, şiirlerinden örnekler veren, şirin, tertemiz, dopdolu bir kitap "Temiz Yürekle".

Şiirin tavrı olduğunu, şiirin insanla ilgili olduğunu, şişirin insan onuruyla ilgili olduğunu ve şiirin politika olduğunu kanıtlayan bir yaşamla, bir şiirler demetiyle karşılaştığımı

anladım “Temiz Yürekle”yi okurken. Duygu ve düşüncelerimi paylaşmak istedim bu yazıyla. “Temiz Yürekle”, 1986 Haziranında yayımlanmış.

Kitabı yayına hazırlayan Kemal Özer, “Attila József Üzerine Birkaç Söz”de, onun “Büyük bir toplumcu gerçekçi ozan olduğunu söylüyor.

Şiirini okuduktan, şiirleriyle uyumlu geçen yaşamını öğrendikten sonra bu yargıya katılmamak elde değil diye düşünüyorum. Attila József, gerçekten de çağımızın büyük toplumcu gerçekçi ozanlarının tüm niteliklerine sahip birisi çünkü.

Kemal Özer, “Militan” Dergisi’nde Attila József’le ilgili 43 sayfalık bölümü okuyunca heyecanlandığını, etkilendiğini söylüyor. “Benzersiz imgeler”le karşılaştığını; şiirlerinin, onun “toprakta kökleri” olduğunu anlattığını; insanı “yaralayarak” kavradığını; “buruk bir heyecan” duyurduğunu ve onun şiirinin “içten içe bir kaynaşma, bir duygudaşlık sarmalı” olduğunu söylüyor. Daha sonra yine “*Militan*”da Metin Demirtaş’ın “*Attila József’le Tanışma*” adlı şiirini okuyunca, “Çağdaş bir özdeşlik duygusu da eklenerek aynı duyarlılığın paylaşıldığını” gördüğünü belirtiyor ve yazısına Metin Demirtaş’ın şiirini ekliyor.

Metin Demirtaş, daha sonra “*Hazırol Kalhim*” adlı kitabında yayımlanan ve 1984 yılında çıkan “*Hançer ve Lirik*” kitabına da aldığı bu şiirine şöyle başlıyordu:

“İstanbul’da/ Militan’ın basıldığı matbaada/ Tanıştım bir şairle/ Çağımızın fırtınalı, seçkin bir şairiyle/ Attila József/ Canından damıttığı mısralarıyla/ Yatıyordu orda/ Kurşun harflerle dizilmiş bir kalıpta...”

Demirtaş, József'in şiirlerini ve intiharını okuyunca, "inanılmaz ve ağlayası bir sevgi duyduğunu söylüyor; şiirini: "Ve yaşadım kalbimde bir an/ Kalbinin gelgitlerini." dizeleriyle bitiriyordu.

3. Yaşamı

136 sayfalık kitapta Kemal Özer'in "Birkaç Söz"ünden sonra, Attila József'in doğumundan ölümüne kadarki yılları ikişer üçer satırla anlatılıyor.

Bu satırlarda, bir sabun fabrikasında işçi olan baba ile çamaşırcı bir annenin oğlu olarak 1905'in 11 Nisan'ında doğduğunu öğreniyoruz Attila József'in.

İlk kitabı "*Güzellik Dilencisi*" 1922'de çıkmış.

1924'te "Başkaldıran İsa" şiirinden dolayı suçlanmış.

1925'te "*Haykıran Ben Değilim*" adlı kitabı yayımlanmış. "Temiz Yürekle" şiiri nedeniyle üniversiteden atılmış. Şu dizelerle bitiyor "Temiz Yürekle" adlı -elimizdeki kitaba da ad olan- şiir:

"Yakalayıp beni asarlar/ kutsal toprağa atarlar/ ve güzelin güzeli yüreğimden/ bir ot biter, yiyeni öldüren."

Bu dizeler bana Jacques Decour'yu çağrıştırdı. "Humusun kalitesi yapraklarındandır." diyordu Decour. Geçtiğimiz aylarda yayımlanan *Hayatı Seviyorlardı* adlı kitaptaki, Fransız rezistansçıların son mektuplarından biriydi Decour'nun yazdıkları. "Humusun kalitesi yapraklarındandır. Bütün umudumu bağladığım Fransız gençliğinden söz ediyorum." diyordu annesine ve babasına yazdığı son mektubunda. Attila József'in dizeleri de o mektup gibi duygulandırdı beni. Bir tavır değil midir

bu dizeler? Şiirin tavrı alıştı değil midir yaşamın yanında? Ölmü hiçlemektir bu, yaşamı savunmaktır, gerçek bir şiidir yani.

1929'da "*Ne Babam Var Ne Anam*" kitabı yayımlanır Attila József'in. Miklós Bartha adlı, reformcu ama giderek radikalleşen bir halkçı hareket grubuna girer. Büyük Macar şairi Endre Ady üzerine "*Ady'nin Görüntüsü*" yazısında Ady'nin şiirinin devrimci niteliklerine dikkat çeker. "*Köylere!*" broşürünü yayımlar.

Yıl 1930'dur ve Attila József'in yaşamı ve şiiri bir dönemeçtedir. Parti'ye girer, kurslar, konferanslar verir, makaleler yazar. İşçilere bilinç taşıyan bir devrimci ozandır artık. Büyük bir kitle gösterisi "*Kalabalık*" adlı şiirine kaynak olur:

"...İş istiyoruz! Ekmek istiyoruz!/ Kalabalık geliyor kalabalık!/ ...Kalabalık/ yürüyen koskoca bir orman/ kökü kandır durduğu zaman,/ Verimli topraktır avuçlarıyla tabanı/ ...Boşunadır onun karşısında her şey/ pazarlık, lanet sessizlik, sözcükler/ hem yapıdır o/ hem yapıyı kuran..."

1931'de "*Devir Gövdęyi Ağlayıp Sızlanma!*" adlı kitabı yayımlanır ve toplatılır. Eylül'de kitle hareketlerinden ürken hükümet sıkıyönetim ilan eder. Tutuklu iki önderin dünya kamuoyuna karşın idam edilmesi olayı ile ilgili olarak "*Ölüm Cezasına Karşı Broşür*"ü yazarlardan birisidir Attila József ve kovuşturmaya uğrar.

1932'de "*Gerçeklik*" adlı derginin ilk ve tek sayısını yayımlar. Aynı yıl "*Kenar Mahallede Gece*" adlı kitabı yayımlanır. Ülkede faşizm ve Nazi yardakçılığı güçlenmektedir.

1933'te Almanya'da iktidara geçen Hitler'in ilk konuğu Macar Başbakanı Gyula Gömbös'tür. Attila József, Béla Bartók'un bir yapıtından esinlenerek "*Ayı (Oyunu)*" kitabını yayımlar.

1935'te yapı işçilerinin grevini destekleyen aydınların arasındadır Attila József.

1936'da “*Güzel Söz*” adlı derginin kurucu ve yöneticilerinden biridir. “*Çok Acıyor*” adlı kitabı yayımlanır.

1937'de sürgündeki Thomas Mann Macaristan'a gelir. Polis Attila József'in “*Thomas Mann'ı Selamlama*” şiirinin okunmasını yasaklar:

“...İnsana özgü dertleri olan hepimiz/ Seninle birlikteyiz./ Bilirsin yalan söylemez hiçbir zaman ozanlar/ ...söyle beynimizi aydınlatan ışığı,/ birlikte olmazsak karanlıkta kalacağımızı...”

Flora ile tanışır. Görkemli aşk şiirleri yazar ona. “Flora” adlı şiirinin bazı dizleri şunlar:

“Bak seni ne kadar seviyorum Flora, korkarak ve kurtularak korkudan! / Yası çözdün yüreğimden, çözer gibi yaradan bir sargıyı / ...ve düşündükçe sensiz yaşadığımı şimdiye dek, / ürperiyorum bu nasıl oldu diye...”

Sağlık durumu kötüleşmiştir. Tedavi sonuç vermemekte, ruhsal çöküntü yaşamaktadır.

3 Aralık 1937'de bir trenin altına atar kendisini, kıyar canına!

4. Attila József'in Sesi

Kitapta ozanın “Kendi Kaleminden” yaşamöyküsü de yer alıyor. Ölümünden önce ilkyazda yazmış. Sonunda şöyle diyor bu büyük ozan:

“Düşüncelerimi özlü biçimde kaleme alabilirim. Kendimi dürüst biliyorum. Sanırım kavrayışım hızlı, çalışmada dirençliyim.”

Bir şey eklemeye gerek var mı? Bir soylu şair işte.

“Yaşamöyküsü ve Şiiri” üzerine Miklos Szabolcsi’nin incelemesinde şairin “savaş ve faşizmin yükselişiyle belirlenen bir kuşaktan” olduğu söyleniyor. Onun için, “İktidarın baskısına hiçbir zaman boyun eğmedi, hiçbir zaman ihanet etmedi. Yeri, o dönemin en büyüklerinin yanındır.” deniliyor. Onun “*Yurdum*” şiiri üzerine ise şunlar söyleniyor:

“Burada şair ülkesinin durumunu çizdikten sonra, bir ulusun eğer iç toplumsal dönüşümünü adalet ve özgürlük yönünde gerçekleştirmemişse gerçekten bağımsız olamayacağını anlatır.”

İnsanın aklına, “Başka bir ulusu ezen bir ulus özgür değildir.” cümlesi geliyor Karl Marks’ın.

Szabolcsi, ozanın kendi canına kıyması ile ilgili olarak da şunları söylüyor:

“Attila József’in ölümü, intiharı, çağdaşlarının gözünden kaçmayan bir simgesel anlamla yüklü. Macaristan’ın insan-cıl ve evrensel son büyük şairini ezen tren, aynı faşizm ve savaş canavarı gibi gidiyordu. Bu ölümden birkaç ay sonra sonun başlangıcı geldi. 11 Mart 1938’de Nazi birlikleri Orta Avrupa’nın kaderini belirleyerek Avusturya’yı işgal ediyorlardı. Şairin dostları dağıldılar. Kimileri sürgüne gitti, kimileri fırtınada kayboldu. Bazıları ihaneti seçtiler, bazıları da görevlerinde kaldılar. Ama bu trajik yılların en koyu karanlıklarını bile aştı József’in sesi ve anısı.”

András Fodor’un “Attila József’in Ozan Nitelikleri” adlı bir yazısı da var kitapta. Yazıda József’in “İki Dünya Savaşı arasındaki şiirin en büyüklerinden biri olduğunu söylüyor

yazar. Onun en önemli niteliğinin “insani nitelik” olduğunu belirtiyor. Onun “toplumsal savaşıma hizmet ederken, şiirinin sanat yapısı kalmasına her zaman büyük bir duyarlık ve titizlikle eğildiği”ni söylüyor.

Toplumcu gerçekçi ozanların dikkat etmeleri gereken çok önemli bir bakış bu.

Yazar, “temiz bir lirik söyleşi” diyor onun şiirine. Onun için, “Bağlandığı, kabullendiği toplumun sosyalist geleceği uğruna ölene dek savaşmıştı.” diyor.

Fransız Rezistansçı ozanlardan Eugene Guilleviç’in “Attila József”in şiirlerinin Fransızca baskısına Önsöz”ü de var “*Temiz Yürekle*”de. Burada, “Attila József”i bağrına bastı Macar halkı, onun adında kendine yaslandı ilerlemek için” diyen Guilleviç, onun şiirinin “içten, hatta kaba ve doğrudan tavrırlı” olduğunu, “kesin ve gerçek tonu”nun “ilk bakışta göze çarptığı”nı söylüyor.

5. Temiz Yürekle

Bu yazılardan sonra “*Temiz Yürekle*” başlığı altında ozanın çeşitli kitaplarından alınan 25 şiirinin çevirisi yer alıyor. Attila József’in çeşitli fotoğraflarının da yer aldığı kitap dizgisinden baskısına, kâğıdından kapağına kadar titiz bir emeğin ürünü.

Bu emeğin sahiplerini; Broy Yayınları’nı; kitaptaki yazıların bir kısmını dilimize çeviren, şiirleri Kemal Özer’le birlikte Türkçeye kazandıran Edit Tasnádi’yi; iki yazıyı Türkçeye çeviren Okay Gönensin’i; Türkiye insanına Attila József’i ilk kez özel dosya ile tanıtan ve 1975-76 yıllarında yayımlanan “*Militan*” Dergisi’ni; onun için ilk şiiri yazan Metin Demirtaş’ı ve “*Temiz Yürekle*”yi titizlikle hazırlayıp sunan Kemal Özer’i yürekten kutluyorum. Ayrıca, József’in yeni şiirlerinin de çev-

rileceği haberini şiir için bir sevinç kaynağı saydığımı söylemek istiyorum.

6. Şiirlerinden

Şiirin bir “tavır” olduğunu, şiirsiz bir dünyanın insansız bir dünya olacağını, düşünölemeyeceğini, ancak “nötron” gibi “temiz bomba”cılarının öngördüğü dünyanın şiirsiz olacağını düşünönlere seslenen bir kitap” “Temiz Yürekle.”

Politikanın, yaşamın kendisi olduğunu, politikasız bir dünyanın insansız bir dünya olacağını, düşünölemeyeceğini, şiirin de her şey gibi bir politika olduğunu bilenlere seslenen bir kitap “*Temiz Yürekle.*”

“Yalnız kalmak istemeyen, ama aynı zamanda da yüzeysel insan ilişkilerini istemeyen bir insandır şair... Kendini tamamen yalnız gören ve diğer yalnızlarla da ilişki kurmayan ise şiir falan yazmaz.” diyen Attila József; annesine, sevgilisine, yurduna, kalabalıklara, mücadeleye, şiire, her şeye ilişkin şiirler yazmıştır. Kısacası yaşam ve insan içindir onun şiirleri. Düşüncesiyle yaşadığının çakiştığını kanıtlayan bir ozan olarak, insanları canlandıran, insanlaştıran şiirlerin sahibidir. Onun, “Bir İspanyol Çiftçisine Yazıt” adlı şu şiirine bakalım:

“Askere aldı beni Franco, acımasız bir er yaptı / kaçmadım, çünkü korktum kurşuna dizer diye. / Korktum -o yüzden savaştım hak ve özgürlüğe karşı. / İrun surlarında. Ve böyle de buldu ölüm beni.”

“Şiir Sanatı” adlı şiirinden birkaç dize:

“...Başka ozanlar -bana ne onlardan? / Batırsınlar burunlarını pisliğe, / Göstersinler esrik coşkularını / Uyduruk imgelerle ve içkiyle. / Gittiğim yer meyhane değil benim. / Usa gide-

rim hatta daha da ileri! / Özgür bir usun sahibiyim / Budala bir hizmete dayamam kendimi / ...Bana göre değil sızlanıp hizmet etmek/ elden ayaktan düşüren alçak güçlere / ...Toplanıp da soyguncu takımı / nerde ardına düşerse şiirlerimin, / davranır kardeş tanklar, uyaklarımı / gümbürtüyle ortalığa saçmak için...”

İki sonuç çıkarıyorum:

* Toplumcu gerçekçi ozanlar: Şiir yazın! Yazdığınız gibi yaşayın!

* Başka ozanlar sizi fazla ilgilendirmesin!

(*Karşı Edebiyat, Kasım-Aralık 1986, sayı 6, sayfa 59-60.*)

Neredeyse 20 yıl geçiyor yukarıdaki yazımın yayımlanması üzerinden. Aradan geçen bunca zamanda elbette Macaristan’la, Macar edebiyatı ve şiiriyle ilgili başka birçok şeyler okudum, öğrendim.

“*Evrensel Kültür*” Dergisi’nin 66. sayısında (Haziran 1997) bir kez daha Attila József’le buluşmanın coşkusunu yaşadım. Edit Tasnádi’nin, onun için “Macar şiirinin ve sanırım dünya şiirinin de en büyükleri arasında” dediği “Sentezin Ozanı Attila József”; Ataol Behramoğlu’nun “Attila József sonsuza dek genç kalacak.” dediği “Ağrıyan Bir Yürek Gibi” yazıları ve Attila József’in Kemal Özer ve Edit Tasnádi tarafından Türkçeleştirilen “Annem Öldü”, “Bağırın Ben Değilim” ve “Yoksul İnsanın Baladı” adlı üç şiiri yer alıyordu dergide.

Birçok Macar şairini; özellikle “*Nazi Kampları*” (Papirüs Yayınları, 2004) adlı kitabımı hazırlarken çalışmamın girişine, “Ozanın, ateşe atılmaya yararım ancak, / çünkü tanıklık

ederim gerçeğe” dizelerini; “Sonsöz Yerine” de, “Üzülmüyorum bile, / alıştım bu korkunç dünyaya / öyle ki acısını kimi zaman duymuyorum artık / tiksiniyorum yalnızca.” dizelerini aldığım, 1909 doğumlu, yaşamı Nazi kamplarında sona eren, bizde “*Köpüklenen Gök*” (Çeviren Kemal Özer-Edit Tasnádi, Yordam Kitapları, 1997) adlı kitabı yayımlanan lirik şair Miklos Radnóti’yi tanıdım. Gyula Illyés’in, Laszlo Benjamin’in ve çeşitli dünya şiiri antolojilerinde yer alan birçok Macar şairinin şiirlerini okudum. “Ruhumun tanrısı bağımsızlıktır.” diyen coşkun devrimci Sándor Petöfi’nin kendisinden sonra gelen tüm şairlere öncülük yaptığını gördüm.

Arthur Koestler’in “*Haçsız Haçlılar*” (Oda Yayınları, 1988), “*Toprağın Tortusu*” (Ararat Yayınevi, 1968), “*Ve Özgürlük*” (Yalçın Yayınları, 1995); İmre Kertesz’in “*Kadersizlik*” (Can Yayınları, 1999); Elie Wiesel’in “*Gece*” (Gözlem Yayıncılık, 1999), “*Gündüz*” (Gözlem Yayıncılık, 1999), “*Bugünün Yahudisi*” (Cep Kitaplar, 1996) gibi kitaplarında Macarların Yahudiler, Komünistler başta olmak üzere Macar halkının İkinci Dünya Savaşı’nda Nazilerin ve faşistlerin elinde büyük acılar çektiğini öğrendim.

“*Soykırım Çocukları*”nda (Papirüs Yayınları, 1997) karşılaştığım Macar çocuklarına yaşatılan trajediyi gördüm. Attila József’in trajedisinin bu acıların öncülü olduğunu düşündüm ve onun “Yalan söylemez hiçbir zaman ozanlar!” deyip, öyle yaşayan bir büyük şair olduğuna bir kez daha inandım.

Türkel Minibaş

TUTUNMAK!

*Hüzne... postalların acımasızlığına...
aşkın yalnızlığına rağmen tutunmak...!*

Attila József

Yoksulluk, açlık ve savaş insanları yurtlarından savurup sürüklerken tutunmaya çalışmak... Para, iktidar, şöhret demeden direnmek kolay mı? Hele hele kişi yazgıyı düzeltecek kadar vakit bulamamış da kaybedenler listesinden yaşama ayak basmışsa! Çin atasözünün "*Fırtına bir kez çıkmaya görsün çıktı mı dört bir yandan sarar!*" dediği gibi onlar için yaşam sürekli kasırgadır.

*"Kasırgalar ortasında yaşam boyu
yerimde tutunup kalmaya çalıştım.
Gülünç, uğradığım kötülüklerden
daha fazlasını yapmayışım."*

Aslında kişiyi çevreleyen aile, kent, ülke, dünya bütününde baktığınızda yazgı bellidir. Yazgıya kimin, nasıl direneceğı de! Çünkü ne kasırga kendiliğinden çıkar ne de kasırgalarla savrulduğumuz dönemeçler. Kısacası, girilen her dönemeç uzun süreli bir birikim sürecinin sonunda ortaya çıkar ama akılda sadece yazgıyı oluşturan olaylar kalır.

Attila Jzsef böyle bir kasırgaya doğdu. Doğduğunda dünya yepyeni bir dönemece girmişti. Petersburg’da binlerce kişinin üstüne Rus arlık kuvvetlerinin ateş açtığı 1905’in o kanlı Pazar’ı sadece Sovyet Devrimi’nin başlangıcı değildi. Dünyanın içine girdiğı yeni bir dönemecin de simgesiydi. Dnemece giden yolun gerisinde ise Marks’ın Das Kapital’i (1867), Marconi’nin telsiz telgrafı, Röntgen’in X ışınları (1895), Curie’lerin radyumu (1898), Wright Kardeşler’in motorlu uçağı (1903) vardı.

Macaristan gibi geri kalmış bir tarım ülkesinin halkı için tüm bu gelişmelerin anlamı ise... İşsizlik, g ve paralanmaydı.

Evet... Attila Jzsef’inki gibi birçok Macar ocuğın babası ya Almanya’ya, Avusturya’ya ya da daha uzağa ABD’ye iş bulmak için g edecek, giden babalar bazen hiç geri gelmeyecekti. Gelmeyen sadece Macar ocukların babası değildi. Aşağıda, İtalya’da başlayan kriz (1907), İngiltere-Fransa-Rusya’nın kurduğ “l İttifak”, savaşın çok yakında patlayacağının, gidenlerin geri gelmeyeceğinin sinyalleriydi. Kaldı ki Paris ve Londra Bankaları borç vermeyi durdurmuş, birçok yatırım projesi bu nedenle başlatılamadığı için işsizlik daha da büyümüştü. Tabii ki kriz sadece Macarları vurmadı. Kriz komşu ülkeleri de etkilemeye, işsizlik hızla yayılmaya başlamıştı ama bir tarım ülkesinde olmayan önemli bir güven-

celeri vardı: Sömürgeler! Sömürgelerden gelen altın, yiyecekler ve ucuz işçiler...

Kasırğa dört bir yandan esmeye başlamıştı ama... Paris, Picasso, Braque gibi kübizmin öncülerinin açtığı sergilerle (1907) coşarken... Endre Ady, Zsigmond Moricz, Gyula Juhász, Margit Kafka (1908) gibi çağdaş Macar yazar ve şairleri özgür yapıtlarıyla bu şenliği zenginleştiriyordu. Lenin'in "Materyalizm ve Ampiriokritisizm"i (1909), Kandinski, Mondrian gibi soyut resmin öncülerinin (1910) birbiri ardına yarattığı eserler insanlığın yeni bir dönemecin başlangıcında olduğunun habercileriydi.

Kısacası, yeni eskinin surlarını zorlamaya başlamıştı. Hem de savaş her geçen gün biraz daha yaklaşıyordu!..

Beş yaşındaki bir çocuk Japonya'nın Kore'yi işgal etmesinin, Meksika'da devrimin başlamasının ne anlama geldiğini tabii ki bilemezdi. Silah, kimya, elektrik tekellerinin Avrupa'da girdiği kıyasıya rekabeti de! Panama Kanalı'nın açılışını (1914) kaç Macar çocuğu duymuştu ki dokuz yaşındaki Attila duysun ve bunun yeni bir paylaşım yolu olduğunu anlasın!

Evet... Kore, Meksika, Çin ve Panama... Yükselen krize karşı kapitalist sistemin dünya pazarlarını paylaşmaya başladığını; kimya, silah ve enerjiye sahip olanın kavgayı kazanacağını gösteriyordu (1914). Avusturya-Macaristan Krallığı'nın Sırbistan'a açtığı savaş zaten bu nedenle kısa zamanda bir "dünya savaşı"na dönüştü. Savaş hükümetler için yeni topraklar ve yeni kaynaklar; yani iş ve aş demekti.

"Dokuz yaşındayken dünya savaşı patladı. Gittikçe zorlaşan koşullar altında yaşamaya başladık. Dükkan önlerinde

*beklemekten ben de aldım payını – akşamın dokuzunda bak-
kalın önünde kuyruğa girip sabahın yedi buçuğunda, sıra tam
bana gelirken, yağın kalmadığını söyledikleri de oldu.... “Vi-
lag” sinemasında su sattım. Ferencváros garından odun kö-
mür çaldım, yakacağımız olsun diye.”*

Kendi Yaşamöyküsü (1)

Attila József’in şiirleri savaşıyla derinleşen bu yoksul-
luk ortamında ve isyancı karşı-devrimci subayların “beyaz
terörü”nün tanıklığında doğdu. Devrimci avı ve kurşuna dizi-
lenlerin haberleriyle gelişti.

*“Getirdi küçük bir tencereyle
akşam yemeğini beylerin evinden,
yattık ve ben düşledim beylerin
büyük bir tencereyle yiyeceklerini-”*

Horthy’nin diktatörlüğü tüm şiddetiyle devam ederken... Rus-
ya’daki Çarlık yönetiminin devrilip Bolşevikler’in iktidara gel-
mesiyle sosyalizm tüm az gelişmiş ve baskı altındaki toplumlar
gibi Macarlar için de yeni bir umut olmuştu... Şairin, “Güzellik
Dilencisi” (Szépseg Koldusa) (1922) adlı ilk kitabındaki şiirle-
rinde bile yoksulluğa karşı devrimci duruşu yakalamak müm-
kündür. Petofi’nin 100. doğum yıldönümünde (1923) büyük şairi
selamlamak için kullandığı “özgürlük” sözcükleri aslında hava,
su, ekmek gibi özgürlüğe susamış Macar halkının sesidir.

Kasırga dört bir yandan eserken...

Gelin görün ki Macar halkının sesini duymak herkesin
hoşuna gitmez. Öncelikle de öğretmenler hoşlanmaz bu ses-

ten, ama... Ne “Başkaldıran İsa” şiiri nedeniyle lise bitirme sınavında Macar edebiyatından kırık not verilmesi ne de Sze-
ged’deki akademik dünya vazgeçirtmiştir onu.

“Temiz Yürekle” (Tisztaszívvel) (1925) şiirinde devrimci duruşu atılğanlığa dönüşür. Ne de olsa o, tüm çağdaşları gibi dünyanın yeniden paylaşıp biçimlendirildiği bir sürecin ta-
nığıdır.

*“Hocam profesör Antal Horger, beni yanına çağırarak “Sze-
ged” gazetesini önüme attı ve iki tanığın huzurunda –ad-
larını unutmuş değilim, bugün ikisi de öğretmen – kendisi sağ
kaldığı sürece öğretmen olamayacağımı, “bu türden şiirler
yazan kişiye gelecek kuşakların eğitimini teslim edemeyeceği-
ni” bildirdi... Sözü edilen şiirim, adı “Temiz Yürekle”, çok ün
kazandı.”*

Kendi özyaşam öyküsü (2)

Temiz Yürekle, Lajos Hatvany’nin daha o günlerde dediği
gibi “savaşın sonraki kuşağın belgesi” olacaktır. Ady Endre,
Babits Mihaly, Kosztolanyi Dezső’ nün öğretisi, Whitman’ın
yaratıcı başkaldırısı vardır bu belgede.

Ne var ki kasırğa esmeye başlamıştır bir kere ve birçok
Macar aydını gibi Attila’yı da önce Viyana’ya sonra da Paris’e
savurur.

Paris... Avangard tiyatrolar, gerçeküstü edebiyat tartışma-
larının yapıldığı kahveleriyle Paris. Süt, peynir ve şiirle yaşan-
sa da Paris, Attila József’i içine alır. Fransızca şiirlerinden bi-
rini Esprit Nouveau da basacak kadar kabullenmiştir de. Ama
o bir Macardır ve Macar halk türkülerinin büyüsunü gerçeküs-
tücülükle birlikte yoğurur; Marksizmle tanımlar.

Kriz tüm şiddetiyle Avrupa'yı sarmaya başlamıştır. Kapitalizm tarihinin en büyük bunalımını (1929) yaşarken Sovyetler Birliği planlı ekonomiyle devrimin gücünü ispatlar. Paris kahvelerini dolduran işsizlere bakmak yeterlidir yeni kasırgaların yaklaştığını anlamaya.

*"Ey, Avrupa, ne de çok sınırlar!
Ve her sınırda bir sürü katil!"*

İlk etkilerini Avrupa'nın köhne monarşileri üzerinde göstermeye başlamıştır bile. Sovyet devriminin etkisiyle yükselen devrim rüzgârlarından Macaristan da nasibini alır.

*"Homurtusuyla geliyor fırtına köyün, sürünün üstüne.
Uluyor gökyüzü, süpürüyor, çatırdıyor.
Kırıldı ağaç: ölüyor yapraklarımız.
Ama kumun altında sımsıcak toprağı tutuyoruz."*

(Akasyalara, 1929)

1929 Büyük Dünya Bunalımı Macaristan'ı sarsarken çıkan "Ne Anam Var Ne Babam" (Nincsen apam se anyam) adlı üçüncü şiir kitabı... Hemen ardından çalışmaya başladığı Dış Ticaret Enstitüsü'nde oluşturulan Miklos Bartha gurubunda yer alması... Miklos Bartha grubunun toprak reformu ve reformla köylünün yaşamında meydana gelecek değişiklikler üzerine çalışmaları... Grubun yayınları arasında çıkan "Köylere" (Ki a faluba) broşürünü kaleme alması... Attila József'in şiiri yaşamın kendisi olarak algıladığını gösterir ki onu evrensel yapan da zaten bu özelliği olmuştur.

*“İnançlı soluğumuzla mırıldanıyoruz
-Zorludur Marksist'in işi-
Kum kayar, toprak dayanır
Çünkü biz toprağı bağılıyoruz fısıldayarak”*

(Akasyalara, 1929)

Doğru zamanda doğru yerde bulunmak

İktidara karşı ve iktidarı hedeflemeyen politik mücadele olamayacağına göre Atilla József de Parti'ye girer. Faşizmin hızla yükseldiği bir süreçte parti çalışması sınıf bilincini yaratmak adına çok önemlidir. Partide işçilere verdiği kurslar ve konferanslarla bu bilinci oluşturmaya çalışırken Attila'nın şiiri devrimci bir çağrıdır. Macar işçi sınıfı tarihinin miladı gibi anımsanacak 1 Eylül yürüyüşü “Kalabalık” şiirinde kendini gösterir. Attila József konferanslar, şiirlerle işçi sınıfı hareketini beslerken, işçi sınıfı da József'in şiirini beslemiştir.

*“Toprağı sız serin sağnaklarla.
Kendi içinde kalırsan değil
Başkasında yıkayabilirsin ancak yüzünü.
Bir çim yaprağının o ufacık keskin kenarı ol
Ve ekseninden daha da büyük dünyanın.”*

“Gerçeklik” Dergisi böylece doğar, ilk sayıdan öteye gidemez, ama kitleler üzerindeki etkisi hükümeti ürkütmeye yetmiştir. 1932 Temmuz'unda İmre Sallai, Sandor Fürst gibi komünist liderlerin tutuklanıp idam edilmeleri sadece bir başlangıçtır. Ne var ki, 1930'ların dünyasında devrimci olmak, dünyanın her yerinde zordur. József'in çıkardığı “Ölüm Cezasına Karşı Broşür” (Halalbüntetes elleni röpirat)'ın

(28.7.1932) ardından başlayan sorgulamalar Macaristan'ın faşizme destek veren bir ülke olacağını gösterir. Zaten, Hitleri ziyaret eden ilk devlet adamı Macar Bakanlar Kurulu Başkanı Gyula Gömbös'tür (1933).

Almanya'da "Kanlı Tasfiye"... İtalya'nın Habeşistan'ı işgali... Meksika Devlet Başkanı Cardenas'ın toprak reformu yapıp, petrolü millileştirmeye kalkışması! Dünyanın öbür yanında Çin'deki "Uzun Yürüyüş". Bir yanda faşizmin kanlı baskısı, diğer yanda ilerici, demokrat, sosyalist hareketler!

Umutla umutsuzluğun bir aradalığı Attila József gibi özel yaşamı kırılğan biri için hiç de kolay olmaz.

*"Askere aldı beni Franko, acımasız bir er yaptı,
kaçmadım, çünkü korktum kurşuna dizer diye.
Korktum - o yüzden savaştım hak ve özgürlüğe karşı
İrun surlarında. Ve böyle de buldu ölüm beni."*
(Bir İspanyol Çiftçisine Yazıt)

Japonya ile Almanya'nın Anti-Komitern Paktı'nı imzaladığı, güçlenen Almanya'nın Ren bölgesine girdiği; İspanya'da başlayan iç savaş, askeri müfreze ve sivil kıyım örgütlerinin binlerce kişiyi öldürdüğü 1936'dan... Alman ordularının Avusturya'ya girdiği 1937'nin 11 Mart'ından... Çekoslovakya'nın parçalanmasından sonra kırılıp savrulmak mümkün müydü.!

*"neler gelecek başımıza, soruyoruz korkarak,
yeni ülkelerin kurtları nerden üstümüze*

*salınacak,
yeni bir ağı kaynatılıyor mu sızsın diye
aramıza-
ne zamana dek yer bulacaksın acaba
konuşmaya?*

(Thomas Mann'ı Selamlama, 1937 Şubat)

Balatonszarszó'daki tren rayları üstüne savrulduğunda Almanya'nın Polonya'ya saldırmasına, Fransa'nın Almanya'ya savaş açmasına daha iki yıl vardı. Savaşın olmazsa olmazı penisilinin geliştirilmesine de!

Tüm çağdaşları gibi çocuk yaşta savaşla yüzleşmiş, karşı devrimcilerin kanlı eylemlerine tanık olmuş... Yaşamın kırılma noktalarıyla çağının kırılma noktaları kesişince tutunmaktan vazgeçmişti.

*"Yazık, istemedim düzen böyle olsun.
Ruhumun yurdu değil bu.
İnanmadım daha kolay yaşanacağına alçağın,
seçime korkuyla katılacağına
utançla kullanacağına oyunu, aldığı parayla
yiyip içeceğine halkın
seçim sonrası şölenlerinde."*

(Hava İstiyorum, 1935)

Bir imparatorlukta doğmuş, dağılmış topraklarının üçte ikisini kaybetmiş bir ülkede büyümüştü. Avusturya – Macaristan

İmparatorluğu'ndan Almanya'nın yanında II. Dünya Savaşı'na giren Macaristan'a uzanan bu serüvenin cumhuriyet rejimiyle noktalanışını görmek istememişti.

Onunki birçok çağdaşı gibi kapitalizmin ilk paylaşımında başlayıp ikinci paylaşımına yetişemeyen topu topu 32 yıllık bir tutunma öyküsüydü.

Altmış sekiz yıl sonra bizi onunla yeniden buluşturan da bu öykü zaten. Bu, dünyanın yeniden paylaşıldığı, hem de robot askerlerle paylaşıldığı bir dönemde buluşturan bir öykü.

*"Özgürlük, gel! Sen bir düzen doğur bana,
iyi sözlerle eğit, bırak oynasın
senin ağırbaşlı oğlun."*

(Hava İstiyorum)

ATTILA JÓZSEF İSTASYONU

Bazı şairler şiirin yanısıra poetikalarını da yazarlar, ben ‘Poetika’ sözcüğünden, “şiir anlayışı”ndan çok “şiir ahlakı”nı anlarım. Çünkü bir şair, yazdığı şeyin, şiirin bir edebiyat türü, edebiyat ürünü olmadığını bilir, bilmelidir. Şiirin, edebiyatla ne ilgisi var? Elbette şiir de, yazı gibi, edebiyat yapıtları gibi sözcüklerle yazılır, sözcüklerle dile gelir. Ama sözcükleri dile getiren şey de işte, şairin vicdanı, ahlakı, duruşu, yaşamı, kalbi, kısacası ve hepsi olarak, ruhudur. Yoksa şiir niye yazılsın? Şiir ne sanattır, ne oyundur, ne edebiyat türüdür. Şiir, bir mektuptur: Düne, şimdiye ve yarına gönderilen. O mektubun içindeyse şairden başkası yoktur. Şair; hem zarf, hem mazruf, hem de puldur. Şair, mektuptur, mektubudur.

Bazı şairlerse görünüşte yalnızca şiir yazarlar, ne poetika, ne şiir anlayışı, bunları belirtme ve ilgilenme gereği de duymazlar ayrıca. Onların şiirleri, ahlaklarıdır çünkü. Şiirini okumak, o şairin mektubunu okumaktır, şairi açmaktır. Yalnızca varlığıyla değil, yokluğundan doğru da şairi tanımaktır.

Yokluğunda daha çok varolduğunu bilmektir. Attila József bu soy şairlerdendir. Yokluğunu, varlığına armağan edenlerden. Şiiri kendisi olanlardan. Baştanbaşa ateşli bir ruh, yokluğu uzun yaşayacak kısacık hayatında kendisinden çok başkalarını ağırlayan ve şiiri kendisi gibi önemsemeyen hakiki şairlerden.

Attila József'in çevirilerinden okuma olanağı bulduğum az sayıdaki şiirinden özellikle ikisi çok etkilemiştir beni. Biri "Şiir Sanatı", diğeri "Yedinci Adam" şiiri. İkisinden de aynı nedenlerle etkilendim sanırım, diğer şiirlerinin de mütemmim cüzü gibi duran, fakat bu iki şiirin tamamına yayılan poetikası, yani şair ahlakıdır beni bunca etkileyen. "Şiir Sanatı"nın ilk dizeleri şöyledir:

*"Şairim ben; ama şiir
Kendisi olarak umursamam bile.
Gece ırmağının taşıdığı yıldız
Çirkinleşir göğe tırmanmak isterse."*

Aynı şiirin son dizelerine bakalım:

*"İnsan çocuk daha, bunu biliyorum
Ama büyümek istiyor, işte bu onun deliliği
Ebeveynleri sevgi ve akıl
Ona göz kulak olsalar bari..."*

Şiir ve çocuk: Bir ve aynı şey. Şiir, çocuğun ağabeyi ya da ablası. Büyümek isteyen bir deliliği, saflığı bu dünyaya karşı korumak isteyen, onun elinden tutan, ve hiç istemediği

halde bu yüzden büyümek zorunda kalan, ağabey ve abla olan çocuk. Necatigil'in "Çocuklar" adlı şiirindeki şu dizeler nasıl unutulur?

*"Çarşılarda bir şey
Biz pek aramazdık çocuklar olmasaydı
İnsanlara tezgâhlarakâğıtlara
Biz bu kadar eğilmezdik çocuklar olmasaydı."*

Çocuklar olmasaydı, çocukluk diye bir masumiyet olmasaydı, onlar büyümeseydi, masumiyet bunca kirletilmeseydi, şiir yazmaya gerek kalır mıydı?

Attila József ünlü "Yedinci Adam" şiirinde de şiir ahlakını eksiksiz bir biçimde, neredeyse "Devrimci Bir Şiir Manifestosu" gibi sergiler. Şiir ahlakı, Attila József'in aynı zamanda bir insan olarak, bir devrimci olarak da ahlakıdır:

*"Yazmak geliyorsa elinden
yedi kişi birden yazmalı şiirini.
Biri, mermerden bir köy kuran,
biri, uykusundayken doğan,
biri, göğün haritasını çizen,
biri, adı sözcüklerle anılan,
biri, ruhunu yetkinleştiren,
biri, diri fareleri kesip biçen.
İkisi yiğit, dördü akıllı ;
Sen kendin yedinci olmaya bak."*

Attila József, benim de bir şiirimde yer etti, şimdi uzaklarda olan bir arkadaşımınla beraber. “Kara Turna Ekspresi” adlı bu uzunca şiirin başlangıç dizeleri şöyle:

*"Attila József istasyonunda indim trenden
uzandım hayatın üstüne boylu boyunca
ilk maaşımı almıştın son defa Şirket-i Hayriye'den
deniz ve tren; ikisiyle de şiire giderdim ben*

*Attila József istasyonu uzakmış Budapeşte'den
şairim, Pendik'te inecek değildim ya trenden
hem benim bir gözüm karadır, diğeri takma
bu kara kuş da nedir, turna olsa gerektir
müjdeler olsun iki gözüm dedim de
kara gözüm karardı, sevinç ile ısıdı cam gözüm
kaderinde gözü olur mu insanın olurmuş meğer
kader hende bir göz oldu karadan
öyleyse çıkaralım dedik şu hayatı aradan..."*

Hayatı aradan çıkaran iki çocuk. Biri şair, diğeri şiir sevdalısı. Çocukluk ve ilk gençliğimdi, 18 yaşındaydı, sağ gözü takmaydı, her şeyi ‘sol’dan görürdü, trenler de tüm dinazorlar gibi “solcu”ydu gözümüzde, bu yüzden de çok güvenirdik, ama işte... 1974 yılında, bir bayram arifesinde Pendik İstasyonu’nda bir trenle çarpıştı ve kırıldı. Onunla beraber ben de kırıldım, ve şiirini 28 yıl sonra yazabildim. Pendik İstasyonu’ndan Attila József İstasyonu’na uğurladık onu. Ateşi henüz ruhunu sarmamıştı arkadaşımın, biraz daha vakit gerekiyordu sanırım. “İnsan çocuk daha”, ben de biliyorum, ve o çocuğu Attila József’in şiiriyle çok özliyorum.

YOKSULLARIN HÜZÜNLÜ ŞAİRİ ATTILA JÓZSEF

Attila József yüzüncü doğum yıldönümünde ülkesi dışında dünyada da yeniden hatırlanırken; yazın dünyasındaki önemi müzikte Béla Bartók ile karşılaştırılıyor.

Onun Magyar folk şarkılarından kalkarak Modern Avrupa edebiyatı ile bağlar kuran, realizmden modern soyut düşünceye uzanan şiirleri doğum yıldönümü vesilesiyle şimdi çeşitli dünya dillerinde yeniden anılıyor.

Attila József'in yaşam öyküsü incelenirken şüphesiz ki onun trajik intiharı öne çıkıyor. Sayısı hayli kabarık olan intihar etmiş şairler listesinin ön sıralarında yerini alıyor József. Ona yakışacak en güzel unvan “Yoksulların şairi” gibi geliyor bana. Onun kırsal kesimin yoksulluğuna, şehirlerdeki işçilere, entelektüellere, bilinç ve sezgi, devrim ve tarih, iktidar ve insanlığa uzanan şiirleri çoğu durumda olabileceği gibi ölümünden sonra daha çok yaygınlaşmaya başlıyor.

Çamaşırcı kadının oğlu Attila annesini ölümsüzleştirerek, onu bir işçi sınıfı simgesi yapmayı başarıyor.

Gerçeküstücülükle karışan hüznü gerçekçiliği ona çağdaş insanın duygularını yansıtmaya ve hayatın özde olan güzelliğine dair inancını dillendirme olanağını veriyor. Belki de Tuna'yı bu kadar sevmesi ve bu nehirle ilgili güzel şiirini yazması Tuna'nın da kendisi kadar hüznü olmasındandı. Tuna'dan ve onun birleştiriciliğinden kalkarak dünya barışını araması József'in savaşın kirlettiği bu dünyaya bir çare bulma isteğiyle ilgili olmalıydı.

"Geçmiş, bugün ve gelecek olan Tuna sımsıkı kavuşturur dalgalarını yumuşacık dost eller gibi" (Çev. Neşe Yaşın)

Bence onun şiirleri daha çok, iyiliğin ve masumiyetin, dünyanın kötülüğü ve zulmü karşısındaki şaşkınlığı ve isyanı ile ilgilidir. Günümüzden bakıldığında şiirlerinde bazı cinsiyetçi öğelere rastlansa da József gününün anlayış ve kavrayışlarının ötesinde bir yeredir.

Şairler aslında ne çok ülkelere benzerler. József'in şiirlerindeki bu Orta Avrupa hüznü ve bilgeliliği, onu en çok ülkesinde önemli kılarken dünyaya da o coğrafyadan kalkıp önemli sözler söylüyor.

Attila József, bugün adını ünlü bir üniversite başta olmak üzere ülkesinin bazı kurumlarına vermiş olsa bile yaşadığı günlerde otoriteler ile çelişen bildik şair hikâyelerinden birini taşıyor. Yayınladığı bir şiirden ötürü Szeged Üniversitesi'nden atılıyor. Zaten yoksulluk, kimsesizlik ve acı ile dolu hayatı daha da kararıyor. 1930 yılında katıldığı Macar Komünist Partisi'nden ruhsal bunalımları ve görüş ayrılıkları nedeniyle çıkarılıyor. İntiharı ise belki de şiirlerine de o şok edici gücü veren şizofreni krizlerini yaşadığı bir dönemde, partiden çıkarılışından kısa süre sonra gerçekleşiyor. József'in şiirlerindeki

yoksulların, ezilenlerin yazgısına karşı çıkış, adaletsizliğe karşı o iç paralayan isyan, döneminin ruhunu en iyi biçimde yansıtırken onu trajik intiharına götüren nedenler için de ipuçları veriyor. József bütün o hüznüne rağmen acılardan doğacak bir geleceğe inanç taşıyor şiirlerinde. Onun şiirlerindeki bugün, geçmiş ve gelecek algısı yürekten gelecek güçlerle zaman zaman bir değişim müjdesini taşısa dahi, samimiyetin galip geldiği anlarda, bir içsel çaresizliğe de yenik düşebiliyor.

Yine de onun rahatsız, üzgün, öfkeli, mistik, mütevazı ve hamasi dizeleri güçlü bir dönüşüm isteği oluşturup bir çeşit şok terapisi yapıyorlar ve József'in çağdaş şairler arasındaki yerini sağlamlaştırıyorlar.

Türkçede daha çok da seksen öncesi yapılmış çevirilerle, sınırlı sayıda şiiriyle bilinen Attila József'i yeniden keşfetme ve layık olduğu yeri verme zamanı geldi diye düşünüyorum.

Kubilay Aysevener

BİR BUNALIM ÇAĞININ DİZELERİ ÜZERİNE

*“Niçin namuslu olayım, nasıl olsa kefene saracaklar
Niçin namussuz olayım, nasıl olsa kefene saracaklar”*

Attila József

İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde, toplumların dünya ve doğa tasarımları, o topluluğun üyelerinin geleceğini biçimlendirici bir rol oynamıştır. İnsanın içinde bulunduğu dünyanın ne olduğundan yola çıkarak, ona kendi kendisinin bu dünya içindeki anlamını sorgulatan bu tasarımlar, insan için anlamlı bir yaşamın ne olması gerektiğini dikte etmişlerdir. Yaşama anlam yüklemek için oluşturulan bu tür tasarımların, gerçekte, insanların toplumsal olarak bir arada yaşayabilme becerilerine kaynaklık ettiğini görürüz. Her biri bir gereksinimin ve utkunun sonucu olarak dillendirilmişler ve daha sonra bunlar bir yaşam biçimine bir dünya görüşüne

bir gerçeklik tasarısına dönüşmüşlerdir. İşte, insanın dünyayı kavrama, değerlendirme ve biçimlendirme becerisi, onun yapıp ettikleriyle birlikte, akıp giden zaman içinde, kendini bir bütünün anlamlı bir parçası olarak görmek ve yokluktan kurtarmak çabasını ifade etmektedir. Yokluğun karşısında var(lık) olabilmek arzusu. Bu neden gereklidir? Bu yokluğun ve belirsizliğin üstesinden gelmek için gereklidir; bu yaşamın anlamsızlığının yaratacağı sıkıntıdan kurtulmak için gereklidir. Böylelikle, yaşamın belirsizliğinden kurtulup, her şeyin yerli yerinde olduğu bir anlam dünyası içinde yokluğun tehdidini ortadan kaldırarak mutlu bir biçimde yaşamak olanaklı hale gelir. İşte, geçmişten günümüze, bütün düşünürler, bu anlamda, insanı merkeze alarak oluşturmuş oldukları doğa ve insan tasarımlarında, insan aklını yücelten ve onun yapıp ettiklerini öne çıkaran bir anlayışı gündeme taşımışlar ve insan zihnini büyük utkularla bezemişlerdir.

20. yüzyıl, endüstrileşmenin tüketime odaklanmış hedefleri sayesinde, insan zihninin daha kılışal kaygılarla donatıldığı ve bu yüzden de, insan yaşamının giderek ekonomikleştirildiği bir çağ olmuştur. Geçen yüzyılların büyük hedeflerinden vazgeçilen bu dönemde artık sıradan ekonomik ilişkiler insanların tüketim alışkanlıklarını belirlemeye başlamış ve daha çok şeye sahip olmak konusunda onları kışkırtmıştır. Çeşitli eşyalara sahip olma isteğinin insancıl hedeflerin önüne geçmesi, onları daha büyük bir açlıkla önlerine çıkan engelleri ne pahasına olursa olsun aşmaya ve her şeyi yok etmeye yönlendirmiştir. Sahip olmak duygusu var olmak duygusunun önüne geçmiştir. Her şeye sahip olmak arzusu, sömürgeci güçlerin kendi aralarındaki rekabetlerini kızıştırmış ve geniş alanlara yayılan savaşlara yol açmıştır. Bu dönemin savaşları daha vahşi ve geniş

kitleleri etkileyici nitelikte olmuştur. Uzun süren savaşların ardından bütün kıtada kol gezen sefalet ve açlık, karamsarlık, çaresizlik, yitimlilik gibi olumsuz duyguların ortaya çıkmasına sebep olmuş; şairler ve düşünürler, bu duygularla kendi yaşamlarının anlamı üzerine kafa yormaya başlamışlar ve bütün bu olup bitenlerin insan üzerindeki etkisini aktarmaya çalışmışlardır. Elbette bu, insanı yaşama bağlanmaktan alıkoyan bir etki yaratmıştır. Her şeyin anlamını yitirdiği, değerlerin değersizleştiği ve insanın kör bir yaşamın kurbanı olarak kendi benliğini yitirdiği ve hiçleştirdiği bir etkidir bu. Ahlaklı olmak ve ahlaklı kalmak, yitirilen değerlerle birlikte yeniden sorgulanmış; iyi ve kötü üzerinde yeniden düşünülmüştür. Dönemin filozofları varoluşçular olmuştur.

Ölüm ve yok oluş, değerlerin kalıcılığını değil geçiciliğini temsil eder. Eğer ölüm bir sonsa, insangeçici bir varlık demektir. Geçici bir varlık olarak o, kalıcı bir değer oluşturabilir mi? Ya da kalıcı bir eylem gerçekleştirebilir mi? Değil mi ki sonunda ölüm vardır, o zaman neyin anlamı olabilir? Her anlam boş, her yaşam bir yok oluştur. Oysa insan değerler oluşturmak ister; onun değerler oluşturması bu dünyadaki geçiciliğine bir karşı çıkıştır. O yok olmak değil, var (varlık) olmak ister. Bu ise yaşamda anlamlı bir yer edinmek ya da yaşama bir bütün olarak anlam yüklemekle gerçekleşir. Yaşama anlam yüklemek, insanın kendisine anlam yükleme ve bu dünyadaki amaçlarını bilerek yaşamını sürdürmesi demektir. Ancak o zaman, geçici olduğunu tecrübe ettiği bu dünyada kalıcı eylemler gerçekleştirebilir.

Kalıcı eylem, sıradan bir yaşamın ötesine sıçramaktır. Bu eylem sonluluğa boyun eğmiş insanların eylemi değildir. On-

lar sıradan yaşamları içinde kazanmış oldukları alışkanlıklarını sürdüren ve ondan asla vazgeçemeyen insanlardır. Yağmacı bir zihniyetin düzenine uymak ya da uymamak insanı kendisi yapmaz. Her iki halde de başka bir düzene uyar ve kendisini feda eder. Oysa ki, insan, eğer kendisi olmak istiyorsa, kendi özgün eylemini gerçekleştirmelidir. Bireyin kendi özgün eylemi, varolanlar arasında önceden bulunmayan bir eylem olarak yenidir ve mevcut düzenin ya da geleneğin kalıplarına uymaz. Bu yüzden de varolanların ötesinde yeni bir anlama sahiptir. Yeni anlam, eylemin gerçeklik kazanması demektir. Gerçeklik hazırda bulunan ya da keşfedilecek bir şey değildir. Onun sürekli olarak yaratılması gerekir. Bu anlamda değişmeyen, bozulmayan ve çelişmelerin olmadığı bir dünyadan söz edemeyiz. Mutlak bir gerçeklik fikri, Nietzsche'nin deyişiyle, "belli bir canlı türünün onsuz yaşamayacağı bir çeşit yanılımdır." İnsan bu yanılmaların sonucu olarak kendisini bir takım davranış kalıplarının içine hapseder. Oysa o, ileriye gitmek ve yaşamı sürekli olarak yenilemek zorundadır. Yaratıcılığının temelinde bu vardır. Yaratıcı eylem, olmayanı oldurmak anlamında, insanın yaşamına ve düşüncesine yeni değerler katmak demektir.

Attila József için bu eylem kendi şiiridir. Onun, 1905'ten 1937 kadar süren yaşamı boyunca tanık olduğu dünya, ona, olanla yetinmeyip kendi eylemini gerçekleştirme fırsatı vermiştir. Üstelik o, gerçekliklere bağlanıp kalmanın insanı ölümsüzlüğe taşıyamayacağını da ifade etmiştir:

*"Niçin namuslu olayım, nasıl olsa kefene saracaklar
Niçin namussuz olayım, nasıl olsa kefene saracaklar"*

İyi ya da kötü olmak; bu sıfatlardan birini yüklenmek, yokluğa mahkûm edilmiş insan için ne anlama gelebilir? Değişimi fark edemeyen ve yaratıcılıktan kesilen bir insanın eyleminin ne değeri olabilir? O kendini mutlak sandığı bir değere bağlayarak, kendi istencini tutsak etmiştir. Her şeyin anlamını keşfettiğini sandığı bir anda, gerçekte kendi yaşamını anlamsızlaştırmıştır. Geçiciliğin dipsiz sularında onu kaybetmiştir. Her şeyin anlamsızlaştığı bir dünyada ahlaklı kalmanın ya da ahlaksız olmanın ne anlamı vardır? Yaşamı değiştirebilme ve dönüştürebilme umudu ve ideali olmayan bir bireyi gelecekte bekleyen tek gerçek ölümdür. Ölüm, insanın geçiciliğinin somut simgesidir. Öyleyse, bir kabule bağlı kalarak, ahlaklı ya da ahlaksız olmak, bu geçici yaşam içinde kalıcı bir değer olamaz. Kalıcı olan, eylemin sebebinin kendisinden türemiş olmasıdır.

İşte, yüz yıl sonra, dünyanın başka topraklarında, başka insanlar tarafından anılırken Attila József, zor olanı seçmiş, kendi değerlerini oluşturmuş, mutlu bir yaşam sürmeyi becerememiş ama şiiriyle, mücadelesiyle hayata karşı nasıl tavır alınacağını göstermiş ve bu yüzden, sonunda kefene sarıldığı halde ölümsüzleşmiştir.

Eren Aysan

BİTMEYEN GECE...

"Hayatın kısa gecesine karşılık, sınırsız zamanların gecesine ne kadar uzun."

Shopenhauer

Aslında zamanın bu yazıda herhangi bir anlamı yok. Yılların hayata bakmadan fütursuzca geçtiğini öğreneli çok oldu. İklimler, bir ağaçtan bir ağaca koşarak konan kuşlar, tavan aralarında saklı duran aşklar, yatakta bırakılan izler, başka başka sokakta yürümeye başlayan insanlar... Her şey büyük bir kırılmayla değişebilirmiş... Öylesine bir akarsuya karışıp gidilebilirmiş.

Sorun gitmek değil burada... Öylece kalakalmak... Belki de hatıraya sonuna kadar bağlanmak... İlk gençlik yıllarının coşkusunu olanca şiddetiyle yeniden yaşamak... Şiire vurgun birkaç arkadaşlık o zamanlar. Dünya şiirinden ülke ülke şairlerin adlarını sayar, keşfettiklerimizi ezberimizden söylemeye çalışırdık. Macar şiiri deyince aklımıza ilk Attila József gelirdi. Öylece dolanıp dururduk şairlerin isimleri arasında... Petöfi,

Endre Ady, Gyula Juhász...Ama en önemlisi Attila József... Sevgican, Attila József'in "Macarlar" şiirini yeni çevirmişti. Hepimiz tekrar tekrar bu şiiri okur, bir ülkenin boyun eğme-yen, onurlu tarihiyle şiiri arasındaki yakınlığını "Macarlar" üzerinden kavramaya, anlamaya çalışırdık.

Attila József'in siyah beyaz bir fotoğrafı vardı bende... Özenle taranmış saçlı, keskin bakışlı, çatık kaşlı, bebek gibi bir yüz, buna karşılık eski bir palto üzerinde... Kalın boğazlı kazağı boynunu sarıyor. İşte o sepya fotoğraf, seyyar kartpostal tezgâhlarında, asker ve manzara resimlerinin yanı başında duran kederli çocuk resmini andırırdı. Hani renkli gözlerinden iki damla yaş süzülen, sarışın, dolgun pembe yanaklı çocuk resmi... Adeta masum olduğu halde mağdur olmuşluğun, suçsuz yere cezalandırılmışlığın, adil olmayan bir yasanın kurbanı gibi öylece durup kalpleri dağılayan... Evet, ezilmiş bakan sarışın çocuktan Attila József'in fotoğrafının ilk bakışta pek bir farkı yoktur, ya da öyle görünür. Sonuçta biri resim, diğeri fotoğrafta, derinden yaralanma, çocuk yaşta örselenme, buna karşılık inadına masumiyet vardır. Ancak Attila József ezilmişliğine rağmen mağrurdur da... Masum yüzüne sinen isyancı ruh kara iri gözlerinden hemen anlaşılır. Çünkü O, yıllarca sabun fabrikasında çalışıp, 1907'de Amerika'ya karısını ve üç çocuğunu bırakıp göç eden bir adamın oğludur. Sefaletin, açlığın, karın tokluğuna çalışmanın, emek sömürsünün birincil dereceden tanığıdır. Çamaşırcılık, bulaşıkçılık gibi işlerde çalışan annesi, *"bütün bir hafta, aralıksız / (...) kolunda çamaşır sepeti / çatı katına tırmanırken"*³² çocukluk uzak bir baharda, yalnız anne düşünde kalır. Buna rağmen Attila József

³² Ülke Ülke Çağdaş Dünya Şiiri. Yayınevi: Bilinmiyor: Anne Şiiri: Çev: Ataol Behramoğlu say: 486

kesinlikle kudretsiz değildir, hırslı yüzünde dayatılan bir endüstrileşmenin izleri, mağduriyete boyun eğmeme hali hemen görünür. Kalıplara sığacak hali yoktur.

Belki de Attila József'in bende bıraktığı kocaman ayak izi, olanca sıkıntıya rağmen direnme duygusuydu. Biz de ülkemizde yıllardır Ece Ayhan'ın "devlet dersinde öldürülmüş" çocuklarına bakarak yaşıyorduk. Hayattaydık, ama yüreğimiz mezarlıklarda boylu boyunca yatıyordu. Bu, beş perdelik bir trajedi değildi. Hani Schlegel tragedyanın insanın yazgısıyla savaşımını yansıttığını ileri sürer ya... Bizler, Schlegel'in savunduğu, insanın bilinmeyen güçlere yenik düşeceğini yorumlayan romantizmin sanrısını hiç düşünmedik. Karşımızda ülkemize benzer coğrafyalarda da yaşanan, küreselleşen sömürünün altında ezilmenin yarattığı sancı vardı. Öldürümlere, katliamlara bakarak trajik olanı yorumlamaya çalışıyorduk. Her şeye rağmen klasik tragedyalardaki gibi ölümlü bir varlık olan insanın sınırlarını aşma arzusu, yazgısına başkaldırması değerliydi. Bu durumun uyandırdığı açıklanması zor hüznün elimizi kolumuzu bağlıyordu.

Aslında, *"her şeyden önce trajik olan, insanın hem kendi vicdan özgürlüğüne, hem de toplumdaki görevlerine karşı sorumluluk duygusu taşıması, bu sorumlulukların birbiriyle çatıştığı durumlarda bir seçim yapmaya zorlanması ve yıkımını göze alarak doğru seçim yapmasıdır."*³³ Attila József ise bizim trajik kahramanımızdı. Her ne kadar klasik tragedyalardaki gibi soylu bir kişilik olmasa da, yazdıklarındaki başkaldırısıyla bizim insanımızdı o. Karşısında ne Kral Oidipus'un çözüleme-

³³ Sevdâ Şener, Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı, YKY: İstanbul, Mayıs 1997, say: 100

yen kaderi, ne Antigone'de Kreon'un devlet ve vicdan arasındaki seçimi, ne de Kral Lear'de, kızlarının ihaneti karşısındaki çaresizliği vardı. Onun direndiği, daha vahimi, kapitalizmin korkunç, herkesi yok eden tavrıydı. Belki de modern insanın trajedisi tam da Attila József nezdinde karşımızda duruyordu.

Dahası yenilmişti. 1980 hançerlemişti bizi. Geride kalanların avuçlarında bir tek yürekleri kaldı. Kimse Attila József'in, *"iş ve ekmek" / "iş ve ekmek" / dalgalar gibi artarda / Yürüyor kalabalık, haykırarak / yumruklarından taşlar fırlıyor"* dizelerini duymak istemiyordu. Bu şiire bakış, kavrayışla doğrudan ilintiliydi. Bugün yazılan şiirin neden toplumsal meseleleri dışarıda tuttuğuna ilişkin sorununu, şiirimizde son otuz yıldır yapılan tartışmalarla / yönelimlerle eş tutmak daha doğru olur sanırım.

Bence, bunların arasında en önemlisi, sanatta otonomi kavramı üzerine yapılan tartışmalar dizisiydi... Daha açık bir biçimde söylersem, sanatın her türlü toplumsal işlevden arındırılmış, sosyal, ahlaki ve siyasal alandan farklı bir yerde var olması gerektiği düşüncesini savunanlar bir şekilde baskın çıktılar. Buna örnek olarak da, Yeni Düşün, (Aralık, 1989) dergisinde, dönemin "genç şairleri"nin yaptığı sanatta otonomi merkezindeki tartışma gösterilebilir. Muhasebe yapma, hesaplaşma ihtiyacıyla dolu o dönemin "genç şairleri"nin bir kısmı, yetmişli yıllarda şiirin siyasallaşması üzerine rahatsızlıklarını belli ederlerken, sırtlarını salt artistik olana dayadılar. Elbette baskı dönemlerinde şiir hızla politikleşir, estetik öğeleri ihmal eder, şiir bir ölçüde şiir olmaktan çıkar, ya da kapalı dönemin etkisiyle kendine özgü bir söylem bulur, soyut imgelere dadanır. Nasıl politikleştiğin estetik değer kaybına uğruyorsa, benzer bir şe-

kilde kapalı söyleme sığındıkça soluklaşır. Bunun acısını Türk şiiri derin bir biçimde yaşadı, süreç içinde de muhafazakârlaştı. Belki de bu şaşırtıcı bir durum değil! Şerif Mardin'in deyişiyle Türk toplumu zaten muhafazakâr bir toplum... Ancak bir zamanlar Anadolu'da edebiyat gücünü devrimci gelenekten, şiir de doğal olarak isyandan alıyordu. Tersine işleyen durum sonucunda, bugün solcu olmak neredeyse ayıplanır hale geldi. Aslında, Habermas'ın deyişiyle Avrupa'da otonom sanat, burjuva toplumu geliştikçe, ekonomik ve siyasal sistemi kültürel sistemden koptukça, sanatın ritüel kullanım biçimlerinden uzaklaştıkça özgürleşir. Bu noktada otonom, endişe verici değil devrimci bir durum olmuştur: Devletin ve kilisenin zevkini paylaşmak zorunda değilim! Ne var ki, bu yapının kapitalizm ilerledikçe bozulduğunu, sanat ürününün metalaşmasını kolaylaştıran bir unsur olduğunu görüyoruz. Bugün sanatçının kendisini ve sanatını, toplumla belli bir biçimde ve yine var olan siyasi, ekonomik ilişkilere karşı, eleştirel bir biçimde konumlandırmaktan geçmesi gerektiği inancındayım. Bu nedenle inatla Attila József okumaya devam ediyor, böylesi büyük bir dalgalanmanın ortasında Şarkı'yı yeniden söylüyorum: *"Bir çocuğun annesini sevişi gibi / Mağaraların kendi derinliklerini sevişi gibi / Salonların ışığı sevişi gibi / aklın alevi, bedeninin dinlenişi sevişi gibi"*³⁴ Attila József'i seviyorum.

Fotoğrafı yeniden karşımda... Devrimci, kırılğan ama baş eğmez ruhu öylece kıpırtısız duruyor... Birazdan tren gelecek. Alıp götüreceğim beni de Budapeşte'nin geçen yüzyılın başındaki yoksul semtlerine... Annesinin kollarına sinen çivit kokusunu, sokaklardaki bayat yumurta kokusunu, yağmurun ko-

³⁴ Ülke Ülke Çağdaş Dünya Şiiri. Yayınevi: Bilinmiyor: Şarkı Şiiri: Çev: Aysel Özakin say: 485

kusunu, ekmeğin küf kokusunu duyacağım. Ve babam Behçet Aysan'ı Bestekar Sokak'taki iki odalı evimizde, masada oturup kaygıyla dışarı bakarken, düşünürken göreceğim: *"Acıyla okuyorum Attila József'i / hazin ve sararan güzün şarkısıyla / karşılıksız bir kuğu aşkı gibi ak / lut gölü kadar derin bir acıyla"* dizelerini yazacak birazdan... İki şairin yazgısı gözlerimi dolduracak, canımı yakacak, acıtacak... Biri intihar etmiş, biri öldürülmüş iki şair eşlik edecek bu bitmeyen geceye...

Ne büyük bir acı diyeceğim. Attila József otuz iki yaşında öldürdü kendini... Bense ona bugünlük iki yıl borçluyum... (Sevgican'a kalırsa üç yıl...)

Borcumu hiç ödeyemeyeceğim.

Selçuk Candansayar

AKLIN ÇÖLÜNDE YERSİZYURTSUZLUK

*“Ne babam var, ne anam
ne tanrım var, ne ülkem
ne beşiğim var, ne kefenim
ne öpücüğüm var, ne sevgim”*

(TEMİZ YÜREKLE)

Attila József’in yaratıcı ıstırapı modern bireyin ruhunda olanı hayatında, hayatında olanı ise ruhunda yaşamasından beslenir. Kimsesiz ve yersizyurtsuz bir sürgün gibi yaşamış, kendi hayat macerasının kâşifi gibi kendini ararken dünyayı keşfetmiştir. Dünyaya gelişi, kendini buluşu trajediyi düşündürür. Sanki tüm seçimler mümkünmüş gibi görünürken kaçınılmaz olandan kaçınmak üzere atılan her adımda biraz daha kaçınılmaz olana yaklaştığını bilmenin ıstırapı. Varılacak olanın, gitmek istenen yer olmadığını önceden görmenin umarsızlığı. Dünyaya gelirken ve büyürken yaşadığı yoksunluklar,

onun daha duru ve keskin gözlerle bakabilmesini sağlamış da, sisler arasında belli belirsiz gördüğü yeni ülkenin vahşetini herkesten önce sezmek zorunda kalmış gibidir. Yaşadığı dönem devrimler çağıdır. Eskinin biteviye yıkıldığı, yeninin kurulduğu, her kurulan yeninin kurulma anında eskiyerek yeniden yıkılmaya çalışıldığı o görkemli ama vahşi yirminci yüzyıl başı.

Çağdaşları eski düzenin sembolü olarak gördükleri babalarına isyan ederek, onu yok ederek özgürleşebileceklerini yanılsarken, József bizatihi babasız bulmuştur kendini. Yalnızca babası mı, “*temiz yüreğiyle*” anlattığı gibi hiç bir şeyi yoktur; kendisinden başka. Kendinden başka bağı, yola çıkabileceği kaynağı, oturup soluklanabileceği bir ağaç gölgesinden yoksun yaşamıştır. Otto Rank’ın dediğince “*Boşluktan dünya-ya fırlatılıp atılmış*” gibi bulmuştur kendini.

Kimsesizdi, bütün kimselerini kendi bulmak zorundaydı. Ama tam da onun yaptığıınca önce kendini bulmalı, *kendini kurmalıydı*. Kendi kimsesizliğinden bir hayat kurmak, hayatı kurarken koşut bir kendilik de kurmak olmuş uğraşı.

“O kadar kimsesizdi ki akrabaları ona

Bir - Daha - Burda - Görmeyelim adını taktılar”

Kendini kurarken, bunu var olan iki seçenektan birini seçerek yapabilirdi. Aydınlanmanın vadettiği iki seçenek, aklın iki yolundan biri. Kendini, kurduğu ötekilerden yola çıkarak tanımlayan bir ben yerine, ötekine ihtiyaç duymayan bir bizin içindeki ben olabilmek. O galiba bizin içinde bir ben olmak istemiş ve herkesin kendini ötekiyle tanımlamasının zaferini

reddetmiş. Hem de onurlu, insanca pek insanca bir reddediş. Attila József'in hayatı şiir, şiiri şizofreni, şizofrenisi hayatının içinde erimiş, çözülmüşe benziyor. Sosyalizmde yersizyurtsuzluğuna bir sıra bulabileceğini ummuş dahası buna yürekten inanmış da, olamayacağını görünce;

*"Neşeliydi, iyiydi, ısrarlıydı belki de
doğru bildiklerini yalanladıkları zaman*

...

yıkımı bir ülke kadar kocaman" olmuştu.

Şizofreni, yolaçtığı ıstıraba karşı kurgusal gerçekliğin ardında yatanı herkesten, aklına sahip olanlardan, çok daha iyi görebilme olanağını da içinde taşır. Şizofreniklerin büyük çoğunluğu hastalıklarına karşı, bizim anladığımız anlamda içgörüsüzlerken, çevrelerine ve dünyaya karşı çok güçlü öngörüler geliştirebilirler. Attila József'in aklın vadettiklerinin ardına gizlenen vahşeti gördüğü söylenebilir mi?

*"Yazgımla başbaşa, dalgın
yüzeğin konuştuğunu duymadım, dibinse sustuğunu"*

Yirminci yüzyılın başında doğanlar, bir çöle açıyorlardı gözlerini. Ürkütücü ama bir o kadar da umut dolu bir çöl. Modernitenin aklının vahalar vadeden ıssız ve zehirli çölüne. Bauman'ca dersek, Tanrıya teslim olmanın sağladığı özgürlüğün sonu gelmişti artık. Kendisiyle başbaşa kalan ve kendinden başka yola çıkabileceği hiç bir başlangıcı, kendinden başka varabileceği hiç bir sonu olmadığını düşünen modern bireyin yaşadığı çöldü bu.

Modern birey biraz da kendini kurması gerektiğinin ayrındı olan kişi demektir. Attila József, Aydınlanmanın verdiği kaygılı özgürlüğün bireyidir. O Aydınlanma ki, dünyanın büyüsunü bozmuş ve bireyi aklın çölüne, acımasız ve vatkar ıssızlığına atıvermişti. Tam da József'in yaşıntıladığı gibi, zıtların birliğı, Arafta olma hali, belirsizlik ve “ambivalence”; modern bireyin var olma hali, onun hayatını, sanatını bizatihi O'nu var eden ve yok eden olmuştur.

Bauman'ın, modernitenin göbeğine yerleştirdiğı ambivalans, Şizofreni dediğimiz halin de en temel özelliğidir. Bauman, ambivalansı “*Bir nesne ya da bir olayın birden fazla kategoriye sokulabilmesi... dilin iflası... alternatif eylemler arasında seçim yapamadığımız zaman hissettiğimiz keskin rahatsızlık.*”³⁵olarak tanımlar. Ona göre modernlik dünyayı, varoluşu bir düzen ve kargaşa (kaos) ambivalansında yaşıntılamaktır. Modernite kargaşadan bir düzen kurma çabasıdır. Ne ki düzenlemeye çalıştıkça zalimleşen modernite, kurmaya çalıştıkça yıkan modernitenin kapitalist aklı, özgürleşmenin yolunun bir kölelikten başka bir köleliğe geçişle mümkün olacağını iddia etmektedir. Tanrının kulu olmanın sağladığı özgürlükle, aklın kölesi olmanın sağladığı özgürlük. Teslim olarak özgürleşeceğini sanma, insanın en büyük yanılgısıdır. József, aklına teslim olmamış kendi aklıyla savaşır durmuştur. Dünya için bir düzen isterken kendi kargaşasıyla barışık yaşamış gibidir. Yine dönelim şizofreniye; dünyayı ve kendini bir kargaşa olarak yaşıntılama halidir en çok. Şizofreniğin ambivalansı düzenle kargaşa arasında bir salınım durumudur. Paramparça olmanın kıyamet paniğıyle, sonsuzca bütünleşme-

³⁵ Bauman Z. Modernlik ve müphemlik. Çev. İsmail Türkmen. Ayrıntı Yayınları 2003.

nin okyanussal duygusu şizofreniğin gündelik deneyimlerinin en önde gelen duygusudur.

Tuna Kıyısında, şizofreniğin okyanussal duygusunun ifadesi olarak da okunabilir. Şizofreniklerde görülen okyanussal duygu, kendiliğin sınırlarının çözülmesi ve benle evrenin bütünleştiğini hissetme halidir. Şizofren, ne bedeninin ne de ruhunun hiç bir sınırının kalmadığını, benliğinin eriyip, çözünüp evrenle bütünleştiğini hisseder bu anda.

*“Akıyor gibiydi sanki yüreğimden çıkıp da
bulanık, bilge ve büyüktü Tuna”*

Gelgelelim, ambivalans bu sonsuz bütünleşme anında da bırakmaz şizofreniğin yakasını,

*“Bana sesleniyorlar, çünkü ben onların;
güçsüz görüyorum ama çok güçlüyüm bu yüzden”*

József’in kısa ömrü modernitenin saf bir sanat yapıtıymış gibi görülebilir. Nasıl? İzlerken bizi heyecandıran ama yatarırken kaygılı, acıyla coşkunun, umarsızlıkla umudun, güçle zavallılığın, hiçle çokluğun kargaşasında bir üretkenlik. Modern öncesi sanat, yaratarak Tanrıya ulaşma, onunla bütünleşme çabasıdır. Modernite ise insanın kendi kendisinin tanrısı olabilme olanağıdır. Tanrıyla bütünleşmekle bizatihi tanrı olmak arasındaki fark, modernitenin kurucu mottosudur.

“Kimi bakımlardan tanrıya bile benzerdi”

Modernite kendisi bir yarılma halidir ya sanat yapıtı ve yaratıcısı arasında, işte öyle bir hayat. Kendini kurarken ken-

dinden kopan. Kurduğuyla Tanrı değil de ancak kendisi olabileceğini bilmenin hüznü korkusu. Nasıl bir kendilik? Kendini kurdukça bir ben olabilen, tanrılaşan bir kendilik, kendi kendisinin efendisi olma hali. Modern birey kendi kendisinin tanrısı, kendi kaderinin efendisi olma serüvencisidir. Ne büyük yalnızlık! Çünkü Tanrı olmak kimsesizliktir aynı zamanda. Yapayalnız bir sürgün, sürekli bir arama bulma kâbusu. Her vardığı yerde yurdunu bulma umudu ve fakat hemen ardından gelen yabancılik duygusu. Sılası olmayan bir gurbet hali.

İpissizliğinde dünyanın ve ruhun, anlamları bir bir üstüste koyarak, birbirine ekleyerek bir dünya inşa etmek ve o dünyanın içinde bir ben kurmak. O yüzden şiirleri bir “*yolculuk günlüğü*”nden yapraklar ya da tarihleri birbirine karışmış *seyrû sefer notları* gibi görülebilir. Şiiriyle önce anlamaya, anlamlandırmaya sonra aramaya, bulmaya ve yeniden yaratmaya çalışmış da sonra sonun da varacağı yeri varmadan görenlerin dinginliğiyle, ‘gideceğim yeri biliyorsam gitmeme gerek yok’ der gibi, ‘madem yeniliyoruz öyleyse sonuna kadar’ der gibi atmıştır kendini zalim aklın lokomotifinin önüne.

“Yazık, istemedim düzen böyle olsun.

Ruhumun yurdu değil bu.”

David Laing, şizofreniyi bir hastalıktan daha öte bir hal olarak görmekten yanadır. Şizofreninin tıbbi bir hastalık kategorisine indirgenmesinin, onu yaşayanı anlayabilme olanağından mahrum kalmaya neden olacağını düşünmüştür. Laing’e göre şizofreni aynı zamanda bir “içgörü” artışıdır. Şizofrenik zihin, gerçeklikten koparken öte yandan kendine ve dünyaya daha geniş bir kavrayışla bakabilme olanağını da kazanabilir kimi zaman.

Laing, “...zihinleri kapalı olan ve birçok akli sağlam insanın bozulmamış zihinlerinden içeri giremeyen ışığı, şizofreniklerin çatlak zihinlerinin içeri bırakabileceğinin”³⁶ ayırındadır.

Ondokuzuncu yüzyıl Aydınlanmanın taçlandığı çağıdır. Ak-
lın egemenliğine giren bir dünyanın vaatleriyle doluydu. Ne
ki Yirminci yüzyılın akli, kapitalizm tarafından uğradığı sal-
dırıya yenik düşmüş ve içinde taşıdığı daha iyi, adil ve eşit bir
insanlık ve dünya ülküsünü kurban vermiştir. İnsan, kendisini
Tanrıdan kurtaran akılla ne yapacağını bilememiş ve kapita-
lizmden kendini koruyamamıştır. Tanrısızlığın çölünde ıssızlı-
ğın kargaşasından kurtmaya çalıştığı düzenle sıyrılmak istemiş
ve dibe vurmuştur. József’in akla olan inancını yitirmesi onun
içinde taşıdığı tehlikeyi görmesindendir. Dahası aklın içerdiği
tehlikeyi, akılla yenmeye çalışanların bir anda insan için çok
daha tehlikeli olabileceğini görmüştür diyebilir miyiz? Tho-
mas Mann’ı Selamlarken şiirinde sanki bu ipucu var gibidir.

*“zulmü kemiriyor canavar devletlerin ve daha
neler gelecek başımıza, soruyoruz korkarak,
yeni ülkülerin kurtları nereden üstümüze salınacak,
yeni bir ağu kaynatılıyor mu sızsın diye aramıza-
ne zamana dek yer bulacaksın acaba konuşmaya?...”*

Bir lokomotifin önünde hayatına son verdiği 1937 kışı, ak-
lın iki zalim kötülüğünün kazanacağını belli olduğu tarihe
denk gelir. Bir yanda Avrupa’yı saran faşizm ve öte yanda bü-
yük umutlar beslediği Ekim Devrimi’nin sonunu haber veren
Stalin’in “Büyük Terörü”. 1937’den sonra Dünya, ne acı tam da

³⁶ Laing RD. Bölünmüş Benlik. Çev. Ergün Akça. Mitos Yayınları. 1993.

onun öngördüğü gibi devam etmedi mi? Onun Marksist bilincinin bozulmamış, kirlenmemiş olduğunu bu gün daha net görmüyor muyuz? Hala aklın çölünde bir vaha aramıyor muyuz?

ATTILA İLE NÂZIM'IN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

“Sizin Nâzım Hikmet’iniz bizim Attila József’imize benziyor” demişti bir Macar arkadaşım. Bu düşüncesine karşı çıksam da şiirlerindeki bazı benzer yanlar benim de dikkatimi çekmişti, Cumhuriyet Dergi’ye yazdığım Attila József yazısında değinmiştim de... Ozanın yüz bini aşkın işçinin kitle gösterisini anlattığı “Kalabalık” şiirini okurken, Nâzım Hikmet’in Benerci’sindeki grev sahnesini okur gibiydim: Nâzım Hikmet, “Adım-lar / Adımları / Cadde / Cad-deler” diyor, Attila József; “İş! Ekmek! / iş! Ekmek!” olarak Türkçe’ye çevrilen “Mun-kât! / Ken-yeret! / Mun-kât! / Ken-yeret!”... Nâzım Hikmet “kalabalık itiyor iki yana apartmanları / behey tramvay çiğneneceksin!” derken, Attila József aynı duyguları “kalabalık geliyor kalabalık, onun karşısında her şey boşuna” diyerek ifade ediyor. Her iki şairin dizelerindeki anlam benzerliklerini ses benzerlikleri izliyor. Nâzım Hikmet’in dizeleri “rapp rapp rap” diye biterken, Attila Macarca “ileri” anlamına gelen “tovább tovább” sözcükleriyle bitiriyor, her iki şairin dizeleri de sert ünsüzlerden kuvvet alıyor. Üstelik benzer dizeleri aynı yıl yazmışlar (1930)...

Her ikisi de toplumcu gerçekçi şairler, birkaç dizeden hareketle şiirleri üzerine bir genellemeye varmak doğru olmaz elbet. Olsa olsa ideolojik bir paralellikten söz edilebilir belki. Ancak Nâzım ve Attila'nın isimleri yan yana geldiğinde usumdaki çağrışımlar yalnızca dizeleriyle sınırlı kalmıyor. Başta kökenleri düşünüldüğünde bile birbirine benzemez iki ozan. Biri paşa torunu, diğeri gariban. Buna karşın ikisi de Marksist dünya görüşünü benimsemiş, hemen aynı tarihlerde komünist partiye üye olmuşlar. Attila 1930'da yeraltında çalışan Macar Komünist Partisi'ne katılmış ve 1934'de getirdiği eleştiriler yüzünden dışlanmış. “Şair olmama rağmen solda yerimi ne yazık ki bulamıyorum” diye yakınan ozanın eleştirdiği, genel ideoloji değil sadece partisiymiş aslında... Attila'nın partiden atılma kararı var mı bilmiyorum ama sosyalizme inancını ömrünün sonuna kadar koruyan, bu konudaki iyimserliğini hiçbir zaman kaybetmeyen Nâzım'ın atılma kararı var. 1935 yılında yayınlanan partiden kovulanlar listesinde adı 24. sırada. Geçiyorum...

Yaşamlarına baktığımda; biri kendini trenin altına atarak hayatına son vermiş, geriye hazin bir hikâye bırakmış. Diğeri ise görece uzun fakat memleket, evlat hasretiyle dolu bir ömür sürmüş. Yüreğimde bıraktıkları his yine aynı; kocaman bir burukluk. Sevdalandıkları kadınları düşününce... Nâzım'ın o güzelim şiirleri yazdığı tüm kadınlar ve Türk edebiyat dünyasında neredeyse “Pirayeci” - “Münevverci” - “Veracı” gruplaşmalara bile sebep olabilecek tartışmalar... Attila'nın ise; ilk gençlik aşkları; Márta Gebe - Mária Espersit - Luca Wallzsz... “Zengin bir kıza vuruldum / Sınıfı yüzünden kapıp kaçırdılar benden!” diyerek dizelerinde andığı Marta Vágo... “Hem yemek yapmasını hem öpmesini bilen kadın” olarak tanımladığı

yoldaşı, sevgilisi Judit Szántó... Bütün dünyada en fazla bilinen görkemli aşk şiirlerini ithaf ettiği kadın Flóra K... Acaba Attila en çok hangisini sevmiştii, en güzel şiirlerini kim için yazmıştı?

Bizim gibi Macarlar da “anlam ve önemi” tartışmalı bu soruların yanıtlarını aramışlardır herhalde. En azından ozanın mezarını Balatonszarszó’dan Budapeşte’ye Judit’in yanına naklederken... Bu mezar yeri meselesi de bir garip. Attila’nın mezarının yeri tam dört defa değiştirilmiş. İlk olarak 1937’de Balatonszárszó’ya... 50’li yıllarda “önemi kavranınca” Budapeşte’de Kerepesi Mezarlığı’nda Komünistler Anıtı’nın bulunduğu bölüme “ileri gelenler”in arasına... Daha sonra sevgilisi yoldaşı Judit’in yanına... Sonunda anacığının mezarına gömülmüş. Nâzım’ın mezarı da Türk kamuoyunu uzun süredir düşündürüyor... Moskova yerine Anadolu’da bir köy mezarlığında olmalı ama... Bu “ama”ları aklıma getirince, ister istemez kafam karışıyor, “Yok getirmeyelim daha iyi” diyorum. Bu ülke neler etmedi ki ona... En başta da şiirlerine... Hemen önümde 1928 yılında yayımlanmış bir kitap. “Seçme Yazılar” Milli Eğitim Bakanlığı’nca basılmış. İçinde Nâzım’ın üç şiiri var. Bir tanesi ozanın Musa, İsa, Muhammed derken Meryem’in bikrine kadar uzanan “Kitap” başlıklı şiiri. Sakınca yaratan: “sosyalizmin aydınlık yollarında” dizesi, “...aydınlık yollarında” şeklinde geçirilmiş. Bu küçük sansür darbesi memleketinde ve memleketi haricindeki topraklarda aldığı ne ilk ne de son darbe. Şiirinin başına gelenlere bir başka örnek... Bu kez iki binli yıllardan, Budapeşte’de yayınlanan bir Macar dergisinden... Derginin kapağında, Stalin’in parçalanmış heykelinin tramvay yolu üzerine düşmüş başı ve yanından geçen Budapeştelilerin yer aldığı sepya bir fotoğraf var. 1956 günle-

rinden bir enstantane. Özel bir sayı. 56 günlerine ayrılan sayfalar arasında -her ne hikmetse- Türk edebiyatını tanıtan geniş bir bölüm ve Nâzım Hikmet'in "Özlem" şiiri yer alıyor. Son dizesi; "sana benzesin Macar toprağı, kardeş toprağıım" halinde... Nâzım'ın dizelerinde var olan iki sözcüğü atıvermişler. Azıcık tıraşlamışlar yani. Nokta nokta koysalardı bari.

Nâzım "Sana benzesin sosyalist toprak, Macar Toprağı, kardeş toprağıım" diye yazmış. Münasebetsiz bir durum. Olacak şey değil tabii. 2001 yılında Macarlar Avrupa Birliği yolunda koşar adım ilerlerken, sosyalizmin "S"sini duymak istemezken, hem de 1956 gibi özel bir anma sayısında... 56'da Budapeşte sokaklarında başlayan gösteriler binlerce Macar'ın Sovyet tankları altında can vermesiyle sonuçlanmıştı. Bu hal dâhilinde Nâzım'ın uğradığı sansür anlaşılabilir bir durum mu? Değil... Yine katıldığım bir anma toplantısında Macar Toprağı şiiri "Nâzım Hikmet, Merhaba Macar toprağı / esir toprağıımdan selam getirdim sana diyerek yanılmıştır. Kimin esir olduğu bugün belli artık" yorumuyla okunmuştu. Bildiğim kadarıyla Nâzım'ın dizelerini dergiye katmamanın ya da toplantılarda okumamanın bir müeyyidesi yok. Peki, Nâzım'a bunu niye yapıyorlar? Aklımı zorluyorum. Bulamıyorum. Haberim yok ama, belki de GYŞGUK³⁷ kuruldu! Anlaşılan Nâzım'ın çilesi iki binlerde hâlâ bitmiş değil. Ya Attila'nın ki? O da değişik dönemlerde sansürden nasibini almış bir ozan.

Eski ve yeni kitaplar karşılaştırıldığında o dönemlerde ortada olmayan şiirlerinin 1990 sonrasında basılan kitaplarda yer aldığını ya da o dönemde atlanıvermiş dizelerin şimdilerde gün yüzüne çıktığını biliyorum. Dün ideolojik içerikli şiirleri

³⁷ Geçen Yüzyılın Şairlerini Günümüze Uyarlama Kurulu

revaçtayken bugün dinsel öğeler taşıyan şiirleri vurgulanmakta. Bu şiirler yoktan var edilmedi ya, onları da diğerleri gibi Attila József yazdı. Korkum şu ki; şairi anma işi sonunda fil ile körler meseline benzeyecek. Oldu olacak anlatayım: Dört köre bir fil getirip sormuşlar: “Bu nedir?” İlk kör dişlerini tutmuş: “Sert bir şey bu” demiş. İkinci kör hortumunu tutup: “yumuşak bir şey bu” demiş. Bir diğeri kuyruğunu tutup: “bu püsküllü bir şey” demiş vesaire vesaire.

MACARCADAN TÜRKÇEYE BİR ŐİR ÇEVİRİSİ ALTATÓ (NİNNİ) / JÓZSEF ATTILA

“Bir Őir hiçbir dile çevrilemez, hatta yazılmış göründüğü dile bile” demiş Fransız Şair Cocteau. Peki, o zaman niçin uęraőıyoruz bu iőle? Onu da yine az önceki alıntıyı yaptığım Orhan Veli söylesin: “Őir başka bir dile ister çevrilsin, ister evrilmesin, bir Şair başka memleketlerin Şairleri gibi duymaya, onların düőündüklerini düőünmeye, onların usullerini kullanmaya kalktı mı, kendi imkânlarının başka hiçbir suretle geniőletilemeyecek bir şekilde geniőlediğini görüyor. Bu yalnızca Şair için değil, okuyucu için de böyle. Böyle olduğunu türlü milletlerin edebiyatlarının geliőmesinde tercümenin nasıl hayırlı tesirleri olduğunu görünce daha iyi anlıyoruz.”

Çeviri, özellikle de Őir evirisi konusunda şimdiye dek söylenmiő sayısız söz var. Belki dillerin ve Şirin tarihiyle yaőıt. Yani bu iş Tekvin’deki Babil Kulesi hikâyesine kadar

gider. Şimdi ben bu şiiri çevirmeye girişirken “güneşin altında söylenmemiş söz yoktur” bahanesiyle bir şeyler uydurabilirim elbette, ama bu ilân-ı mâlum’dan öteye gitmez. Mesela bir şiirin başka bir dile asla tam olarak çevrilemeyeceğini, çevrilse bile bunun başka bir şey olacağını tekrar söyleyebilirim, “şiir şiirdir, çeviri de çeviridir” diye kestirip atabilirim. Zaten yapı olarak pes etmeye çok uygunum, derhal vazgeçebilirim bu “beyhude çaba”dan. O zaman da ne olur? József Attila’nın bir şiiri eksik kalır Türkçe’de. Peki, ama bunca şiiri çevrilmiş, Türkçesinden ayrı, Macarcasından ayrı ve karşılaştırarak okuduğumda her birinden ayrı zevk alıyorum. Başta o güzelim şiirlerin yaratıcısı Attila olmak üzere, o şiirleri sevip sonra da paylaşabilmek, aktarabilmek için dilimize çevirmeye kalkışmış, bu “beyhude çaba”yı harcamış kim varsa hepsinin derdini biliyorum, hepsinin elinden öpesim geliyor, gerçekten de bu iş ancak sevgiyle yapılacak bir şey, bir gönül işi. O zaman ben de bir ucundan tutayım diyorum ve “cüret ediyorum” bu “beyhude işe”.

Yalnız, geceler boyu kafa patlattığım birkaç teknik konuya değinmesem olmaz. Bütün dillerin özellikleri farklı kuşkusuz. Macarcada da zaman zaman az kelimeyle çok şey anlatılabiliyor. Hele şairin maharetiyle, bu iyice katmerleniyor. Dolayısıyla örneğin benim uğraştığım Altató (Ninni) şiirinin sekizer hecelik dizeleriyle ve üstelik a-b-a-b c-b-c-b d-b-d-b diye giden uyak yapısıyla hayli kısıtlayıcı bir çerçevesi var. Yani hem anlamı tam olarak ver, hem de vezni ve kafiyeyi (ya da ölçüyü ve uyağı) aynen tuttur, bu elbette ki imkansız. Ne oldu? Başladığımız yere döndük. “Şiir başka dile çevrilemez!” İsteyen baştan buraya kadar bir daha okusun, isteyen buradan devam etsin.

Ahmet Haşim, Tevfik Fikret vb. şairlerimizin şiirleri bugün nerdeyse yabancı dil gibi, bir sözlük olmadan anlamak imkansız, ve genellikle de günümüzde basılan kitapların bir sayfasında orijinali, bir sayfasında dilimize “çevrilmiş” hali, altta da küçük puntolarla kelimelerin karşılıkları yer alıyor. Bunu Asım Bezirci çok güzel yapmış. Bana da o ilham verdi ve şöyle bir yol buldum: Biçimden sütunlara gidip sayfayı üç sütuna ayırıyorum. Önce şiirin aslını yazıyorum. İkinci sütuna, anlamı en yakın veren çeviriyi, üçüncü sütunaysa biçimi tutturan çeviriyi koyuyorum. Sayfanın altına da şiirdeki kelimeleri bir sözlük halinde ekliyorum. İsteyen Macarcasını okusun, isteyen mealini, isteyen şeklen benzerini ve isteyen de kelime karşılıklarına bakıp dağarcığını genişletsin. Ben daha ne yapayım. Elimden gelen bu.

Aslında yapabileceğim başka şeyler var. Ben aslında şair-çevirmen falan değil, müzisyenim. Ve bu şiiri de bestelemiştim yıllar önce (zaten bu çeviri işi de biraz ondan çıktı). Şarkının notasını da koyabilirim ya, o zaman konu iyice dağılır... Üstelik şiirleri bestelemek üzerine birkaç kelam etmem gerekir, hoş o da bir çeşit çeviri ama “çok mu lazım şiiri müziklemek; şiirin kendi müziği var, o yetmiyor mu?” diyenler var, onlara kalsa şiir tercümesi de yanlış, “çok istiyorsan kendi dilinde yaz, değil mi efendim, şiir başka dile çevrilmez ki.” Eee?! Ne olacak şimdi? Başladığımız yere bir kere daha dönmek için, burada bitsin gayrı. Ama yok Ninni’ymiş, yok Macarca-Türkçe çeviriymiş, yok anlammış biçimmiş, hatta yok şiirmiş müzikmiş bana ne diyorsanız ona da eyvallah, zaten her şey “beyhude” değil mi...

Ocak 2005, Moda

ALTATÓ

Lehunyna kék szemét az ég,

lehunyna sok szemét a ház,

dunna alatt alszik a rét-

aludj el szépen, kis Balázs.

Lábára lehajtja fejét,

alszik a bogár, a darázs,

velealszik a zümmögés-

aludj el szépen, kis Balázs.

A villamos is aluszik,

-s míg szendereg a robogás-

álmában csönget egy picit-

aludj el szépen, kis Balázs.

Alszik a széken a kabát,

szunnyadozik a szakadás,

máma már nem hasad tovább-

aludj el szépen, kis Balázs.

Szundít a labda, meg a sip,

az erdő, a kirándulás,

a jó cukor is aluszik-

aludj el szépen, kis Balázs.

A távolságot, mint üveg

golyót, megkapod, óriás

leszel, csak hunyd le kis szemed,-

aludj el szépen, kis Balázs.

Tüzoltó leszel s katona!

Vadakat terelő juhász!

Látod, elalszik anyuka.

Aludj el szépen, kis Balázs.

1935. febr. 2.

lehunyja a szemét: gözlerini yummak
kék: mavi
ég: gökyüzü
sok: çok
ház: ev
dunna: yorgan
alatt: altında
alszik: uyumak
rét: toprak
kis: küçük
elaludj: uyu
szépen: güzellikle
láb: ayak
lehahjtja a fejét: başını eğmek
bogar: böcek
darázs: eşekarası
vele: onunla
zümmöges: vızıltı
villamos: tramvay
is: de/da (dahi) s (es): ve
amig: olurken, oldukça, olduğu sürece
szendereg: uyuklamak, kestirmek
robogás: hızla geçmek
álom: rüya
csönget: çınlıyor
egy picit: bir parça
szék: iskemle
kabát: ceket
szunyadozik: uykuya dalmak, dinlenmek
szakadás: yırtık

máma: bugüne
már: artık
nem hasadd: yırtık değil
tovább: daha fazla
szundit: kestirmek, içi geçmek
labda: top
sip: düdük
erdő: orman
kirándulás: gezinti
jó cukor: iyi şeker
távolság: uzaklık
mint: gibi
üveg: cam
golyó: bilye
megkapod: almak, elde etmek
óriás: dev
leszel: cek/cak
csak: sadece
tüzoltó: itfaiyeci
katona: asker
vad: vahşi, yabani, av (hayvanı)
terelő: sevk eden, güden
juhász: çoban
látod: görüyorsun
anyuka: annecik

NİNNİ (Mealen)

Gökyüzü mavi gözünü yumdu
ev çok gözünü yumdu,
yorgan altında toprak uyuyor
güzellikle uyu, küçük Balaj.

Ayağına koymuş başını
uyuyor böcek, eşekarısı
beraber uyuyor vızıltısı
güzellikle uyu, küçük Balaj.

Tramvay da uyuyor
-ve uyukluyor geçmesi-
rüyasında zili çınıyor birazcık
güzellikle uyu, küçük Balaj.

Uyuyor iskemlede ceket
dinleniyor sökükleri
bugün daha fazla yırtılmayacak
güzellikle uyu, küçük Balaj.

Top ve düdük kestiriyor,
orman, gezinti,
iyi şeker de uyuyor
güzellikle uyu, küçük Balaj

Uzaklığı, sanki cam bir
bilyeyi alır gibi al, dev olacaksın
yalnızca yum küçük gözlerini
güzellikle uyu, küçük Balaj.

İtfaiyeci ve asker olacaksın
Avını bir sürüyünüşçesine güden çoban!
Görüyorsun, uyuyor anneciğin
güzellikle uyu, küçük Balaj.

NİNNİ (Şeklen)

Yumdu mavi gözünü gök,
ev tüm gözlerini yumdu,
uyur yorgan altında toprak-
küçük Balaj, güzelce uyu.

Uyur başı ayağında,
böcek ve eşekarı,ı,
uyur vızıltıları da-
küçük Balaj, güzelce uyu.

Tıramvay da uyumakta,
-geçmesi bile uykulu -
zili çınlar rüyasında
küçük Balaj, güzelce uyu.

İskemlede uyur ceket,
dinlenirken söküük dolu,
bugün artık sökülmeyecek-
küçük Balaj, güzelce uyu.

Kestirirken top düdükle,
orman ve gezinti yolu,
uyur güzel şeker bile-
küçük Balaj, güzelce uyu.

Mesafeyi cam bir bilye
gibi tut, kocaman ol büyü
yum şu minik gözlerini de
küçük Balaj, güzelce uyu.

Asker ol ve itfaiyeci,
Av güden çoban çocuğu
Bak uyumuş anneciğı,
Küçük Balaj, güzelce uyu.

(Çeviren: Onur Toparlak)

ATTILA JÓZSEF'İN YAŞATTIĞI MUTLULUKLAR, KAZANDIRDIĞI DOSTLAR, DOSTLUKLAR

Yapraklar sararıp Frankfurt'un soğuk rüzgârlarında uçuşmaya başlayınca, göçmenliğin içimdeki süregelen hüznü yerini usulca tarifsiz bir anne özlemine bırakır. Bulutlardan aracımın camına tıp tıp düşen yağmur damlalarının altında, yanımdan hiç eksik etmediğim bir kitabın solmuş sayfalarında, 'annelerini' özlemle anan şairlerin sınırsız şiirlerine dalar giderim. Böyle günlerde, hızla akan kent yaşamının gürültüsünden kaçmak için arabamın direksiyonunu Main Irmağı kıyılarındaki تنها sokaklara çeviririm...

Attila József'in bu mevsimde okuduğum bir şiiriyle, genç yaşında yitip giden anneme duyduğum özlem daha yakıcı bir duyguya dönüşür... Annemin, avlumuza kendi elleriyle diktiği asmanın altından kalkan tabutu, yükselen yanık bozkır ağıtları, ıssız bir gömütlükte onu bırakırken duyduğum umarsız yürek acıları bu mevsimde gizlidir çünkü... Arabamda kendi kendime sessizce okuduğum, annelere adanmış bu şiirler, annesine olan borcunu ödeyememiş bir çocuğun yürek burukluğunu

azaltmakla kalmaz, her sözcük ve imge, ona bütün sıcaklığıyla ulaşmasını istediğim bir seslenişe, bir armağana dönüşür...

Az önce adını andığım ve bir şiirinden söz ettiğim büyük Macar şairi **Attila József**'i de böyle yoğun bir hüznün ikliminde tanıdım. Onun ünlü '**Anne**' şiirini dolu gözlerle defalarca okuduktan sonra, ' Tuna'ya bakan bir gömütlükte meğer bir duygu kardeşim yatıyormuş' dedim...

" Yurduna, sınıfına, annesine duyduğu sevgi

Yoksulluk faşizm ve şizofreni

Aşklar, acılar, yürek üzünlükleri

Yani çağdaş olan ne varsa

Süren şimdi bizim de hayatımızda

Öylesine ince

Ağrıyan bir yan buldum şiirlerinde.

Sevdim Attila József'i "

dizeleriyle biten, 'Attila József'le Tanışma' şiiriyle onu bana tanıştıran Akdenizli şair Metin Demirtaş ve 'Anne' şiirini, bir Türk şairin kaleminden dökülmüş duygusu uyandıran güzel-likte çeviren Ataol Behramoğlu ağabeylerime olan sevgim ve borçluluk duygum o gün daha da artmıştır.

Ve her dizesini yüreğimin derinliklerinde duyumsadığım bu şiir ilk okuduğumdan beri belleğimdedir...

ANNE

Bütün bir hafta aralıksız
Annemin görüntüsü geçti gözlerimden
Kolunda ağır çamaşır sepeti
Çatı katına tırmanırken

Ve ben yaramaz, delişmen çocuk
Bağırır tepinirdim yerimde
Bıraksın da koca sepeti
Çatıya beni taşısın diye

O, söylenmeden, bana bakmadan
Çıkar, sererdi çamaşırları
Göz kamaştırıran aklıktaki çamaşırlar
Sallanır, döner, hışırdarlardı.

Ağlamak için çok geç şimdi
Annemi uçuşan kır saçlarıyla
Görüyorum gökyüzü sonsuzluğunda
Göğün suyuna katarken çivitini...

Beni, Attila József'e 'duygu kardeşim' dedirten nedenler giz değildi:

Attila'nın, 3 yaşındaki babasızlığına, 14 yaşında eklenen annesizliği... '*Ağır çamaşır sepetiyle*' merdiven tırmanıyor olsalar dahi, çocuk başımızı annelerimizin yumuşacık göğüslerine bastırma özleminin ve ısrarının aynılığı... Evine ekmek götürmek için sinemalarda su satan, pazarlarda yük taşıyan '**çocuk Attila**' imgesinin içimde uyandırdığı duygular... **Flora**'ya duyduğu ve şiirleştirdiği o tertemiz aşkı... Ve şair

dostu **Mihaly Babits'e** 1933 yılında yazdığı bir mektubun, insanı kederlendiren satırları:

“ (...) Günlerdir aç ve soğuktayım. Birçok eşyayı sattım. Doğru düzgün ayakkabım bile yok; 39 numara ayağımda 43 numara ayakkabıyla dolaşıyorum... Yazarlar Birliği'nin öğleleri ücretsiz verdiği bir fincan kahve ve simit tek öğünüm; bu yardım da 1 Ocakta sona eriyor. Artık açlığa alıştım...”

İki büyük savaş arasına sıkışmış acı dolu yaşamını bir trenin altında genç yaşta bitirisi...

Ve doğduğum coğrafyada sıkça söylenen, **‘ölüler yaşlanmaz!’** söyleminin belleğime işlenmiş gizemli etkileri...

Attila József hala 32 yaşında...

Ölüler yaşlanmıyor!..

Dumanı Üstünde Bir Anı

İşte bu gibi duygu ve düşüncelerle sevdim Attila József'i ve şiirlerini. Ve bu sevgi bana nice güzel anılar, dostlar, dostluklar kazandırdı...

Onu tanımış olmamdan doğan ve hala tazeliğini koruyan bir anıdan söz etmeden önce, Frankfurt gibi, Almanya'nın en büyük havalimanına sahip, uluslararası bir banka ve tecim kentinde taksi sürücüsü olmamın bu ve benzer dostluklara hazır bir altyapı oluşturduğunu belirtmeliyim.

Şimdi Macar müşterilerime ve Attila József'le ilgili anıma geçebilirim.

O akşam yine havalimanı durağındaydım. Ve her akşam saat sekiz suları Budapeşte'den gelen Macar Hava Yolları

(Malev) uçağının inişiyile benim usul usul sırabası olmam çakıştı. ‘Bir Macar müşteri binse, şiirsever biri olsa, Attila József üstüne konuşsak...’ gibi düşünceler zihnimden akıp geçiyor. Ben bu düşlerle müşteri gözlerken, üç bayan geldi, bagajı ve kapıları açtım, buyur ettim. ‘Bunlar Macar’ dedim içimden. İnsan yılların birikim ve gözlemleriyle müşterinin kim ve nereden geldiğini duruşundan, oturuşundan, selamlayışından, hatta kapı kapatışından bile az çok tahmin edebiliyor. Sezgi beni yanıltmadı. Müşterilerim Macar!.. Öne oturan altmış yaşlarındaki bayan Almanca selamladı, gideceğimiz adresi söyledi. Akıcı bir Almancası var. Arkadaki genç bayanlar ise İngilizce selamladılar. (Zaten bugüne değin yabancı dil bilmeyen bir Macar’a rastlamadım.) Gidecekleri adres 80 kilometrelik bir yol. İyi. Yola çıkar çıkmaz öndeki güler yüzlü bayana saygılı bir ses tonuyla, **“Attila József’in memleketinde havalar nasıldı?”** dedim. Attila József’in adının geçtiği bu sorum üzerine hepsi, havalimanının çıkış kapısında ellerine tutuşturulan ıvır zıvır reklam broşürlerine göz atmayı bırakıp, kendi aralarında gülümseyerek bir şeyler fısıldaştılar. Öndeki bayan hemen “Alman mısınız?” diye sordu. Türk olduğumu söyledim. Şaşkınlıkları biraz daha arttı. Aynı bayan, Budapeşte’de havanın nasıl olduğu sorumu unuttu; gülümsemesini artırarak, ‘alma (elma), arpa, papuç, balta...’ gibi birçok sözcüğün Fin-Ugor dil ailesinden olan Macarcada, Türkçedekinin aynısı olduğunu açıkladı. Şaşırdığımı görünce devam etti: “Dilimize geçmiş bu güzel kelimeler gibi, bizim ‘Füldö’ dediğimiz ‘hamam’ geleneği de yurdumuzda iki asır kalan Türklerin armağanıdır...”

Onu dinlerken, Attila József’i bir Türk’ün tanıyor ve seviyor olmasından duyduğu sevinç ve gururu bakışlarından ve sesinin tınısından sezinliyordum.

Sözü Attila József'e getirdi, merakla sordu: "**Attila József'i okul kitaplarınızda mı tanıttılar?**"

Ne yanıt vereceğimi bilemedim. Ülkemde, en büyük şairimiz **Nâzım Hikmet**'in bile hala resmi yurttaşımız olmadığını, ona yurttaşlık hakkının verilmesi ve **Nâzım** 'dan özür dilenmesi için yıllardır uğraş verildiğini; aydınlarını, yazarlarını, sanatçılarını, şairlerini bir otelde diri diri yakan gericilerin sırtlarının sıvazlandığını; bu kıyıma toplumdan hatırı sayılır bir protestonun bile yükselmediğini benden yanıt bekleyen Macar madama nasıl anlatabilirdim?.. Sustum ve yutkundum... Kahırlı bir sesle kendi kendime söylendim: 'Bizim ülkemizde sevgili bayan, su arklarını sizin oralardaki gibi toprağın bitki yetiştirecek, verimli bölgelerine çevirmezler; onu bırak, kendiliğinden yeşeren, umut veren filizlerin de boynunu vururlar...'

Baktım, hâla merakla sorusuna yanıt bekliyor. Yanıtladım: "Hayır, okul kitaplarından değil, Türkçeye çevrilmiş şiirlerinden ve acıklı yaşam öyküsünden biliyorum Attila József'i."

Konuştuklarımızı merak eden diğer bayanlar, söylediklerimin çevrilmesini istediler. Öndeki bayan, söylediklerimi hızla çevirdi. Hemen ardından onların söylediklerini de bana...

İçlerinden birisinin mezun olduğu lisenin adı, **József Attila Lisesi** imiş. Bu lise, Budapeşte'nin saygın liselerinden biriymiş. Macaristan'da önce soyadı söylenirmiş. **Attila József** değil, **József Attila** diye söylenmeliymiş!..

'**József Attila Utca**'yı, (Utca = Sokak) A. Behramoğlu ağabeyimin, çok sevdiğim '**A. József'in Şehrinde Bir Köprüden Tuna'ya Bakmak**' şiirinde okumuştum. Ama Attila József'in adının üniversitelere, liselere, tiyatrolara, parklara

verildiğini bilmiyordum. İçim sevinçle doldu. Zihnîmden Attila'nın şiirleri akıp geçiyordu... O esriklikle, duyacakları bir ses tonuyla başladım 'Anne' şiirini Türkçe mırıldanmaya. Şaşkın ve suskun beni dinliyorlar. "Okuduğum bu şiir Attila'nın 'Anne' şiiriydi." dedim. Bir kez daha okumamı istediler. "Bir kez değil, bin kez okurum bu şiiri" diyerek, yeni baştan tane tane okudum. Şiirin Türkçedeki tınısını dikkatle dinlediler. Ağlamak için çok geç şimdi dizesiyle başlayan son dörtlüğü okurken sesim titredi. Bunun ayrımına vardılar. Bayan sessizce yüzümü süzdü; bir süre dalgın gözlerle akıp giden yolu izledi. Bu sürede şiiri zihninde toparlamış olmalı ki, o da şiiri birden tane tane Attila'nın diliyle okumaya başladı. Şiir, tıpkı Almanca çevirisi gibi 'Mama' diye başlıyordu...

Attila'nın yaşamındaki bazı ayrıntıları o akşam onlardan öğrendim. Bayan, bir ara çantasından çıkardığı kartvizitini uzattı gülümseyerek. Adı: **Agota Jancsecz. Felina** adlı bir şirketin yöneticisi. İşyerlerinin adresini okuyunca şaşkınlıktan seslice, "Olamaz" dedim!.. İnanılır gibi değil!.. **József Attila Utca, No. 94 Budapeşte.** Hepsi birden gülüştüler...

Agota, sosyalizmi yaşamış, bilinç düzeyi yüksek, şiiri bilen ve seven biri. Onu kutladım... Ve içimden taşan coşkunun verdiği kararlı bir ses tonuyla, "İlk fırsatta Attila'nın kenti Budapeşte'yi ziyaret edeceğim" dedim.

Agota, bu dileğimi bayan arkadaşlarına çevirdi. Onlar da, "Budapeşte'ye gelince, József Attila Utca, 94 numarada kahveniz hazır, unutmayın!" diye tembihlediler. Ben de, geldiğimde uğrayacağıma dair söz verdim...

"Keşke çocuklarımıza, Mohaç meydan savaşlarında nasıl kahramanca(!) birbirimizi boğazladığımızı okutacağımıza,

Nâzım Hikmet'i, Attila József'i ve onların barış, kardeşlik şiirlerini okutsak, belletsek.” dedim. Bu dileğime canı gönülden katıldılar...

Söyledikleri adrese geldik. İndiler. Çantalarını indirdim. Taksimetrenin gösterdiği ederi faturaya aktardım. Parayı faturadaki rakama bakarak tamı tamına ödediler. Paranın bir miktarını geri verdim. Garipsediler ve yüzüme soru dolu bakışlarla bakakaldılar.

“József Attila indirimi” dedim... *

Agota boynuma sarıldı... Vedalaştık...

Arabamda her zaman elimin altında bulunan ve “Bir Sürücünün Not Defteri” adını verdiğim defterime, “Mutlu Bir Dostluk Öyküsü” başlığıyla işlediğim bu anının devamı gelecekmiş meğer...

Bir Hafta Sonra

Bir hafta sonra postama Budapeşte’den kalınca bir zarf geldi. İçinde Attila József’e ilişkin bir albüm kitap! Özenle hazırlanmış kitabın kapağı ve bütün sayfaları sevgili şairim Attila’nın çocukluğundan ölümüne kadarki fotoğraflarıyla bezeli... Kitabın pastel renkli yapraklarında, Attila’nın kısacık süren acıklı yaşamı, şiirlerinden alıntılarla uzun uzun anlatılıyor. Çoğu fotoğrafında, derin bakışlarıyla garip bir derviş anımsatan, mutlu bir gülümseyişten uzak, hüznü şiirlerine benzeyen bir Attila var... Mutlu göründükleri aile fotoğrafları da yok değil... Bu fotoğrafların birisinde Attila ve kızkardeşleri, çamaşırcı anneleri Borbála’yı sımsıcak çevrelemişler, gülümsüyorlar. Bir diğesinde Attila ve kızkardeşi Etelka kafa kafaya poz vermişler... Bazı gençlik fotoğraflarını içim acıya-

rak seyrederken, “Kurguladığı o trajik sonu acaba hangi bakış-
larında gizleniyor” diye düşündüm uzun uzun...

“Bu güzel armağanı, Macaristan’dan özene bezene paket-
leyip, bir davet mektubuyla bana gönderen **József Attila Ut-
ca**’daki şiirsever dostlarıma bin selam!” diyerek sevgili Metin
Demirtaş ağabeyimin, Attila’ya adadığı şiirinin son dizeleriyle
kapattım kitabın kapağını...

*“Ağrıyan bir yan buldum şiirlerinde
Sevdim Attila József’i
Ve yaşadım kalbimde bir an
Kalbinin gelgitlerini..*

Bekle Beni Budapeşte

Şair oğlun Attila’nın ayak izlerini aramak için yaşam yol-
daşım ve oğlumla bir gün geleceğiz sana Budapeşte... József
Attila Utca’dan geçeceğim, onun Tuna’yı seyreden bronz yon-
tusuna bir karanfil bırakmak için... Bir köprübaşında, Tokaj
tepelerinden gelen şarapla sarhoş olacağım Tuna’ya bakarak...

Oğluma, “Bu kent, Attila József’in kenti, O, faşizmin kara-
basanlarını, yoksulluğun ve mutsuz aşklarının acılarını burada
yaşadı, genç yaşında yiten çileli annesine ölümsüz dizelerini
burada kurdu, bunaldı, kendini bir yük treninin altına attı uzak
bir kasaba istasyonunda...” diyeceğim...

Ve Frankfurt’ta, Main’in güz yağmurlarıyla ıslanmış soğuk
kıyılarından anneme bir dua gibi okuyup uçurduğum ‘Anne’
şiirini, Attila’nın anılarını taşıyan hüzünlü Budapeşte sokakla-
rında defalarca okuyacağım...

**Arabama binen ve Attila József'i tanımayan Macar müşterilerimden de bilgisizliklerini cezalandırırcasına taksi ücretini kuruşu kuruşuna aldığı mı da açık yüreklilikle belirtmeliyim... S.Ü.*

ATTILA JÓZSEF

Neşeliydi, iyiydi ısrarlıydı belki de
doğru bildiklerini yalanladıkları zaman.
Yemeği sevdi ve kimi bakımlardan
tanrıya bile benzedi.
Bir yağmurluk armağan etti
musevi bir doktor ve akrabalar ona
Bir-Daha-Burda-Görmeyelim adını taktılar.
Hristiyanlıkta karşısına çıkan
papazlardı ancak, huzur değildi -
yıkımı bir ülke kadar kocaman

ama siz tasa etmeyin yine de.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

TEMİZ YÜREKLE

Ne babam var, ne annem
ne tanrım var, ne ülkem
ne beşiğim var, ne kefenim
ne öpücüğüm var, ne sevgim.

Üç gündür bir şey yediğim yok,
ne az yerim, ne çok.
Yirmi yaşım güç kaynağı,
satıyorum yirmi yaşımı.

Alan kimse çıkmazsa
ben de satarım şeytana.
Hırsızlık ederim bozmadan yüreğimi,
gerekirse hatta vururum birini.

Yakalayıp beni asarlar,
kutsal toprağa atarlar
ve güzelin güzeli yüreğimden
bir ot biter, yiyeni öldüren.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

TUNA KIYISINDA

I

Oturdum alt basamağına rıhtımın
baktım nasıl yüzüyor karpuz kabuğu.
Yazgımla baş başa, dalgın,
yüzeyin konuştuğunu duymadım, dibinse sustuğunu.
Akıyor gibiydi sanki yüreğimden çıkıp da
bulanık, bilge ve büyüktü Tuna.

Çalışırken nasılsa insanın kasları
kazarken, törpülerken, döverken, kerpiç dökerken
kazıyor öyle, törpülüyor, dövüyor, döküyor her kıpırtı
her dalga öyle gevşeyip yatışıyor gerginken.
Ve anam gibi salladı beni, masal anlattı
ve tüm kentin yıkadı çamaşırlarını.

Ve başladı bir yağmur çiselemeye
ama dindi önemsiz bularak kendini.
Buna karşın göz gezdirdim çevreye,
mağaradan uzun bir yağmura bakar gibi:
Geçmiş, rengini yavaş yavaş yitiren
bitkin, evrensel bir yağmur gibi yağarken.

Akıp duruyordu Tuna. Doğurgan, düşünceleri
başka yerde olan bir annenin kucağında
köpükler küçük bir çocuk gibi
usulca oynadılar ve gülümsediler bana.
Ve titreştirdi onları zamanın akıntısı
yalpalayan gömütlükler gibiydi gömüt taşları.

II

Sanki bir şeyi seyrediyordum yüzbin yıldır
o an, tüm geçmiş zamanla dolu.
Bir saniye, tüm zaman hazır,
yüzbin ata da seyrediyor benimle bunu.

Çalıştılar, savaştılar, seviştiler, ne gerekliyse
yaptılar ama görmediler, ben görüyorum
görmediklerini.

Toprak onlar, gerçeği söylemek gerektiğinde
onlar görüyor benim görmediklerimi şimdi.

Mutluluk ve üzüntü gibi haberliyiz birbirimizden.
Geçmiş benimdir, şimdiki zamansa onların.
Şiir yazıyoruz - onların elinde kalem,
bense onları duyarak geçmişi anımsıyorum.

III

Annem Kuman, babam yarı yarıya Szekely'di.
yarı yarıya Romen, ya da belki de tam kan.
Yemek tatlıydı annem verdi mi,
gerçek güzeldi babamın ağzından.
Davranışlarımda sürüyor onların kucaklaşması.
Üzgünüm kimi zaman bu yüzden-
Ölüm budur.Bundan doğdum. "Biz ölünce
Anlayacaksınız'.." diye sesleniyorlar bana.

Bana sesleniyorlar, çünkü ben onların;
güçsüz görünüyorum ama güçlüyüm bu yüzden,
çoktan da çokum ben, anımsarım,
ilk hücreye dek ne kadar ata varsa hepsi ben-
öyle bir ata ki lif lif çoğalarak:
Annemle babam oluyorum mutlu bir biçimde
Ve annemle babam da ikiye ayrılarak
Canlı Bir oluyorum ben böylece.

Dünyayım ben-geçmiş ve şimdiki zamanda ne varsa:
Klanlar da benim, birbirlerine saldıran.
Benimle zafer kazanıyor yurt kuranlar
ve yenik düşenlerin acısını benim duyan.
Güzel bir geleceğe borçlu bu yürekte,
Arpad ve Zalan, Werböczi ve Dozsa
Türk, Tatar, Slovak, Romen karışıyorlar
Birbirlerine-ey Macarlar!

...Ben çalışmak istiyorum. Geçmiş
dile getirmek bile yeterli bir savaş.
Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek olan Tuna'nın
Yumuşak dalgaları kucaklıyor birbirlerini.
Atalarımızın yürüttüğü savaşı
Eritsin anımsamak ve barış getirsin
Sonunda çözmektir bizim işimiz
Ortak sorunlarımızı, bu da az şey değil.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

PARABABALARININ KÂRİ ÜZERİNE

Gaz lâmbasının dibinde yoğur ekmeği,
Delikli kırmızı tuğla pişir ya da;
Çapa tutmaktan avucun yarılsın;
Eteklerin havalyken sat kendini;
sırtüstü uzanıp tathtaları çak maden ocaklarında;
pazaryerlerinde çuvalları sırtlan;
ister bir meslek öğren, ister öğrenme -
parababaları olacak kârlı çıkan.

İpekleri yatır benzine;
iki büklüm soğan topla;
boğazla ardından ayrılmayan keçiyi;
pantolonu iyi biç, otursun giyenin üstüne;
yorulsan da ara verme, haydi!
İşinden olursun, ne geçer eline bundan?
Dilenmek mi? Hırsızlık mı?... Kurtaramazsın yakarı -
Parababaları olacak kârlı çıkan.
Şiirler yaz istek dolu;
Prag usulü jambon hazırla;
şifalı bitkiler derle, kömür çıkart;
hesap defteri tut ve sakla gizlerini;
Sırmalı şapka giy;
ister küçük bir köy, ister Paris, nerde yaşarsan -
aylık aldığın sürece
parababaları olacak kârlı çıkan.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

BAĞIRAN BEN DEĞİLİM

Bağiran ben değilim, yer gümbürdüyor,
Dikkat et, dikkat, delirdi çünkü şeytan,
Duru derinliğine saklan pınarların,
Yassılıp gir sırçadan yaprağın içine,
Işığının ardına gizlen elmasın,
Taşların altındaki böcekler arasına,
Fırından yeni çıkmış ekmeğe gizle kendini
Sen ey zavallı, sen ey yoksul.
Toprağa sız serin sağnaklarla -
Kendi içinde kalırsan değil
Başkasında yıkayabilirsin ancak yüzünü.
Bir çim yaprağının o ufacık keskin kenarı ol
ve ekseninden daha da büyük dünyanın.
Ey makinalar, kuşlar, yapraklar, yıldızlar!
Çocuk için yalvarıyor kısır anamız.
Dostum benim, değerli, sevgili dostum,
İster dehşetli olsun, ister harika,
Bağiran ben değilim, yer gümbürdüyor.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

BALTACI

Odun kesiyorum, kestikçe yığılıyor serin serin,
parlaklaşıyor budaklar hıçkıra hıçkıra,
kırıklar düşüyor uçuşan saçlarına
sokuyor elini ensemden gıdıklamak için -
kadifeden kayar gibi geçiyor zaman.

Yukarda, yukarda parılıyor donuşun baltası
bir ışıltı kaplıyor toprağı, göğü, gözü ve alnı,
uçuşuyor ışık yongaları, baltasını indirdikçe şafak -
oralarda da biri odun kesiyor, ara sıra mırıldanarak:
gövdeyi ben kesiyorum, dalları kalıyor bana.

- Hey, devir bakalım gövdeyi, ağlayıp sızlanma,
sana mı düştü gözyaşı dökmek her kıymığa!
Dört bir yanından vuracaksın yazgının
bırak da beylerin bozkırı hıçkırınsın -
gülümsüyor geniş yüzlü balta.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

HAVA İSTİYORUM

Neler düşünüyorum eve giderken, nelere
üzülüyorum, yasaklayan kim anlatmamı?
Yumuşacık bir karanlık indi o sırada çimenlere
kadife bir püskürtü gibi
ve yuvarlandı uykusuz incecik yapraklar, altında
ayaklarımın,
itilip kakıldığında çocukların
mırıldandığı gibi sessizce.

Fundalıklar dizüstü durdu çepeçevre kentin kıyısında
merakla bakınarak.
Aralarında sakıngan dolaşırken tökezledi güz rüzgârı.
Bu serin humuslu toprak
lâmbalara doğru bir göz attı kuşkuyla;
gölden bir yabanördeği fırladı çığlık çığlığa
yolumun üzerinde.

Düşündüm, ne kadar da ıssız buraları, istese
saldırabilir biri bana.
Derken beklenmedik bir adam çıktı karşıma.
Ama yürüyüp gitti ağır ağır.
baktım arkasından. İstese soyabilirdi,
canım kendimi korumak bile istemiyor
o kadar yoksulum ki.

İzleyebilirler benim ne zaman, niçin ve kime
telefon ettiğimi.

Kayda geçebilirler, ne düşler kuruyorum, anlayan kim
hatta bu düşleri.

Ve bilemiyorum şimdiden, ne zaman bulurlar
yeterli neden, çıkarmak için çekmecedan bu kaydı,
hakkımı çiğnemek üzere.

Ve ülkedeki kırılğan köyler
- oralarda doğdu annem -
düşmüş canlı yasa ağacından, ayaklarımın
altındaki bu yapraklar gibi,
üstlerine basarsa kötü yazgı
çıtırdıyorlar duyurmak için yoksulluklarını
ve dağılıyorlar ufalanarak.

Yazık, istemedim düzen böyle olsun.

Ruhumun yurdu değil bu.

İnanmadım daha kolay yaşayacağına alçağın,
seçime korkuyla katılacağına
utançla kullanacağına oyunu, aldığı parayla
yiyip içeceğine halkın
seçim sonrası şölenlerinde.

Böylesini düşünmedim düzenin.

Oysa ben de çocukluğumda
nedensiz dayak yedim çoğu kez,
bir tek iyi söz etseler

yapardım oysa istenen her şeyi.

Biliyordum - annem de uzakta akrabalar da
beni dövenlerse yabancı.

Büyüdüm. Dişlerimde yabancı maddeler
çoğalıyor gün günden,
yüreğimde çoğaldığı gibi ölümün. Ama hakkım var
ne ruh sayılırım daha, ne madde
yaşıyorum çünkü, ve postum değerli değil ki
olgunlukla boyun eğeyim ses çıkarmadan
serbest olmayışıma.

İçimden yönetir beni kendi başbuğum!
İnsansız, hayvan değil -
Düşünen kişileriz! Yeni özlemler doğurdukça
yüreğlerimiz, bir veri olmaz kayda geçecek.
Özgürlük, gel! Sen bir düzen doğur bana,
iyi sözlerle eğit, bırak oynasın
senin ağırbaşlı oğlun.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

THOMAS MANN'I SELÂMLAMA

Bir çocuk gibi tıpkı, dinlenmek üzere
rahat döşegine çekildiğinde
“Yanımda kal, anlat” diyen -
(gece çökmeyecektir üzerine bu yüzden)
kaygılarla çarparken küçücük yüreği
bilmeden kendisi bile belki
masalı mı istiyor, senin kalın mı yoksa:
“Aramızda otur ve anlat” diyoruz biz de sana.
Anlat, her zamanki gibi, bilsek bile,
anlat ki burdasın bizimle birlikte
insana özgü dertleri olan hepimiz
seninle birlikteyiz.

Bilirsin, yalan söylemez hiçbir zaman ozanlar:
Doğruyu da söyle, yalnız gerçekliği değil,
söyle beynimizi aydınlatan ışığı,
birlikte olmazsak karanlıkta kalacağımızı.
Hans Castrop nasıl gördüyse Madam Chauchat'nın
içini
biz de öyle görelim bu akşam içimizi.
Süngerli sözlerinden geçmiyor gürültü -
söyle iyi olan nedir, nedir kötü,
yastan özleme yükselterek yüreklerimizi.
Daha yeni verdik toprağa Kosztolanyi'yi,
onu kemiren kanser gibi, insanlığı da
zulmü kemiriyor canavar devletlerin, ve daha
neler gelecek başımıza, soruyoruz korkarak,
yeni ülkülerin kurtları nereden üstümüze salınacak,
yeni bir ağı kaynatılıyor mu sızsın diye aramıza -
ne zamana dek yer bulacaksın acaba konuşmaya?..
Yeter ki yorulmayalım sen konuşurken, önemlisi bu,
erkekler unutmasınlar erkek olduğunu
kadınlarsa kadın - özgür ve sevimli
ve insan olduğunu unutmasın kimse, çünkü azalıyor
böyleleri.
Buyur otur. Başla bir güzel anlatmaya.
Dinliyoruz, sevinenler de olacak aramızda
yalnızca görmekle bugün burada seni
bir Avrupalıyı, beyazların arasındaki.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

SEVGİLİM NE ZAMAN SOKAKTAN GEÇSE

Sevgilim ne zaman sokaktan geçse
serçeler barıştı güvercinlerle.

İncelikle basar basmaz kaldırıma
güzel ayak bileği ııldadı usulca.

Efil efil titreşince omuzu
baktırdı arkasından bir çocuğu.

Yürüdü salınarak - lambalar yanmaya
ve bakmaya başladılar hayranlıkla.

Ve güldü hepsi, umurlarında değildi
o benim doldurmuşsa yüreğimi

Kollarımda salladığımı titizlikle
korktum elimden alacaklar diye!

Ama onların bu keyifli halleri
yok etti içimdeki kıskanç çiçeği.

Ve sevgilim yürümeyi neşeyle sürdürdü,
Ardından incecik bir yel kıvrılıp büküldü!

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

YOKSUL İNSANIN BALADI

- Yoksul insan, kaç a verirsin beş iği?
- Çocuk daha ufacık, nasıl veririm ki?
- Gücüm büyük benim, ben kralım,
Sen vermezsen, ben zorla alırım.

Yoksul insan bir tek söz ederse
Kral hemen çağrı çıkarır askere.
Ama beş iği göle atar yoksul insan.
Ufacık çocuğunu da atar ardından!

Yoksul insan cezaevinde ağlayıp durur.
Yoksul insan cezaevinde gülüp durur.
Çocuk artık bu kötü dünyada yaşamayacak.
Su dünyasında daha güzel bir yazgısı olacak!

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

İŞTE BULDUM YURDUMU

İşte buldum yurdumu,
toprağı mı, çağrıldığım adı
gömen bulunursa beni bir gün
eksiksiz yazar artık gömüttaşımı.

İçine alıyor bu toprak, kumbara gibi.
Gereksinim duyulmaz (ne yazık!)
çünkü savaştan artakalmış paraya
yirmi kuruşluk, demir altılık.

Kazılmış içine demir yüzüğün
Güzel bir söz, yeni bir dünya
Halk, toprak, -Yasamız savaş yasası
Ve altın yüzükler daha güzel hala.

Çevirenler: Kemal Özer - Edit Tasnádi

BİR İSPANYOL ÇİFTÇİNİN MEZAR TAŞI

İlençli bir asker olayım diye askere aldı beni Franko, Kaçmadım, korkuyordum çünkü, adamı kurşuna dizerlerdi. Korkuyordum-özgürlüğe, hakka karşı geldim bu yüzden İran varoşları altında. Ama ölüm yine yakamı bırakmadı işte.

Çeviren: İlhan Berk

KALABALIK

“İş ve ekmek”

“İş ve ekmek”

Dalgalar gibi ardı ardına

Yürüyor kalabalık, haykırarak

Yumruklarından taşlar fıskırıyor

Kaya parçaları ve kafanıza

Yediğiniz bir darbeden sonra

Kendinize gelirken

Gördüğünüz kıvılcımlar.

Kalabalık

Yürüyen bir ormana benziyor

Sonsuz bir ormana; ve bir dursa

Köklerinden kan fıskıracak.

Elleri, ayakları, verimli tarlalardır

Ekmeğiye dağlar! Yüz binden fazla insan!

İçtiği, dünyanın tüm sislerine denk!

Ama dağları kaplamış sis

Kalabalık ekmeksiz.

Hamuru gibi bu ekmeğin, yuvarlanarak

Yoğrularak, çalkalanarak

Yürüyor kalabalık!

Şişen ana hücredir o

Açıyor dokunaçlarını,

Çoğalan bir amip gibi

Özümleyerek öteki molekülleri

Yürüyor...

Dünya, hey! seni yutmaya geliyor o.
Bulutları kavırıyor kökleri.
Çürük, bakımsız dişleri
Cüzamlı duvarlara benziyor.
Uzatıyor yoksul elini
Tahıl ambarlarına, fabrikalara
Yığılmış tınazlara
7 saatlik iş gününe
Büyükayı'ya, Samanyolu'na.
Çöllerde
Fıskıran, serinleten suya.

Çevresinde silahların demirden ağızları..
Saman çöpü de böyledir tıpkı
Irmağı taşıdığını sanır ya
Taşınan kendidir aslında.
Ve sadece saman çöpü değil
Tahta sıralar, arabalar,
Ve kümesler de sürüklenir bu akıntıda.
Çeşme yalakları, atlar
Ve kınından sıyrılmış kılıçlar da...

Onu hiçbir şey durduramaz
Ne pazarlık, ne sessizlik, ne sözler..

Onlar

Hem örülen duvar, hem duvar örenlerlerdir

En aşağıda temel, en yukarda çatı

El emekçileri, şema çizenler..

Yaşasın işçiler ve köylüler!

Onlardır oyununu bozacak olan burjuvazinin

Basarak milyonlarca ayakla böğrüne.

İlerle, kalabalık! İlerle!

Çeviren: Ataol Behramoğlu

FLORA

Şimdi iki milyarlar zincirlemek için beni
Benden bir çoban köpeği yapmak için kendilerine
Fakat iyilik, şefkat ve incelik duyguları
Göç ettiler onların dünyasından Güney'e.
Artık ışık içinde göremiyorum bu dünyayı
Göremiyorum deney tüpüne bakan bir doktor rahatlığıyla
Diz çöküyorum, haykırıyorum yenilgimi
Sevgilim, bir an önce gelmezsen yardımıma

Köylü nasıl toprağa, muhtaçsa
Yağmura, güneşe nasıl muhtaçsa, muhtacım sana
Bitki nasıl ışığa muhtaçsa
Ve klorofile, fışkırmak için topraktan,
Muhtacım sana, çalışan kalabalık
Nasıl işe, ekmeğe, özgürlüğe muhtaçlarsa kuşatıldıklarında
Çünkü gelecek doğmadı daha acılarından.

Bir köye nasıl, elektrik
Su, taştan evler gerekliyse
Çocuk nasıl gereksinirse oyuncaklara
Isıtan bir sevgiye;
İşçi için bilincin
Ve gözü peklğin anlamı neyse
Yoksul için onurun;
Ve bulanık çocuklarına bu toplumun
Bir hayat çizgisi nasıl gerekliyse
Ve nasıl gerekliyse hepimize
Akıl, uyanıklık, yol gösteren bir ışık
Flora! Yüreğimde yerin işte öyle.

Çeviren: Atao! Behramoğlu

YEDİNCİ ADAM

Şu dünyada düşeceksen yollara,
İyisi mi yedi kez doğmaya bak.
Bir kez, yangın çıkan bir evde doğ,
bir kez, buzdan soğuk sellerde,
bir kez azgın deliler arasında,
bir kez, olgun buğday tarlasında,
bir kez de kimsesiz bir manastırda.
Bir ağızdan ağlayan altı bebek, yetmez:
Sen kendin yedinci olmaya bak.

Canını kurtarmak için dövüşeceksen,
Karşısında yedi kişi görmeli düşmanın:
Biri, Pazar günü dinlenen bir işçi olmalı,
biri, para düşünmeden bir şey öğreten,
biri, boğularak yüzme öğrenen,
biri, koca bir ormanın tohumu olan,
biri de yiğit atalarının koruduğu bir torun,
ama onların bu hünerleri de yetmez:
sen kendin yedinci olmaya bak.
Bir kadın mı bulacaksın kendine,
yedi erkek birden düşmeli o kadının peşine.
Biri, güzel sözlere kanan,
biri, başının çaresine bakan
biri, kendini hayalci sanan,
biri, eteğinin altında kadını okşayan,
biri, hiçbir numarayı yutmayan,
biri, kadının düşürdüğü mendile basan:
sinek gibi vızıldasınlar kadının çevresinde.
Sen kendin yedinci olmaya bak.

Yazmak geliyorsa elinden,
yedi kişi birden yazmalı şiirini.
Biri, mermerden bir köy kuran,
biri, uykusundayken doğan,
biri, göğün haritasını çizen,
biri, adı sözcüklerle anılan
biri, ruhunu yetkinleştiren,
biri, diri fareleri kesip biçen.
İkisi yiğit, dördü akıllı;
sen kendin yedinci olmaya bak.

Ve her şey yazıldığı gibi olursa,
yedi kişi için öleceksin.
Bir, beşiği sallanıp emzirilen,
bir, diri, genç bir memeyi kavrayan,
bir, boş tabakları fırlatıp atan,
bir, kazansın diye yoksula omuz veren,
bir, yıkılıncaya dek çalışan,
bir, sadece durup aya bakan kişi için.
Dünya mezar taşın olacak:
Sen kendin yedinci olmaya bak.

Çeviren: Cevat Çapan

ŞİİR SANATI

Şairim ben; ama şiiri
Kendisi olarak umursamam bile
Gece ırnağının taşıdığı yıldız
Çirkinleşir göğe tırmanmak isterse.

Zaman damla damla eriyip gitmede
Karnım tok sütüne masalların
Ben gerçek ve elle tutulan bir dünyayla beslenmekteyim
Ki göğün köpükleridir yükselen üstünde o dünyanın

Girip yıkanasın diyedir kaynak
Orda ürpertici ya da sakın sular
Birbirlerine karışıp sarmaşırlar
Sevimli, akıllı şeyler konuşarak
Bir takım şairler - ırak olsunlar benden -
Tepeden tırnağa çamur içinde
Yalandan bir sarhoşluğun imgelerini kusarak
Yolculuk etmedeler birinci sınıf bir esrimede

Meyhaneler de ırak olsun benden
Ben akla giderim, ve daha öteye
Hiç bir şey ruhumu alçatamaz
Dalkavukluğu, ikiyüzlülüğü.

Sev, ye, uyu, iç; kendine
Ölçü olarak evreni almalısın
Bizi yoksul ve tutsak kılanlara
Bir zerresini bağışlamam yaşama hakkımın

Hiçbir uzaklaşmaya yanaşmadan
Mutlu olma hakkımı haykırırım
Kızarır yanaklarım tutkudan
Kurur ateşler içinde kanım.

Hiç kimse beni susmaya zorlayamaz
Bilimdir bana omuz veren çünkü
Çağ beni koruyor, onun oğluyum ben;
Beni düşünüyor sürerken sabanını köylü.

İşçinin içinde doğan şey benim
Mekanik iki hareket arasında
Şu hırpani kılıklı delikanlı
Beni bekliyor sinema kapılarında

Ve benim yakıcı dizelerimi
Vurmaya kalkıştığında alçaklar
Yola çıkar kardeş tanklar da
Gümbürdeyerek şiirlerimi

İnsan çocuk daha, bunu biliyorum
Ama büyümek istiyor; işte bu onun deliliği.
Ebeveynleri sevgi ve akıl
Ona göz kulak olsalar bari.

Çeviren: Ataol Behramoğlu

YURDUM

VI

Yoksulun karşısında ürküntüden titrer zengin
Yoksul korkudan titrer zenginin karşısında
Çünkü aslolan şey korkudur hayatımızda
Ve düzenbazlık, ama orada yeri yok ümidin.

Karınlarını köylünün ekmeğiyle şişirenler
Dışına sürmüşlerdir onu tüm hakların
Kıraç toprak kadar cılız şu gündelikçi kadın
Hakkını arayacağına bir köşeye siner.

Ve bin yıl yürünmüş keçi yolunda
Halkın çocuğu ortaya çıktığında
Sırtında zavallı bir çıkın vardır.

Bir uşaklık bulmak için baştan başa dolaşır şehri
Ve yapabileceği şey elindeki değneği,
Babasının kemiklerinin bulunduğu mezara vurmaktır.

VII

Her şeyiyle Macar, ama kendi içinde sürgün ruhum
Haykırıyor bir özlemi tüm gücüyle
Sonunda sadık oğlu olabileyim diye
Sonunda beni bassın diye bağrına sevgili yurdum.
Boynuna zincir vurulmuş bir hayvandan
Kaderim farklı olsun isterim, insanca yaşamak, şairce.
Ve emrediyorum savcıya, hiç değilse
Kalemim koparılmasın çırpınışlarından

Ah yurdum sen okyanus ötesine gönderdin köylülerini
Onlara dehasını ver Macar toprağının
İnsanlara insanca duygular ver şimdi,

Bir Alman sömürgesi olmasın bu ülke
Dizelerim parlak bir güzellikle ısıldasın
Artık sevinç sinsin türkülerime.

Çeviren: Ataol Behramoğlu

ANNE

Bütün bir hafta aralıksız,
Annemin görüntüsü geçti gözlerimden
Kolunda ağır çamaşır sepeti
Çatı katına tırmanırken

Ve ben yaramaz, delişmen çocuk
Bağırır, tepinirdim yerimde
Bıraksın da koca sepeti
Çatıya beni taşıyın diye

O söylenmeden, bana bakmadan
Çıkar sererdi çamaşırları
Göz kamaştıran aklıkta çamaşırlar
Sallanır, döner hışırdarlardı.

Ağlamak için çok geç şimdi
Annemi uçuşan kır saçlarıyla
Görüyorum gökyüzü sonsuzluğunda
Göğün suyuna katarken çivitini...

Çeviren: Ataol Behramoğlu

SEVECEKLERDİ BENİ

İyi nedir kötü nedir düşünmüyorum
Çalışırım, acı çekerim: yaşamım bu.

Takma pervaneli kayıklar, çanak çömlek yaparım,
Kötü zamanlarda kötü, iyi zamanlarda iyi.

İşlerim sayısızdır! Yalnız sevgim,
Sezmekle bunları, boyuna bir yere biriktirir.

Sevgim kuşkusuz inansa da onlara
Susar daha yeminden, inanıştan önce.

Bir ağaç yapın beni, kargalar sanırım ki
Yakında başka ağaç yoksa tüneyecek dalıma.

Bir tarla yapın beni, yaşlı çiftçilerin çapası
Göreceksiniz büyüttüğüm yaban otlarını sökmeye çalışacak.

Patatesleri terinizle sulamalıydınız ki
Nankör toprağımla nasıl büyüdüklerini göresiniz.

Suyum ben. Biçimlenmeye başlayan bir bataklık.
Ateş? Külüm ben. Ama bir tanrı olsaydım eğer,

Tanrıların bulunması gerektiğini bildikleri yerde,
İnsanlar tüm duyarlılıklarıyla seveceklerdi beni.

Çeviren : Osman Türkay

AYNADAKİ RESİM

Her nasılsa gördüm birden
Artık nasıl ben de bilmem
Göz açıp seyrederdim
Evvel zaman içlerinden

Tutuşmuşum
Cemalini, endamını bulmuşum
Ateş aynasına; gözlerime koymuşum
Şavkı gönlüme dolmuşum
Evvel zaman içlerinden

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

KIŞ

Ulu bir ateş çatmalı
ısınsın âdemoğlu şöyle adam akıllı.

Eski, püskü ne varsa o ateşte yakmalı
kırık dökükler ile iyiyi, mükemmeli,
güzel olan her şeyi üzerine atmalı! -
saadet kovalamaca çocuk oyuncağını.

Alevlerin türküsü arş-ı âlaya çıkmalı
herkes hemşehrisinin ellerinden tutmalı

Ulu bir ateş çatmalı
çiğ düşmüş şehirlere, ovalara
soğuk kilerlerin kilidini kırmalı
daha çok sıcak için ateşlere atmalı

Ulu bir ateş çatmalı
gevşesin âdemoğlu şöyle adam akıllı.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

ÖĞRETİLER - I

Sizinle alay edenler çıkacak.
Siz uymayın onlara.

Onlar kiremit çatılı
derebeyi şatosu çocukları gibi:
gülüyorlar kaba burunlu çiftçiye
gübre arabasıyla yola çıktığında
mayalamak için toprağı ekmeğe

Ve içerleyerek birbirleriyle
şöyle konuşanlar çıkacak:
neler geveliyor bu adam!
delidir bu! hapsedelim çabucak
ateşli inancını yalnızlık soğutacak.
Ben diyebilirim ki bundan böyle
benim iradem delilik değil
sapına kadar başaklı tarlasıdır
içinizde henüz çimlenen buğday tanelerinin.

İnancım sıcaklığında toprağın
ve nasıl dağıtıyorsa toprak sıcaklığını
incecik otlara ve aynen koyu ormanlara
öyle dağıtıyorum ben de inancımı aranızda

Dinlemeyin siz içerleyenleri gene de
ve aşağılamayın onları:
hepiniz kardeşlerimsiniz.
ve aynı biçimde

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

ÖĞRETİLER - III

İçinizde acımasızlık olmasın
ve merhamet de.

Acımasızsanız,
acımasız olacak oğullarınız da.
Diken biterse bir çalıda
filizinde de biter.
Ve çoğalırsa, ocağa atıyor çiftçi
köküyle söküp
öyle koparıyor toprağından
masumca acımasızları,
ana-babanın vebalinden
ve ateşe, savaşa atıyor: zaman.

İçinizde acımasızlık olmasın
ve merhamet de olmasın içinizde.

Merhamet bekliyor merhametliler
siz de öyle amel edip öyle yaşayın
ki muhtaç olmayın merhamete
ve neden olmasın size merhamet göstermeye.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

ÖĞRETİLER - IV (GELECEK ERKEKLER)

Şimdi gelecek erkerlerden bahsedeceğim.

Güç ve uysallık onlar olacak
yüzünde ruhunu görmek için.
ilmin demir maskesini yırtacak
Öpecek ekmeği, sütü
ve çocuklarının başını okşadıkları elleriyle
maden çevherlerinden demiri
ve bütün metalleri sıkarak eritecek.
Dağlardan şehirler kuracak,
dingin ve koskocaman akciğerleri
fırtınayı, kasırgayı içlerine çekecek,
ve bütün okyanuslar denecek,
her zaman tanrı misafiri beklerler
sofralar kurup,
sofra kurarlar gönüllerinde de.
Olun ki onlara benzeyen
küçük çocuklarınız ak zambak ayaklarıyla
masumca geçebilsin
önlerindeki kan denizlerinden

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

NEDEN KEM SÖZ?

Bana neden kem söz dedin?
Dostum, seni hiç incitmezdim
bir şey için kırılmışsan
özrümün kabulünü diler
ve şimdi benimle gelmeni isterim,
seyrederiz baltacıları,
ve beraber uzanıyoruz ormanda,
başımız üstünde yapraklar dalgalanıyor,
serin deniz diplerinden semalara bakıyoruz
yaprak oluyor orda körpe bulutlar.
Orada giriyor kolumuza sonsuz dinginlik
ve öyle çok hoş oluyor ki bu haller
bir iyiyi alırsa iki kişi üç misli eder
bundandır; benimle olmanı isterim
akşamleyin çan sesi oraya kadar duyuluncaya dek
devedikenleri çıkarırız birbirimizden
ve toprakların barışçı kudretine
yüzlercesine mümbit tohumlar eken
çapalı, sessiz ırgatlar gibi yorgun
dönüyoruz yavaşça evlerimize.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

SEKİZ YAŞINDA KIZLAR

Uzun bir sırada gelip gidiyorlar
minnacık şeytan ama evliyalar
alınları taze, sıcak ekmek
gözleri kömür, kömürün közü.

Uzun bir sırada gelip gidiyorlar
çiçek gibi, tutkunlar
oğlanları seviyorlar
müge çiçeği olmuşçasına

Uzun bir sırada geliyor gidiyorlar
ağlıyorlar bile: yalnız gülüyorlar.
Uzaktalar ta uzakta
sanki neşeli yıldızlar!

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

GÖNLÜNE SAKLADIĞIN

Freud'un 80. doğum gününe

Gönlüne sakladığın şeyi
ardına kadar aç, gözlerin önünde
gözlerinle sezdiğini
bekle gönlünle

Ölürmüş derler aşktan
onca yaşayan.
Fakat mutluluk derler
elzem bir lokma ekmek. inan

Ve herkes çocuk kim varsa yaşayanı
anne kucağını özler.
Savaş alanı gerdek yatağı
Kucaklayamadıklarında öldü
Seksen yaşındaki gibi ol
ki onu yıkıp yok ediyor
büyüyenler, ve kanarken bil
milyon evladın babası oluyor.

Vaktiyle tabanına batıp kırılmış diken
yok artık içinde.
Ve şimdi usulca gönlünden
Düşüyor ölümün de

Gözlerinle sezdiğin şeyi
tut elinle.
Gönlüne sakladığını şeyi
öldür ya da bir buse!

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

ÇOCUK YARATTIN

Çocuk yarattın beni. Büyüttü boşuna
otuz keskin kış boyunca keder.
Yürüyemiyorum ve oturamıyorum rahatça
Uzuvlarım sana sürüklüyor ve itivermekteler.

Ağzımda tutuyorum seni, köpek, eniğini tuttuğu gibi,
ve kaçmak istiyorum, boğmasınlar diye.
Kederimi paramparça eden seneleri
döküyor üzerime her saniye.

Yedir, bak - açım. Üşüyorum - ört beni
Mecnunum - ilgilen benimle.
Cereyan geçtiği gibi yokluğun geçiyor içimden.
Korku seni terk etsin, - de.

Ve her şeyi unuttum bana baktığında
ve nutkum tutuldu kulak verdiğinde.
Mendevur olmayayım bırak da
yaşayabileyim, ölebileyim kendi kendime!

Annem kovdu -eşik üstünde yattım
Altımda taş ve üstümde boşluk
Ne mümkün - güya kendime saklayacaktım
Ah ne kadar uykuluyum- Senin kapına vardık

Nice insan yaşıyor, duyarsız bencilleyin
habire gözlerinde yaşlarla.
Sevginle sevinçdeyim
Kendime muhabbet duydum sana olan aşkımla.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

DERLER Kİ

Doğduğumda elimde bıçak idi
bu şiiirdir dediler.

Kalem tuttum, madem yetmedi:
beşer olarak doğdum beşer.

İçinde sadakat ateşi hıçkırarak gezene
derler ki seven odur.

Gözyaşlı adilik, ah çağır etegine!
Ancak bu senle oyunumdur.

Hatırlamıyorum ve unutmuyorum.
Derler bu nasıl olur?

Nasıl yerde kalır bir düşürekoyduğun
ben değilse, el bulur.

Tıkıyor toprak, deniz ufalıyor:
derler ki öleceğim.

İnsan neler duyuyor
daha ne diyeceğim.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

İŞTE HAZIR HESAP DA

Güvendim kendime ta ezelden -
insanım o kadar hiç bir şeyi yokken
pahalıya gelmiyor ya. Bir hayvan ne kadarsa
ebediyetten dökülen. Pahalı değilim ondan daha.
Korksam da dayandım
doğdum, karıştım insana ve ayrıldım.
Ödedim borcumu kim nasıl ödediyse, o ölçüyle
beleş vereni sevdim, dedim kafama göre.
Kadın avutarak oynadıysa benimle:
gerçekten inandım - hoşuna gitsin diye!
Güverteler yıkadım kova kova sularla
ahmak adamı oynadım akıllı beyler arasında
Emek, gazete, şiir, beyit ve kıta
sattım – hangisi kolaydı daha
Uysal ipte değil, şanlı savaşa,
bazen bunu umuyorum; son nefesim yataкта.
Nasıl olursa olsun, işte hazır hesap da,
yaşadım - mukadderat, zaten benden öncekiler de mefta.

Çevirenler: Edit Tasnâdi - Dursun Ayan

BAHÇIVAN OLACAĞIM

Bahçıvan olup ağaçlara bakarım
doğan güneşle kalkarım
bakmam başka bir işe
yalnız aşılı çiçeğe

Bütün aşılı çiçeklerim
çiçek pahasına benim
ısırgan otu olsa da üzülmem,
adam gibi olacak çiçeğim

Süt içer pipo tütürürüm
namus için hesap görürüm
düşemem tehlikeye
kendimi de dikerim çiçeklerle

Gerekli bu, çok gerekli,
Dünya da yok olacak madem ki
kıyamette çiçek olsun mezarında
hem doğuda hem batıda

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

FARELİ

Su gibi yürür çayır.
Buğdaylar oldu fare.
Ot da cik cik ediyor.
börtü böcekler de.

Omuzda minik eller
başlarlar oynamaya.
Uçar bize tekmeler
katar toz buluta.

Kaynaşıp yığılıyor
kırış kırış olan post
Lanet ağa asıyor
boynumuza.dost

Yoksul köylü umudu
bu illet bitiriyor
virane olmuş yurdu
ağa da eziyor

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

AYI OYUNU

Zincirli, oynak, çalımlı,
Güzelce tombul ayaklı
nere sürüklüyorsun?
Güzel kıza doğru dön!
Homur homur oynarım

O görkemli post üstümde
kendim dikmiştim kendime
sansarlardan, sincaptan,
köpeklerden ve kurttan.
Homur homur oynarım

Güze kadar inci seçtim
dişlerimi böyle dizdim
Çok çocuklu yerlerde
Başederim hepsiyle.
Homur homur oynarım
Böyle yavaş oynuyorum
Resme model oluyorum
Şu teyzenin gür saç
Fırça diye baş kaşı.
Homur homur oynarım

Hazinesi bol zenginse
Avuçla verir dengine.
Avuç değil tırnakla,
tırnaklıya sevinçle.
homur homur oynarım

Güzeldir bakırın çiçeği
Açınca günün güneşi!
Bu ne biçim bir kâhya
Vermez bize beş para.
Homur homur oynarım
Bedava keyf hayvanındır
bunu vermeyen ayıdır.
Üşütmüşse ayağı
gitsin tahtaya sarsın
Homur homur oynarım

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

HÜZÜN

Koştum geyikler gibi
gözlerimde hüznle.
Kurtun ağaç yiyeni
kovdu beni gönlümde.

Çatal boynuz gitti de
kırık sallanır dalda.
Geyik idim vaktiyle
üzgünüm kurt olmağa

Kurt olacam, güzelce
büyülenmiş duruyom
köpüklü eşlerime
gülmeye çalışıyom.

Kulak verdim marala
Mahmur gözüm yumarım
Düşüyor omzuma
Koyu dut yapraklarım

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

DALLI BUDAKLI

Dallı budaklı boynuzlarımız
sığamaz kapılardan
ancak dağ başlarına,
basıyor ayaklarımız
küllerine ocağın
ancak o yapraklı dallara,
içmiyor dudaklarımız artık,
içmiyor bardaktan
ancak gözelerden, kaynaktan.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

GEÇ KALAN AĞIT

Yanıyorum otuz altı derece ateşlerin içinde
umurunda mı anne, bakmıyorsun bana.
Çağrıldığında hoppa bir kız gibi
gidip uzandın öyle şu ölümün yanına.
Pastel güz peyzajından o güzel kadınlardan
gözümde canlandırıyorum seni
-ne çare- yetmez artık zaman
bu ateş yakacak beni.

Son defasında Szabadszállás'a, sılama gittiğimde
sonuydu harbin,
târumar Budapeşte'de
ekmeksiz, bom boştu dükânlar o gün.
Üstüne yattım bir vagonun; enlemesine, yüzükoyun,
patates getirdim; torbada darı da vardı artık;
sana, ısrarla, piliç bile buldum
ama yoksun sen hiç bir yerde, ne yazık.
Alıp benden börtü böceğe verdin
ak tenini, süt emdiğim göğsünü.
Teselli eder, arada bir azarlar beni eğitirdin
bak yalancı çıktın, nasıl bileyim sözünü.
Karıştırıyordun çorbamı; soğutup, üflerdin
Yesene, bana, büyüsün yavrum derdin.
Şimdi boş dudakların yağlı, nemli toprağı tadıyor -
Beni kandırıp gittin.

Keşke yeseydim seni... Gittiğin evlerden akşam yemeği
getirirdin - sanki istemiş miydim?
Söylesene, neden çamaşır yuyarak бүттүн belini?
Bak bir daha döv istersen beni; sevinirdim
mutlu olurdum, çünkü karşılık verirdim!
Mızıkçı, yaramazsın, yok etmek istiyorsun kendini
ve her şeyi bozuverdin
seni gidi gölge seni!

Sen sahtekârlar sahtekarı, kadınların içinden
aldataanın, oyalayanın şahı!
Sinsice terkettin, sevgililerinden
hıçkırarak doğurduğun bu canı, inancını!
Çingenesin! Okşayarak ne verdiysen
geri çaldın son saatte, aldın hepsini
Çocuğun küfretmesi geliyor, desem
anneciğim, duymuyor musun? Azarla beni!

Kendime geliyorum artık, topluyorum aklımı;
efsane yok, kaybolmuş.
anne sevgisine bağlı olanı insanın
anlar ki ne kadar aptalmış.
Hayal kırıklığı mutlak, annenden doğmaya gör bir defa
ya şöyle böyle ya da kendini aldatarak.
Bilse de katlansa da ecelin varlığına
Eninde, sonunda o da toprak olacak.

Çevirenler: Edit Tasnádi - Dursun Ayan

BENİ “ÁRON JOZSEF” YARATTI

Babam **Áron József** yarattı beni
Sabun üreticisi bir emekçiydi.
Amerika'ya yerleşti şimdilerde,
Güzel kokan buğdaylar biçiyor habire.

Borcsa Pöcze anamdı, doğurdu beni.
Ama çoktan vahşi mi vahşi
Binbir ayaklı börtü böcekler,
İçini dışını, yiyip yiyip elediler.

Ben de zilzurna âşıktım Luka'ya, iyi mi,
Ama Luka'nın umurunda bile değildi!
Artık gölgeler evimin mobilyalarıydı
Ve bir dostum da yoktu gelip çalsın kapımı...

Ama hiçbir şey sıkılmaz oldu canımı,
Çünkü yuttu yüreğim bütün sıkıntılarımı
Ve olanca özgürlüğümle bundan böyle,
Avare bir yaprağım savrulan, avare...

Çeviren: Yaşar Atan

KÜÇÜK BİR ŞARKI

Sana getiriyor bu gece tren beni, sana
Gene görüşeceğiz bir aksilik olmazsa.
Sanırım artık gerçek olacak düşlerim:
Olaki bir fısıltı gibi gelecek sesin:
"Bak ılık su var orda, diyeceksin, bir yıkan!"
Havlu da orda, güzelce kurulan!
Et koymuştum fırına; doyur karnını,
Doyunca gel yanıma, sessizce uzan!

Çeviren: Yaşar Atan

İKİ HEKZAMETRE

Niçin namuslu olayım, nasıl olsa kefene saracaklar!

Niçin namussuz olayım, nasıl olsa kefene saracaklar!

Çeviren: Sevgi Can Yağcı

BASİT BİR ŞİİR

Karardığında ortalık ve eflatun bir gece kuşattığında bizi,
gözlerini görmek istiyorum.
Görünce seni, yalnız gözlerine bakıp
Öpmek istiyorum ellerini korkusuzca. Yanında olduğumda,
Biliyorum, öpmeyeceğim ellerini

Çeviren: Sevgi Can Yağcı

MACARLAR

Hey biz gerçekten temiziz
Kapı açsın umut bize!
Dünyanın kıyısında oturuyoruz
Dertlerin öldürmesini beklercesine.
Bu susatan bekleyişte,
üzerimizden akıp gidiyor aydınlık.
ve terk ettik kap kacaklarımızı
tüm sevincimizi bıraktık bir yerlerde,
artık geçmiş ve gelecek susamışlık
burada, tam içimizde.
Bu yüzden kuruyor taze ekmeklerimiz.
Yediğimiz dört ayaklılar dirilip gülüyor halimize
Bin ve otuz bir küsur yıl
akıyor sonsuz keder gözlerimizden
aptalca günahlarımız temizlenmiyor yine de.
Yer şimdi benden çok uzakta
Yine de duyumsuyorum, Macarım ben
Acımış ağza şeker tutacak var mı?
inanan var mı hâlâ yaşamak istediğimize
Bin el ödünç istiyorum sizden
ikisiyle nasıl verebilirim yeterince?
iki kuzuydu ellerim
Kurtlar tarafından yok edilen

Artık keyfim ölüm uykusunda,
Haykırışmsa havasız bir fırtına.
Hiç hesaba katmazsanız aptallığı
Geçmişimizi, yaşamlarımızı ve midelerimizi
Biz gerçekten temiziz, hey!

Kapı açsın umut bize...

Çeviren: Sevgi Can Yağcı

GENÇ YAŞAMLARIN MARŞI

Babalarımız köle gibi çalıştılar
Bir lokma ekmeğin peşinde
dertleri, dirençleriyle,
ilgilenmedi onlarla tanrı bile.

Her şeye rağmen büyüdük işte
neşeyle yaşamının ne olduğunu bilmeden
artık inançla, yüreklilikle,
Yazgımızı değiştirmek istiyoruz.

Biliyoruz korkaktık biz de.
Hakkımız olmadı hiçbir zaman,
yalnız gerçeğimizdi elimizde olan.
Karşımıza kimse çıkamaz artık.
Kalkışan olursa, yapıyoruz boğazına.
Biz yaşamın çocukları,
savaşa hazır kahramanlarız
başlıyor artık yürüyüş hey!
Çökecek bu dünya, ayaklarımızın altında.

Çeviren: Sevgi Can Yağcı

UMUTSUZCA

Sonunda ulaşıyor insan
kumlu, sulak bir ovaya.
Kederle bakıyor çevresine,
“Umut yok” derken kendi kendine.

Ben de deniyorum düşlere kapılmadan çevreye bakmayı.
Gümüş bir balta salınıyor kavağın yapraklarında.
Hiçliğin dalına konmuş yüreğim
ufacık ve titriyor sessizce,
üzerinde toplanıp
ona bakarken yıldızlar.

Demir mavisi gökyüzünde dönen

Parlak ve soğuk bir dinamo.
“Nasıl da ıssız şu yıldızlar!”
diyorum dişlerimin arasından
ve o an,
geçmişim bir kaya gibi düşüyor içimden,
boşlukta yitirip sesini.
Dilsiz, mavi bir havada uçuşurken,
kılıcın önünde alev alev saçlarım.

Şişman bir koza olmuş bıyıklarım
Uçucu tadıyla ağzımı kaplıyor,
Yüreğim sızlıyor, sözler yitirirken sıcaklığını
Artık kime anlatabilirim ki onları...

Çeviren: Sevgi Can Yağcı

**Attila József için
Şiirler**

ATTİLA JÓZSEF

Çamaşırcı anam! Siyah
bir gülün rüzgârda
titrediği an'
sın. Bir tülbent
gibi emdim yıllarca,
sızdırdığın kaderi. Bir düş
bir koku gibi sindirdim
ruhuma.

Kim bilebilir
bir kucaklayıştaki yabancı
utancı ve çağıldayan
öfkeyi gözyaşında ? Aç
oğuldan başka.

Belleğimdedir
hâlâ, delinip örselenmiş
belleğimde; kırılan
bir vitrayın sesi gibi : “Oturup
kalmıştın elinde fincan
ve hafif bir gülümseyiş
dudaklarında”

İlk melek
böyle mi görünmüştü
inanmışa ?

Gündüzün övgüsü! Bahçenin
övgüsü! Koşuyor biri tarhların
arasından, koparmak için
bağrımdaki kapkara mührü. Ey yitik
sevgililer! Hanginizsiniz
Martha mı Flora mı? Bir tan
atımı ya da yaprağın
üzerindeki sabah
çiyi gibi.

Buydu tek istek.
Buydu özlem.

Oysa kucaklıyor beni
bir ırmak gibi delilik

Tanıdım! Tanıdım! Güzün
sesi: Bir kanayış
gibi. Değdi degecek toprağa
bir yaprak : *Çok Acıyor.*
Kırık aynada da evlatlığın
yüzü: Hüzün
ve dehşet
tüm geçmişinde: *Çok Acıyor.*

Mevsim! Akıt ölülerini,
dudağındaki kanı sil. Yolcu
sarkmış camdan, bir gök
parçası her mendil: *Çok Acıyor.*

Sarıl bana doktor. İkimiz
ol. Gezdirdim yer altımda
seni. Döküldü çürüyen
dalın üstündeki kabuk.
Bir uçurumdu, öğrendik birlikte
her yeni sözcük. Hortlaksıdır
gördün ki kimi ruh.

Bölüş !

Bu cıgılığım: Tarihin
ve zamanın dibinden
geliyor ve sesleniyor
umarsız soydaşına

Bul beni
doktor. Giyindim işte kışın
ve yasın rengini

Zalim gün! İlenç
var dilimde. Korku var
dilimde.

Dizelerimde
beyaz terörün, sıkıyönetimlerin
ve yolsuzluğun lekesi.

Tanıdım! Tanıdım! İçimde
ilk yağacak karın sesi.

Uğurluyor beni, zamanın
kalbine, istasyondaki
her mendil:

Kapanmayan
yarasıyla doğandım.

ARARKEN

Uçsuz bucaksız bir gömütlükteyim
gömütünü arıyorum Attila József'in,
yakıcı bir soluk geziniyor alnımda
- yıllar var ki unutmuş değilim -
ilk okuduğumda şiirlerini
yüz yüze gelmiştim çağdaş bir yazgıyla,
yaralı bir kıvılcım gibiydi
dağlıyordu okuyanın etini.

Uçsuz bucaksız bir gömütlükteyim
gömütünü arıyorum Attila József'in,
kime sorsam başka bir yeri gösteriyor
- karanfili eksik edilmemiş başucundan -
başka bir Attila József'i var
demek ki önüme çıkan herkesin.
aynı adla anılıyor demek ki her yürekte
bıraktığı titreşim çağdaş bir kederin.

ATTILA JÓZSEF'LE TANIŞMA

İstanbul'da
'Militan'ın basıldığı matbaada
Tanıştım bir şairle,
Çağımın fırtınalı, seçkin bir şairiyle.

Attila József
Canından damıttığı mısralarıyla
Yatıyordu orada
Kurşun harflerle dizilmiş bir kalıpta.

İnanılmaz, ağlayası bir sevgi duydum
Okuyunca şiirlerini ve intiharını.
Ölümü nasıl dokundu içime.
Anımsarım, bir kez de böylesine
Gizli ve sınırsız
Ağlamıştım Vaptzarof'un ölümüne.

Çin’de halkı kurşunlayan
Bir generale duyduğu nefret
Yurduna, sınıfına, annesine duyduğu sevgi
Yoksulluk, faşizm ve şizofreni
Aşklar, acılar, yürek üzgünlükleri
Yani çağdaş olan ne varsa
Süren şimdi bizim de hayatımızda
Öylesine ince
Ağrıyan bir yan buldum şiirlerinde.
Sevdim Attila József’i

Ve yaşadım kalbimde bir an
Kalbinin gelgitlerini.

ATTILA JÓZSEF'İN ŞEHRİNDE BİR KÖPRÜDEN TUNA'YA BAKMAK

III

Viyana Batı Garı'ndan

Sabah 8.30'da kalktı Budapeşte treni

hafifçe sarsılarak

Cebimde bir günlük Macaristan vizesi

Ve tek bir amacım var

Attila József'in şehrinde

bir köprüden Tuna'ya bakmak

Çocukluğumdaki gökyüzü

Geçiyor

Berrak, göçebe bulutlarıyla

Ve çocukluğumdaki otlar

tren yolu boyunca

Bir gün

Yolumu yitirecek olursam

bu kargaşada

Yitirecek gibi olursam

sağlığını aklımın

Nelere tutunarak

Ayakta kalabilirim

Bulutlara ve otlara...

Bir düş müydü korudan
Koşarak çıkan üç ceylan
Üç küçük okullu gibi
Mutlu, özenli
El ele sanki
Hoplaya zıplaya
József Attila
Garlardan geçerek
Şehrine doğru
ilerliyor tren
Ve kapı önlerinde gar memurları
(Kadın ya da erkek)
Duruyorlar bir an önleri ilikli
Kibar, saygılı
Neredeyse esas duruşta
Ve dönüp gidiyorlar içeri

Sarışın genç kız koridorda
Tırnaklarını kesiyor erotik çıtırtılarla
Ve atıyor
pencereden dışarı
Ve hüzünlü köy mezarlıkları
Dağılıp bozulmuş çiçekler
Ve yana yatmış
tahta haçlarıyla

József Attila
Mezarın nerede
Bilmiyorum
Bilmek de istemem
Hoşlanmıyorum mezar ziyaretlerinden
Güç geliyor
 aldanıp bir an
 boşluğa dokunmak
Tek bir amacım var bu yolculukta
Senin şehrinde
Bir köprüden
Tuna'ya bakmak...

ATTİLA JÓZSEF'İ OKURKEN

Acıyla okuyorum Attila József'i
Hazin ve sararan güzün şarkısıyla
Karşılıksız bir kuğu aşkı gibi ak
Lut gölü kadar derin bir acıyla

Acıyla okuyorum Attila József'i
İkimiz de doldurup yalnız kederle
Aynı çeşmeden hayatın göğümünü
Tünelleri aynı bir kara trenle

Acıyla okuyorum Attila József'i
İkimiz de savrulan mor çılgınlıkların
Katmışız çivitini aşkların ateşine
Ve o benden tam kırk yıl önce

Acıyla okuyorum, bitimsiz bir acıyla
Ağabeyim benim, kalbim, Attila József'im
“Bir çocuğun annesini sevgisi gibi”
Seviyorum Seni kederle, hüznle

ATTILA JÓZSEF

Tuna'da soluyor akşam güneşi
Çift demir tekerleği kesiyor ray
Baharla Buda badem çiçekleri
Peşte'de dirhemle tartılır ay

Bir dil darbesiyle ayırdı aşka
Denizdi kostak yatıştırdığım mavi
Her harfı bir çiçekte gezer firari
Gül güneşte dükkân dükkan arıya

Gül güneşte kızıl leke ah gene
Şair arı yalnız ona dönerim
Ay hilal bu akşam da batmayacak
Raylarda çırpınır kanalarım sıcak

DÜŞ DEFTERİ NOTLARI

bir defterin sayfalarında geziniyor parmaklarım
vişnenin en kırmızısı akıyor bembeyaz
sayfaya

şair cumalı'nın harbe gidenin şarkıları
nâzım'ın kutv öğrenciliği.

yakıcı bakışın fotoğrafı / ölümü yenen che
halûk'un ışık getirecek yüzünde gurbettir
fıkret.

uykusuz bir trende tarihi kuran tonguç
çeliğe çifte su verilmiş cesarettir balkanlardan
süzülen

şavşat'ta efkâr tepesi'ne yaslıyor kitaplarını
fakir öğretmen / elinde dili.

dağlar ve rüzgâr'a çarpıyor dalgalar
sabahattin ali yıldızlara uzanmaktadır.

sokaklardan bir kız'a yatırıyor yüreğini
orhan kemal.

biz olmasak neler olurdu hey enver ağabey
saçları saman sarısı kirpikleri mavi
bir kadındır aşk
nâzım'ın sesinde.

bahri hazer'e bir ömür uzanır
salkımsöğütlerin altından

attila József / şiirden damlayan kandır raylarda
tertemiz bir yürektir şiiriyle samanyoluna
gömülen

palmiyeleri anlatan şiirdir bütün akdeniz

mamak'ta / düşe yolculuğu kavruk yüzlerin:
öğrencilerim.

acıya tanıktır zerdali ağacı /
a. kadir'in dizelerinde ay vakti.

piramidin tabanı'na yaslanır hürrem bey
kırklı yıllarıdır dünyanın
karadenizin zıpkın çocuklarında çiçek açan
balkanlı.

bruno taut / lisenin projesine eğilir ışıklı alnıyla
çok ötesinde dilinin.

kore'ye ölüm birliği uğurlanır
nişanlı yüzüğüyle
türkü eşliğinde.

sayfalarda uzun yolculuklara çıkılır
dünya
albüme
dönüşür.

KARA TURNA EKSPRESİ

Attila József istasyonunda indim trenden
uzandım hayatın üstüne boylu boyunca
ilk maaşımı almıştım son defa Şirket-i Hayriye'den
deniz ve tren; ikisiyle de şiire giderdim ben

Attila József istasyonu uzakmış Budapeşte'den
şairim, Pendik'te inecek değildim ya trenden
hem benim bir gözüm karadır, diğeri takma
bu kara kuş da nedir, turna olsa gerektir
müjdelersun iki gözüm dedim de
kara gözüm karardı, sevinç ile ısıdı cam gözüm
kaderinde gözü olur mu insanın olurmuş meğers
kader bende bir göz oldu karadan
öyleyse çıkaralım dedik şu hayatı aradan...

ATTİLA KARDEŞE

*Sözlerin nerede, bak, sağır, yer gök
Pisliğe bulaşmış bu dünya, sus pus.
Tutuştur gönlünle, yak zülmü, kır, dök,
Dokusun şiirini hep, sevgi ve us.*

SÖYLE ATTILA DÜNYA OZANI

attila józsef'e

söyle attila acının lav yatağı
ölümlerden kav mı taşır
katar katar turnalar insandaki ormana

çarpanlarına mı ayrıldın
ölümün kütüğüne kara tren düşerken

ah ninatta
içimin aşk tableti güneşimin hitit bahtı
mısır değirmeninde kleo pişirip iskender'le işi
fravun'u övütmek çoban musa'ya düştü
ne iskenderiye kaldı ne denizde feneri

ramses'i unutmadık gömdük içimize kadeş'i
hattuşaş tabletlerini yazanım bil ki
iskender doğmamıştı henüz

söyle attila hüznün baladı
hangi günün batımı doğurmadı ki sabahı
bu sessiz coğrafyanın ilamı eylül olsun

şiiirler uç verir umutlara al yanaklı

attila annesizliğin bozlağı
umudun macargil hali
hat boylarında tutuşturup yasını
acının zeytin türküsünü bizimle sesledin

annesiz büyümeme ömür ekledin

söyle attila nar içi şavkım
ölümün nuh zamanı mı ki biz ona biat edelim

dağlarca bir ağrının türkçe sesleriydik biz
nuh'tan evvel anadolu'da
tufandan sonra şiir gemisi misal
boşluğa itip dünyayı müebbetlik döndürdük

fakat józsef attila dünya ozanı
evrenle ölçülmek varken serde
sırası değil ağlamanın susmanın asla

şairgen yaşamından anladım
yeşerdi adım adım ölüme yürüyüşün

22 kasım 2009 - 21 şubat 2010 / Kartal

JÓZSEF ATTILA'YA

Kiminki daha ömür
Kiminki daha az
Kiminki daha fazla

Sabun fabrikasında baba
Bir de çamaşırcı ana
Bunu bulamayan da var
Peşte varoşlarında

Sen Macar, Proleter ve Kuman
Usunla, ulusunla
Helâl sana Attila
Tren yolu ve kader
Son nokta, ilk heceler
Uçmağa izin almak
Tanrıyla aranızda

Anan kadar emekle
Baban kadar ekmekle
Yuyup yıkayıp sözü
Astın mısralarına

Ne anarşist ne hürdün
Sade gümbür gümbürdün
Pîr olup da sen çıktın
Kimsesiz Avrupa'ya
Kendi dilinde yürüdün

Yankılar

100 YAŞINDA, AMA 32

Ataol Behramoğlu yönetimindeki Militan dergisinin Mart 1975 tarihli 3. sayısının şiirseverlerin anılarında özel bir yeri vardır.

Çünkü derginin o sayısında Macar şiirinin büyük isimlerinden Attila József, doğumunun 75. yılı nedeniyle kapsamlı bir bölümle tanıtılıyordu. Birbirinden çarpıcı şiirlerinin yanı sıra, çok ilginç bir yaşam öyküsüyle de karşı karşıyaydık. Taze bir söyleyiş, benzersiz imgelerle etkileyici bir şiir.

20. yüzyılın başlarında yazgısıyla Mayakovski'yi andıran bir şiir kaynağı. İki de devrimci düşüncelerine karşı parti örgütlenmesiyle çelişkiler yaşıyor. İkisinin fırtınalı yaşamı da intiharla trajik bir biçimde sonlanıyor.

Attila József'in '*Flora*' şiiriyle, Mayakovski'nin '*Seviyorum*'u, taşıdıkları güçlü lirik öğelerle birbirine çok yakın.

Attila József, derin yoksulluk içindeki çocukluk ve ilköğreniminden sonra fırsat bulup Paris'e, üniversite öğrenimine

geldiğinde 21 yaşında, ama '*Temiz Yürekle*' adlı şiiriyle tanınmış bir şairdir. Gerçeküstücülük bildirisine daha bir yıl vardır. Yüzyılın başında Fransız şiirini yenileştiren Apollinaire'e ilgi duyar. Onun yaratıcılığından ve lirizminden etkilenir.

Ülkesine döndüğünde geçim sorunları, siyasal kavgalar, aşk duygusu ve ortaya çıkan şizofreni hastalığı yaşamını güçleştirir.

Bütün bu sorunlara karşın umutsuz ya da yenilmiş değil, insanı yücelten şiirler yazar. O denli pırıl pırıl insan ve toplum sevgisiyle doludur ki şiirler, hastalığından bir iz görülmez.

Attila József, tıpkı aynı dönemde dilimize çevrilen Ritsos gibi, 70'li yıllarda yazılan şiirimizi etkilemiş bir şairdir.

Şiirlerinin dilimizde kitaplaşması ise Kemal Özer'in çabalarıyla gerçekleşti. Macar Türkolog Edit Tasnadi ile birlikte yaptıkları çeviriler ilk kez 1986'da *Temiz Yürekle* adıyla yayımlanmıştı.

Temiz Yürekle, şu günlerde şairin doğumunun 100. yılı nedeniyle Evrensel Basım Yayın tarafından bir kez daha yayımlandı. Şiirlerin yanı sıra inceleme ve tanıtma yazılarıyla da şairin bütün yönleriyle okura sunulduğu özenli bir çalışma.

Kitabın tanıtımı için geçtiğimiz cuma akşamı Makine Mühendisleri Odası Salonu'nda yapılan toplantıda Kemal Özer ve Müslim Çelik'le şair ve şiiri üzerine birer konuşma yaptık. Orada Attila József ile ilgili bir kitap daha yayımlandığını gördüm: *Evrenle Ölç Kendini*. Edebiyatçılar Derneği tarafından yayımlanmış bir saygı kitabı.

Kitapta, Attila József üzerine ülkemizde yazılmış şiir ve yazılarla, şiirlerinden seçmeler bir araya getirilmiş. 26 yazar

ve şairin imzası var. Özellikle de onunla ilgili yazılmış şiirle-
rin çokluğu, şiirimizi ne denli etkilediğini gösteren bir başka
kanıt.

Kitapta Edit Tasnádi'nin Attila Jzsef ile nl Macar bes-
teci Bla Bartk arasındaki ilişkiyi anlattığı çok ilginç bir yazı
da yer alıyor.

Attila Jzsef, dünyanın ağırlıklarına dayanamayarak 3 Ara-
lık 1937 günü Balatonszarsz istasyonunda kendini rayların
altına attığında 32 yaşındaydı. Bütün fotoğraflarındayle kal-
dı.

Bugün 100 yaşında ama 32 yaşındaki gözleriyle aramızda.

lkesi Macaristan'ın ulusal değerlerinden biri. Alanlarda
heykelleri, yaşadığı yerlerde müzeleri.

Cumhuriyet, 1 Haziran 2005

ÖZGÜRLÜĞÜN AĞIRBAŞLI OĞLU

Yaşamın ve şiirin çileli yolcusu, Tuna'nın bilge oğlu Attila József'in, (Macarların söyleyişiyle József Attila'nın), 3 Aralık 1937'de, saat 19.35'te, otuz ikinci yaşının soğuk bir kış akşamında yük vagonlarının arasına bıraktığı yalnızca canı, teni, bedeni değildir. Acılarla, yokluklarla, sevgisizlikle, her anlamda açlıklarla geçen bir yaşamı da bırakır tonlarca metal yığınının arasına.

Bin bir güçlülle dolu bu yaşamı kim solusa, herhalde dayanamaz, onursuzlaşır, silikleşir, ufalır giderdi. Oysa Attila József onca yokluktan güzellikler, sevgiler damıtır. Acıları güzel dizelelere, çağrışım yüklü imgelere, geleceğe kalan benzersiz içtenlikte şiirlere dönüştürür. Böyle direnir onu kısıvrak kuşatan sömürü koşullarına. Ama bu hiç de kolay bir iş değildir.

Dünya hiçbir zaman barışın gönencin, mutluluğun dünyası olmadı. Bazı dönemler diner gibi olsa da, sürekli, kan, gözyaşı, yoksulluk... Büyük yığınların kırdan çözülüşleri, maki-neleşme ile birlikte kentlere akınları; başka ülkelere göçleri (ki Attila József'in babası da böyle ailesini, ülkesini terk eden

biridir), çocukların, kadınların, işçilerin içine düşürüldüğü korkunç yoksulluk, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımı, faşizmin Almanya'da ve diğer ülkelerdeki yükselişi Attila József'in yetiştirme koşullarını, dolayısıyla bilincini ve duyarlılığını belirler.

Büyük ustaya armağan

Büyük dönüşün dönemlerinin, bunalım çağının güçlükleri sanatçı duyarlılığı için daha dayanılmazdır. Yıpratıcıdır. Yalnızca tanıklık değildir Attila József gibi bir şairin omuzladığı eylem. Gelecekte seslenir insanlığa. Bir Baudelaire gibi, bir Lautréamont gibi, Puşkin, Yesenin, Mayakovski, Lorca, Neruda, Aragon gibi... Günümüze güçlü bildirisi olan bir şairdir.

Sesi, Türk ekinine hiç uzak olmayan Attila József'in doğumunun 100. yılında, Türkiye'deki anma etkinlikleri içinde, Sevgi Can Aysevener ve Orhan Tüleylioğlu tarafından hazırlanan Evrenle Ölç Kendini adlı bir armağan kitap yayımlandı. Edebiyatçılar Derneği Yayınları içinde yer alan ve Macaristan Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nin katkılarıyla basılan kitap, şair üzerine yazılmış altı şiiri, yirmi inceleme ve anma yazısını, kendi kaleminden özyaşamını, otuz yedi seçme şiirini ve el yazısıyla şiirinden örnekleri içeriyor. Kitapta ürünleri bulunan yazarlar ise yazınımızın değerli adları: Ahmet Oktay, Kemal Özer, Metin Demirtaş, Ataol Behramoğlu, Behçet Aysan, Müslim Çelik, Sevgi Can Aysevener, Remzi İnanç, Edit Tasnádi, Ahmet Telli, Ahmet Özer, Ahmet İnam, Yıldırım B. Doğan, Sezai Sarioğlu, Öner Yağcı, Türkel Minibaş, Haydar Ergülen, Neşe Yaşın, Kubilay Aysevener, Sunahan Develioğlu, Onur Toparlak, Selçuk Ülger, Selçuk Candansayar.

Kitabı hazırlayanlar alanlarında yetkin yazarlar. Sevgi Can Aysevener Türkiye'nin önemli hungarologlarındandır. Ankara

Üniversitesi DTCF Hungaroloji Bölümü'nü 1998'de bitirdi. 1998-2002 yılları arasında Türk-Macar Dostluk Derneği'nde yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı. Yüksek lisans teziyle ilgili olarak aldığı bursla Budapeşte'de araştırmalar yapan Aysevener, Attila József'ten olduğu kadar, Macarcanın diğer büyük şairi Petöfi'den şiir çevirileriyle, Istvan Örkény'den çevirdiği öykülerle, Macar tarihi ve Macar medyası üzerine incelemeleriyle de tanınıyor. Evrenle Ölç Kendini'de yer alan 'Geçmişim Bir Kaya Gibi Düşüyor İçimden' başlıklı yazısında da, Attila József'e yaraşır duyarlılıkta, dönemin ekinel ve toplumsal gelişmeleri bağlamında, özenli, ayrıntılı bir yaşamöyküsü sunuyor okura.

Attila József, Türkiye'de ilk defa, Militan dergisinin Mart 1975 tarihli 3. sayısında tanıtılır. Militan dergisinin kurucularından şair Ataol Behramoğlu, kitaptaki 'Sonsuzca Genç...' başlıklı ve Nâzım Hikmet'in dizeleriyle sürdürdüğü yazısında şöyle diyor: "Attila József, çok genç bir yaşta sırların sırrına ermiş, şiirlerini yüreğinin kanıyla yazmış ender şairlerdendir. Onun yaratıcılığında, şiirle o şiirin yaratıcısı insanı birbirinden ayıramazsınız. (...) Karanlık bir çağda akla ve iyiliğe inancını ve bağlılığını böylesine koruyabilen; türdeşlerini aklın ışığına, iyiliğin sıcaklığına, kardeşliğe, aşka böylesine içten bir duyguyla çağırabilen çok az şair vardır..." (s. 51) Ayrıca Behramoğlu yıllar önce, 'Attila József'in, 'Şehrinde Bir Köprüden Tuna'ya Bakmak' adlı şiiriyle, onun hüznü bakışını lirik bir söyleyişle, güzellikle işlemiştir. Kemal Özer, József'le ilgili 'Ararken' adlı şiiri yazmasının yanı sıra, Edit Tasnádi'yle birlikte yaptığı çevirilerle, József'in Temiz Yürekle adlı kitabını hazırlayıp yayımlamasıyla şairin Türkçede tanınmasına büyük emek vermiştir. Evrenle Ölç Kendini'deki yazısında günümüzle ilgili önemli

vurgular yapıyor: “Şimdi bakınca, 1986’dan sonra dünyanın yaşadığı, o günlerde daha gündeme gelmemiş olan değişimin başka bir boyut daha eklediği görülüyor onun şiirine. Sosyalist dönemin ardından liberal saldırı, kendi ülkesinde onu da yeni bir aranişla yüz yüze getirmiş durumda. Sözüünü ettiğimiz gerçek kimliğine karşı, daha o kimliği edinmeden yazdığı metafizik içerikli erken şiirleri ortaya çıkarılıyor ve gerçek kimliğinin taşıdığı (bütün o saydığımız) değerler, sosyalist dünyanın dayatmasıyla varolmuş, bugün artık önemini yitirmiş gibi gösterilmek isteniyor.” (s. 41)

Küreselleşme sürecinin sanata, şaire yaklaşımını açıklaması anlamında önemli bir gerçeğı dillendiriyor Özer. Benzer bir yaklaşım Ahmet Telli’nin yazısında da vardır. (s. 62) Attila József 1905’te güçlüklerle dolu bir dünyaya doğar. Çamaşırcılık yaparak, büyük bir dirençle, sabırla çocuklarına bakan can şenliği, annesi Borbála Pöcze’nin yaşama veda edişiyile, on dört yaşındaki Attila József’in çilesi daha da artar. (İlerde yazacağı şiirlerde annesi direncin, ortak özlemlerin simgesine dönüşür.) Önce akrabalarının yanında kalır. İzleyen dönemde Miklos Horthy diktasının şiddeti artar. Bu arada şairimiz sürekli okur. Şiirlerini yerel gazetelerde yayımlamaya başlar. Çok beğendiğı şair Gyula Juhász’la tanışır. On yedi yaşındayken ilk şiir kitabı Güzellik Dilencisi yayımlanır. Bu arada liseyi dışarıdan bitirir. Edebiyat fakültesinde edebiyat ve felsefe derslerini izlemeye başlar. Yirmi yaşında ikinci şiir kitabı Haykıran Ben Değilim yayımlanır. ‘Temiz Yürekle’ şiiri yüzünden fakülteden uzaklaştırılır. Önce Viyana Üniversitesi’ne, ardından Sorbonne’da okumak üzere Paris’e gider. Bilinci ve şiiri gitgide gelişir. Marta Vagó’ya sevdalanır. Kısa sürede ayrılımları onu sarsar. Ruhsal sorunlar yaşar.

1929 ekonomik krizi Macaristan'ı da vurur. Bu yılda üçüncü kitabı *Ne Babam Var Ne Anam* yayımlanır. 1930 yılında girdiği Macaristan Komünist Partisi'nde tüm sanatsal ve ideolojik donanımını seferber eder. 'Köylere' adlı bildirisi yayımlanır. Emekçileri eğitir. 'Kalabalık' şiirini yazar. Ancak politik istemlere bire bir uyum gösteremez. Bireysel dünyası, kişisel eğilimleri her zaman daha ağır basar. Şiir söz konusu olunca şiiri yüceltir, seçimini şiirden yana yapar. Ödün vermez. Böylece güzel-duyusal bütünlük korunarak da politik mücadele içinde olunabileceğinin etkili bir örneğini yaratır. Bu bile günümüze başlı başına bir iletidir, bildiridir. Şiirinin düzeyini hiç düşürmemiştir. Sınıf kavgasından da geri durmamış, hatta şiirini de cepheye sürmekten çekinmemiştir.

1931'de ruhsal sorunları sürdüğü bir dönemde *Devir Gövdeyi, Ağlayıp Sızlanma* adlı kitabının yayımlanmasıyla toplatılması bir olur. Ardından şairin 1932'de *Kenar Mahallede Gece*, 1936'da *Çok Acıyor* adlı kitapları basılır. 1937'de, *Flora*'yla tanışır, sevdalanır. Türk yazınının seçkin adlarından *Remzi İnanç* kitaptaki yazısında bu yaşamöyküsünü, dönemin toplumsal gelişmeleriyle birlikte ele aldığı yazısında, Türk yazınının kırk kuşağı şairleriyle akrabalık bulmaktadır.

Şair için güzel şiirlerden birini de *Metin Demirtaş* yazmıştır: 'Attila József'le Tanışma' İşte şairi her yanıyla kavrayan bu şiirin sonundaki dizeler: "(...) Yurduna, sınıfına, annesine duyduğu sevgi/Yoksulluk, faşizm ve şizofreni/Aşklar, acılar, yürek üzümlükleri/Yani çağdaş olan ne varsa/süren şimdi bizim de hayatımızda/Öylesine ince/Ağrıyan bir yan buldum şiirlerinde./Sevdim Attila József'i//Ve yaşadım kalbimde bir an/Kalbinin gelgitlerini."

Şizofren tanısı konu.

Kitaptaki en ilginç bilgiler veren yazılardan biri, Edit Tasnádi'nin, Attila József'te (ve genelde) yazın müzik ilişkisi konusunda değerli açılımlar içeren 'Attila József ile Béla Bartók' başlıklı yazısıdır. Şair, usta besteciden, redaktörü olduğu 'Güzel Söz' dergisi için yazılar alıp yayımlar: Halk Türküleri ve Halk Müziği, Petranu'ların Saldırılarına Yanıt. Attila József besteci üzerine, 'Béla Bartók'un Dissonansına Dair' adıyla bir inceleme yazısı yazmak ister. Bu incelemenin 'Ayı Oyunu' başlıklı taslağından yola çıkan Tasnádi, şu vargıları belirlemektedir: "(...) şair Attila József şiir, müzik ve sanatın özünü yoklamakta, değinmek istediği temel estetik tezler ile Bartók'un çok tartışılan müziğinin modernliğini anladığını kanıtlamakta ve aynı zamanda kendi ozanlık çabalarına, sanat anlayışına da ışık tutmaktadır. Taslağına 'Ayı Oyunu' adını vermesi de, o sıralarda aynı adla çıkan, son şiir kitabının yeni türden sanat anlayışını Bartók'un sanatı ile kanıtlamak istediğini ve şiirini Bartókvari bir sentez ile yaratmaya çalıştığını göstermektedir." (s. 56) Şairin, Bartók'la ve müziğiyle olan ilişkisine Ahmet Özer de değiniyor. (s. 68) Ayrıca, Tasnádi'nin aktardığına göre, müzikolog Zoltán Móser, 'Domuz Çobanı Türküsü' adlı halk ezgisi ile şairin 'Yaz Öğleden Sonrası', 'Yüreklendiren', 'Gönlünde Sakladığın', ve 'Fareli' adlı şiirleri arasında ilişki kurmaktadır. (s. 58) Ahmet İnam, şairin 'Şiir Sanatı' adlı ünlü şiirinin ayrıntılı bir çözümlemesini yaparken, her şeye karşın akla verdiği önemi, akli savunusunu, insanlığın iyiliğini akla yönelmesinde gördüğünü vurguluyor kitapta. Oysa kötülükleri birebir yaşayan kişi olarak şairin bu tavrının yanında, kimi düşünürlerin aynı kötülüklerden akli sorumlu tutmaları ilginç bir çelişkiyi oluşturmuyor mu? Yıldırım B.

Doğan kimilerince şaire konan şizofren tanısının kolaycılık olduğunu, gerçekte ise o koşulları teninde, canında yaşayan çok duyarlı bir kişiliğin başka türlü olmasının olanaksız olduğunu belirtiyor. Sezai Sarioğlu yazınımızdan örneklerle ve özgün koşutluklar kurarak, şairi bir tragedya öznesi olarak işliyor. Öner Yağcı, şairin tutarlılığı, direnişi, kavgası üzerinde dururken, dünya yazını içindeki yerini vurguluyor. Türkel Minibaş, yetkin bilimsel yaklaşımıyla, József'in yaşadığı yılların sosyo-ekonomik analizini yaptıktan sonra, günümüzün küreselleşme saldırısı bağlamındaki anlamını yazıyor. Haydar Ergülen, kendi yaşamından çağrışımlarla kurmuş dünyasındaki József'i. Neşe Yaşın, şairin, ülkesiyle ve her şeye karşın yitirmedığı inancıyla ilişkiler kuruyor. Kubilay Aysevener'e göre "insanın dünyayı kavrama, değerlendirme ve biçimlendirme becerisi", kendini bütünü anlamlı bir parçası olarak görmek çabasını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum kişiyi yaratıcı eyleme yöneltir. József'in felsefesal anlamı, yaratıcı etkinlikle kendini var etmek, bazı noktalarda bağlı olmakla birlikte geleneğe karşı koyuş, yeni ve benzersiz olanı yaratmak, yalnızca kendi istenciyle üstün ve seçkin bir ahlâkı kurmaktır. Sunahan Develioğlu, Nâzım Hikmet'le Attila József arasında, yaşamları ve şiirleri bağlamında koşutluklar üzerinde duruyor. Onur Toparlak şairden çevirdiği 'Ninni' şiirinin çeviri ve müzikleştirme süreciyle ilgili deneyimlerini aktarıyor. Selçuk Ülger on beş yıldır Almanya'da taksi sürücülüğü yapan bir ziraat mühendisi. O da József'in şiirine duyduğu büyük yakınlığın öyküsünü, özellikle de 'Anne' şiirinden yola çıkarak anlatıyor. Selçuk Candansayar ise şizofren tanısıyla şiirinden kanıtlar bulma çabasına giriyor, ne ki vardığı sonuçlar okur için pek de doyurucu olmuyor. Çünkü yalnızca

‘Şiir Sanatı’ndaki dizeler bile ne ‘kendi aklıyla’ (s.150), ne de genel bir olgu olarak akılla savaştığını göstermeye yeter. Yurdunda çektiği onca acıya karşın yurduna sevdalıdır şairimiz. Günümüzün aymazlarına, değerlerini yitirmekten yoksullaşanlara bu yanıla da çok şey söyler onun şiirleri. Özgürlüğün ağırbaşlı oğludur Attila József. Her zaman gönülden, her zaman dost...

Radikal Kitap Eki, 24/06/2005

ATTILA JÓZSEF 100 YAŞINDA

Yalnızca Macaristan'ın değil, dünya şiirinin büyük ve seçkin şairlerinden biri olan Attila József (11 Nisan 1905 03 Aralık 1937), 100. doğum yılında, ülkemizde de çeşitli etkinliklerle anılıyor. Otuz iki yıllık kısacık ömrüne sığdırdığı savaşım ve eşsiz dizeleriyle ölümsüzlüğe erişen şairin 100. doğum yılı, UNESCO tarafından da kutlanıyor. Ülkemizde de Sevgi Can Aysevener ve Orhan Tüleylioğlu'nun ortak çalışmasıyla "Evrenle Ölç Kendini" adlı bir anı kitap hazırlandı. Kitabın hazırlanışıyla ilgili olarak Sevgi Can Aysevener'le yapılmış bir söyleşiye sunuyoruz.

-Sevgili Sevgi Can, Attila József ve şiirleriyle ne zaman, nasıl tanıştın? Attila József'i pek çok yönleriyle tanıtan "Evrenle Ölç Kendini" anı kitabından söz etmeden önce bu soruma ilişkin söyleyeceklerini dinlemek istiyorum.

-Attila József'le tanıştığımda henüz Macarca bilmiyordum ve bir gün şairin şiirlerini kendi diliyle okuyabileceğimi hayal edemeyecek kadar küçüktüm. 1986 yılında, Kemal Özer tarafından hazırlanan, Edit Tasnádi ve Kemal Özer çevirilerinin yer aldığı "Temiz Yürekle" adlı kitap yayımlandığında, dokuz yaşımıydım henüz. Attila József'in dünyasını ve şiirlerini

kavramam çok daha sonraydı. 90'lı yıllarda babamın arşivindeki, Ataol Behramoğlu ve Nihat Behram'ın çıkardıkları Militan Dergisi'ni ve o dergide sizin "Attila József"le Tanışma" şiirinizi gördüm. Türkiye 1975 yılında Attila József'i bu dergiyle tanıdı. O günlerde (90'lı yıllar), sizden aldığım bir mektup, duygulandırmıştı beni. Attila József üzerine yazdığınız bir yazı ve "anne" şiirinin son dizeleriyle bitiyordu mektubunuz:"... Ağlamak için çok geç şimdi / Annemi uçuşan kır saçlarıyla / Görüyorum gökyüzü sonsuzluğunda/Göğün suyuna katarken çivitini" Sizin, Militan Dergisi'nde ve Kemal Özer'in "Temiz Yürekle" kitabında gördüğüm şiirinizi severek okumuştum. Şiirin kimi dizeleri bugün de belleğimde: "Yurduna, sınıfına, annesine duyduğu sevgi / Yoksulluk faşizm ve şizofreni / Aşklar, acılar, yürek üzünlükleri / Yani çağdaş olan ne varsa, Süren şimdi bizim de hayatımızda / Öylesine ince, Ağrıyan bir yan buldum şiirlerinde/Sevdim Attila József'i"

Daha sonra Temiz Yürekle'yi yeniden okudum, Kemal Özer'le birlikte kitaptaki şiirleri çeviren Macar Türkolog Edit Tasnádi'nin öğrencisiydim artık. Attila József'in şiiri bende tuhaf bir başkaldırı duygusu yarattı. Şairin çaresizliğine, yalnızlığına, yaşadığı çağa ve dünyaya öfkelenmiştim. Bunun kişisel nedenleri de vardı belki; Attila József'in yaşadığı yıllardan birkaç on yıl sonra aynı hüznün, aynı acımasızlık ve aynı isyanla kuşatıldı Türkiye. Sanırım özellikle seksenli yılların çocuklarının belleğinde ayrı bir iz bıraktı o günler; kendi ailelerimizin, sevdiklerimizin savaşimleri, yitirilenler ve adaletsizlikler; tüm bunlar onun yaşadıklarıyla çok örtüşüyordu. Attila József'in şiiri ve yaşamı kendi toprağını aşır, başka topraklarda, şiire ve hayata aynı anlamları yükleyen, ortak değerler uğruna ortak bedeller ödeyen herkese sesleniyordu. József'i büyük şair

yapan tek başına bu toplumsal koşulları ve ideolojisi değildi tabii ki. Edit Tasnádi'nin cümlesiyle o, "sentezin ozanı Attila József"ti. Macar şiirinde yeni bir dönemin temsilcisiydi. İmgeleleri, uyakları, şiirindeki derin anlam, kendine özgü duru ama vurucu anlatımı, şiir sanatı açısından ustalığını bütün dünyada kanıtlamıştı.

Attila József'in Yaşamı

- Şimdi sorudan önce bir parantez açıyorum. Yanıtının başında bahsettiğin mektubu, Attila József'le ilgili satırlarımı ve "Anneme" şiirinden alıntılıyıp sana gönderdiğim dizeleri doğrusu unutmuşum. Beni duygulandırdın. Bunu anımsattığına sevindim. Şimdi soruma geçiyorum. Attila József'in yaşamından da kısaca söz edebilir misin?

- Sabunculuk yapan bir baba ile çamaşırcı bir annenin oğlu olan Attila József, 1905 yılında, Macaristan'da doğar. O ve iki kız kardeşi, Birinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan tüm olumsuzlukları yaşayarak, büyük bir yoksulluk içinde geçirirler çocukluklarını. Babasının iş bulma hayaliyle ülkeyi terk etmesinin ardından tek başına temizlikçilik, çamaşırcılık gibi işlerle üç çocuğuna bakmaya çabalayan anne, genç yaşında kanserden ölünce Attila József ve iki kız kardeşi yardımcı ailelere evlatlık verilirler. Babasından da annesinden de çok küçükken ayrılan Attila József'in son dönem şiirleri bu acılı anılarıyla doludur. Öğrenciliğinde şiire ve edebiyata olan ilgisi ve üstün yeteneği öğretmenleri tarafından keşfedilir, desteklenir. O dönem, şiirlerinde derin iz bırakan burjuva kızı Marta Vagó ile büyük bir aşk, ardından da büyük bir ayrılık acısı yaşar. Aynı dönemde düzene, yoksulluğa, kurallara başkaldıran, "Ne anam var ne babam/ Ne Tanrım var Ne Yurdum..." diye başlayan ünlü şiiri

“Temiz Yürekle”yi yazar. Bu şiiri nedeniyle kendisine “genç kuşakların emanet edilemeyeceği” söylenerek okuldan uzaklaştırılır. Bu, şairin yaşamında büyük bir dönüm noktası olmuştur. Paris’e ve Viyana’ya giderek edebiyat ve felsefe derslerini izler, Marksist görüşü belirginleşir. Komünist Partisi’ne üye olur, özellikle köylülere ve işçilere yönelik eylemlerde, eğitimlerde büyük görevler üstlenir. Ülkedeki sorunların, yoksulluğun, baskının ve kendi duygu dünyasındaki kırılmaların da etkisiyle ruhsal çöküntüler yaşamaya başlar ve tedavi görür, bu tedavilerin bir parçası olan psikanalizle tanışır ve psikanaliz üzerine derin okumalar yapar. Bu ilgisinin izleri de imge ve üslup açısından son dönem şiirlerinde iz bırakmıştır. Politik hareket içindeki savaşımlı sürerken parti ile ters düşerek Komünist Partiden uzaklaşır. Aynı hareket içinden Judit Szantó ile, sonra da tedavisinin sonlarına doğru tanıştığı ve ünlü Flora şiirinin ilham kaynağı olan Flora K ile yaşadığı aşk ve ayrılıklar, yaşamının önemli anlarını oluşturur.

Birinci Dünya Savaşını, iki savaş arası sürecin zorluklarını yaşayan ve İkinci Dünya Savaşı’nı doğuran koşulların tamamıyla mücadele eden; faşizmin yükselişinin şiddetle duyumsandığı bir dönemde, bir de “avuçlarıma aldım yine aklımı” dizelerinde anlattığı gibi derin ruhsal sorunlarla boğuşan şair, 32 yaşında bir demiryolunda yaşamına son verir (1937). Kimi uzmanlar József’in şizofren olduğunu söylemişlerdir, kimileri buna karşı çıkmıştır. Şairin hastalığı, ölüm şekli ve nedeni Macaristan’da bugün bile hâlâ tartışma konusudur. Aslında Attila József’in kısacık ömrüne sığdırdığı yaşam öyle yoğun ki, onu böyle bir iki paragrafla özetlemeye çalışmak, bir şeyleri paranteze almaya kalkışmak ona haksızlık oluyor belki de.

- *Kitabı Orhan Tüleylioğlu'yla birlikte hazırladınız. Kitabın yayına hazırlanış önce ve sonrasını ve bir anı kitap hazırlama düşüncesinin nereden esinlenildiğini merak ediyorum?*-

Geçtiğimiz sonbahar Macar televizyonu üzerine bir araştırma yapmak için Budapeşte'deydim. Televizyondan çıkıp eve dönerken, her zamanki gibi şairin Tuna'yı izleyen heykelinin önünden geçtim. Budapeşte'ye gidenler parlamentonun yanındaki o heykeli mutlaka görmeliler. Attila József'in heykelinin yanına oturunca, önündeki taş el yazısıyla yazılı "Tuna Kıyısında" adlı şiirini ondan dinliyormuş gibi oluyor insan:"... *Oturdum alt basamağına rıhtımın/baktım nasıl yüzüyor karpuz kabuğu. / Yazgımla baş başa, dalgın/yüzeğin konuştuğunu duymadım, dibinse sustuğunu. / Akıyor gibiydi sanki yüreğimden çıkıp da / bulanık, bilge ve büyüktü Tuna*". İşte o günlerde, Attila József'in yaşadığı topraklarda onun şiirlerini okumak duygusunun bende uyandırdıklarını unutulmaya bırakmamalıyım diye düşündüm. Ataol Behramoğlu'nun "Attila József 'in şehrinde bir köprüden Tuna'ya bakmak" şiirini yaşıyordum sanki.

Bu arada gazetelerde şairin 100. doğum yılının kutlanacağını okudum. 2005 aynı zamanda UNESCO tarafından da Attila József yılı olarak kutlanacaktı. Şairi çok sevdiğini bildiğim dostum Orhan Tüleylioğlu'na yazdım hemen. Orhan abi heyecanla "Biz de bir şeyler yapmalıyız" dedi. Türkiye'ye döndüğüm günlerde buluştuk, konuştuk ve masadan kalktığımızda anı kitabımızı tasarlamıştık. Kitabın adı üzerine uzun uzun düşündük ve sonra Macaristan'daki etkinliklerin de sloganı olan, şairin kendi dizesinde karar kıldık: "*Evrenle ölç kendini*"...Kitabın hazırlanması baştan sona coşkulu bir sü-

reçti. Kemal Özer'i aradık, anı kitap düşüncemizden söz ettik, elinden gelen ne varsa yapacağını söyledi önerileriyle kitabı zenginleştirdi. Ataol Behramoğlu heyecanla destek olacağını söyledi, görüşleriyle katkıda bulundu. Cevat Çapan'dan çevirilerini rica ettik, 1997 yılındaki Cumhuriyet Dergi'ye kapak olan "Şairdi Yalan Söylemedi" adlı yazının yazarı Sunahan Develioğlu'na ulaştık. Sunahan Develioğlu ve Onur Toparlak ellerinde ne var ne yoksa paylaştılar bizimle. Tüm dialarını, özel arşivlerini emanet ettiler. Orhan Alkaya şairin el yazısı örneklerini ulaştırdı, Macaristan Elektronik Kütüphanesi fotoğrafları kullanmamız için izin verdi; siz zaten bu süreci başından beri yakından biliyorsunuz, farklı şehirlerde olsak da hep yanımızda oldunuz, deneyiminizle ışık tuttunuz. En az bizim kadar emek verdiniz. Bunları böyle sıralıyorum, aceleyle aklımdan çıkanlar olmuştur belki ama içim rahat çünkü bu kitapta yazan, çizen, çeviren hiç kimsenin teşekkür beklentisi taşımadığını biliyorum. Sizin de en başta söylediğiniz gibi, bu kitap ortak bir çabayla oluştu.

Kitapta yazanları; şiirleri ve çevirileriyle bize güç verenleri burada tek tek anmak isterim: Ahmet İnâmet, Ahmet Özer, Ahmet Telli, Ataol Behramoğlu, Edit Tasnádi, Haydar Ergülen, Kemal Özer, Kubilay Aysevener, Metin Demirtaş, Neşe Yaşın, Onur Toparlak, Öner Yağcı, Remzi İnâmet, Selçuk Candansayar, Selçuk Ülger, Sezai Sarioğlu, Sunahan Develioğlu, Türkel Minibaş, Yıldırım B. Doğan Attila József için yazdılar: Şairin daha önce Türkçeye çevrilmemiş erken dönem şiirlerini Edit Tasnádi ve Dursun Ayan çevirdiler; olgunluk dönemi şiirlerinin, Ataol Behramoğlu, Cevat Çapan, Edit Tasnádi-Kemal Özer, İlhan Berk ve Osman Türkay çevirilerinden örneklerini de aldık kitaba. Ayrıca Türk şiirinde Attila József için yazılan

şiiirleri de olabildiğince derlemeye çalıştık. Ahmet Oktay, Ahmet Özer, Ataol Behramoğlu, Behçet Aysan, Haydar Ergülen, Kemal Özer, Metin Demirtaş, Müslim Çelik şiiirleriydi bunlar. Bu kitap edebiyattan felsefeye, psikiyatriden tarihe uzanan güzel bir derleme oldu kanısındayım. Edebiyatçılar Derneği tarafından yayımlanan kitabın basılabilmesi için Macaristan Büyükelçiliği de destek verdi.

İlgİNç BİR Yazı

- *Kitap biçimi ve içeriğiyle çok güzel olmuş. Emeğiniz ve özveriniz için her ikinize de bir şiiirsever olarak teşekkür ederim. Her yazı Attila József'i bir yanıyla Türk okuyucularına tanıtıyor. Frankfurt'ta sürücü olarak çalışan ve kitapta bir yazısıyla yer alan Selçuk Ülger, beni şiiirlerimle tanıyan bir genç arkadaş. İki yıldır yüz yüze tanışıyoruz. Geçen aylarda Frankfurt Türk Halkevi'nin konuğuydum. Söyleşimden sonra Selçuk Ülger, not defterinden Macar müşterileri ve Attila József'e ilişkin anı notlarını okudu. Bunları yazıp size göndermesini istedim. Attila József'le ilgili anı ve izlenimlerinden yola çıkarak yazdığı yazı beni heyecanlandırdı. Böylesi bir duyarlık kimi heyecanlandırmaz? Güzelim Anadolu insanı! Selçuk'u bir Macar sürücü, Attila József'i de Nâzım yerine koyun. Selçuk taksisine aldığı Macar müşterilerinden Attila József'i tanıyanlara indirim yapıyor. Tanımayandan kuruşu kuruşuna... Selçuk'un yazısını sanırım siz de ilginç buldunuz.*

- Gerçekten de çok değerli bir katkıydı Selçuk Ülger'in yazısı. Okurlar da içtenliğiyle kaleme aldığı bu güzel yazıyı okuyunca duygulanacaktır eminim. Şu ana kadar okuyanlar ne kadar etkilendiklerini söylediler bize. Sınırlar aşan bir duyarlık bu. Yüz yıl önce doğmuş bir Macar şairini, bir Türk,

Almanya’da böylesi bir coşkuyla anıyor, şiirlerini okuyor, ona anılarında yer veriyor ve bunu bu kitapta bizimle paylaşıyor. Selçuk Bey’le tanışamadık henüz ama Attila József’i ne kadar önemsedığını ve bu çalışmanın onu nasıl heyecanlandırıldığını biliyorum. Size bizi buluşturduğunuz için teşekkür ediyorum.

- *Başka ne gibi etkinlikler düşünüyorsunuz Attila József için? Panel, anma etkinlikleri?..*

- Ankara’da 7 Mayıs 2005’te Edebiyatçılar Derneği tarafından Ataol Behramoğlu, Metin Demirtaş, Öner Yağcı ve Yıldırım B. Doğan’ın konuşmacı olarak katılacakları bir panel düzenleniyor. Panel um:ag-Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı’nda, saat 14.30’da gerçekleştirilecek. Bu etkinlikte Onur Toparlak’tan da Attila József bestelerini dinleyeceğiz. Aynı gün, um:ag sergi salonunda Macaristan Büyükelçiliği’nin getirdiği Attila József Fotoğraf Sergisi’nin açılışı yapılacak. Bu sergi 20 Mayıs 2005’e kadar gezilebilir. Attila József’in 100. doğum yılında bir güzel haber de Kemal Özer’in hazırladığı “Temiz Yürekle” adlı yapıtın, yeni Attila József çevirilerinin de eklenerek 2. baskısının yapılacak olması. Kitabı Evrensel Basım-Yayın yayımlayacak. Bu kitap da bugünlerde okurla buluşmuş olacak sanıyorum.

- *Benim sormadığım ya da sormadığım sizin söylemek istediğiniz başka bir şey var mı Sevgi Can?*

- Şunları eklemek isterim, böyle işlerin değeri, niyetimizle, kim için emek verdiğimiz ve emek verenlerin kimler olduğuyla çok ilgilidir. Bu çalışma Attila József içindi. Emek verenler ise 70’lerde onu Türkiye’ye tanıtanlar, 80’lerde ilk kez kitaplaştırarak okura sunanlar, 90’larda onun için yazanlardı. Attila József için anma etkinlikleri düzenleyenler, şiirlerini çeviren-

ler, adına şiir yazarlar, besteleyenler, okuyup sevenlerdi. 2005 yılında bu kitapta bir kez daha birlikteler. Anı kitabımız, kitaplaşma aşamasıyla da ayrıca değerlidir, umut vericidir. Karamsarlığın şiiri bile olsa yazılan, şiirin kendisi karamsar olmamak için iyi bir nedendir diye düşünüyorum. Bu kitapta kaç kuşak bir arada anıyoruz Attila József'i. Gelecekte böylesi etkinliklerde daha da çoğalmak umuduyla, Orhan Tüleylioğlu'nun deyişiyle "Okurları şairin ılığını güçlendirmeye çağırıyoruz". Şiirlerinin büyüüne kapılanlar eminiz ki, onun dünyasına açılan bu pencereden bakma fırsatını kaçırmayacaklardır. Teşekkür ediyor ve son sözü size bırakıyorum:

- "Evrenle Ölç Kendini" anı kitabını okuyanlar, "çağımızın fırtınalı, seçkin bir şairiyle tanışacaklar" ve "yüreğinin gelgitlerini kendi yüreklerinde duyumsayacaklar". Teşekkürlerimle.

Evrenle Ölç Kendini/ Attila József/Hazırlayanlar: Sevgi Can Aysevener/Edebiyatçılar Derneği/215 s.

Cumhuriyet Kitap Eki, 2.6.1995

ŞEHRİN TEMİZ YÜREĞİ: ATTILA JÓZSEF

József hakkında yapılan son derleme adını yine ozanın bir dizesinden alıyor: “Evrenle Ölç Kendini.” Orhan Tüleylioğlu bu derleme için: “József’in çılgınlığını güçlendiren, şiirinin arka planındaki bireysel, toplumsal, kültürel, sanatsal ve felsefi boyutu keşfetmek isteyen herkesin ilgiyle okuyabileceği bir derleme oldu. Çok boyutlu ve derinlikli bu kitap; düşündürücü bir aydınlanma alanı oluştururken, dünyanın en büyük şairlerinden birinin zihin coğrafyasını ortaya koyarak yeni ufuklar açmayı amaçlıyor,” diyor. Derlemeye Macarca’dan yaptığı çevirilerle de katkı sunan Sevgi Can Aysevener ise: “Eğilip bükülmeden doğruların peşinden koşanları aynı yalnızlıklar bekler, ‘evren kadar’ yalnızlıklar... Nâzım Hikmet’in ülkesinde de, Atilla József’inkinde de,” diyerek çok “hüzünlü” bir benzerliğe değiniyor. Atilla József ve Nâzım Hikmet yaşadıkları dönemde benzer baskılara maruz kalsalar da bugün Macaristan’da sokaklara, okullara József’in ismi verilmiş. Yani Macaristan şairiyle barışmasını, hatta ondan özür dilemesini bilmiş. Bizde hala Nâzım Hikmet şiiri okuyan öğrencileri gözaltına aldırın

kaymakamlar var. Ancak yazdığı şiir yüzünden József'i üniversiteden attıran hocanın adı unutulduğu gibi, o kaymakamların da adı unutulacak. Geriye "temiz yürekler" kalacak. En azından öyle umuyoruz, Nâzım Hikmet'in: "Ben iyimserim dostlar / Bir akarsu gibi..." dediğini düşünerek.

Birgün, Mayıs 2005

“EVRENLE ÖLÇ KENDİNİ”DE ATTILA JÓZSEF’İ ANLAMAK

Sevgi Can Aysevener ve Orhan Tüleylioğlu, ünlü Macar şairi Attila József’in (1905-1937) 100. doğum yıldönümü anısına Edebiyatçılar Derneği Yayınları arasında ortak bir kitap hazırlamışlar. Yapıt József’in bir dizesinden hareketle *Evrenle Ölç Kendini*³⁸ adını taşıyor. Kitapta bu güne değin Attila József hakkında yazılanlarla seçme şiirler yer alıyor. Onlardan biriyle perdeyi aralamak istiyorum:

“József’in dramatik yaşamöyküsü, genç yaşta ölümü de hüznü duyuların, sisli anıların ışıldayan yıldız şavkımaları gibidir zihinlerde. Zaten o yıllarda okunan şiirler, öyküler yaratıcılarının yaşamıyla içselleşir ve öylece coşku sağlardı. Attila József, Kropotkin’den Bolşeviklere uzanan Marksist serüveninde, ‘kendisi için hiçbir şey istemeden’, ‘varolduğunu unutmadan’, kerli, kırgın, yorgun günlerinde bile mücadele eden kişiliğiyle örnek alınacak biridir.” (Attila József: Gençliğimizin Hüznü Türküsü / Ahmet Telli)

Ataol Behramoğlu’nun Militan (Mart, 1975, Sayı 3) der-

³⁸ Evrenle Ölç Kendini. /Attila József Sevgi Can Aysevener/Orhan Tüleylioğlu, Edebiyatçılar Derneği Yayınları. 1 Basım. Ankara, Nisan 2005

gisinde yayımlanan kapsamlı tanıtımı olmasaydı, çoğumuz bihaberdik Attila József'ten. Kemal Özer'le Edit Tasnádi'nin çevirilerinden oluşan bir şiir kitabının yayımlanması ise³⁹ gelişimin halkalarını tamamlıyor, ufkumuzu derinleştiriyordu alabildiğine. Öncesinde Osman Türkay'la (Seveceklerdi Beni) İlhan Berk'in (Bir İspanyol Çiftçisinin Mezartaşı) birebir çevirileri yer alıyordu kimi antolojilerde. Ve Macar Şiiri denince akla ilkin özgürlük şairi Sandor Petöfi geliyordu. Petöfi tam anlamıyla bir özgürlük şairiydi. Doğrudan halk damarımıza basıyordu. József'in dizeleri bu şiirlerin üzerine sınıfsal karakterini ekledi, evrenselliği pekiştirdi. Özellikle 70'li yılların devrim sıcağının ortasına kor gibi düştü. Çünkü birebir yoksul ve çileli bir yaşamın temsilcilerindendi József. Henüz üç yaşındayken babası çekip gitmiş, on dördünde ise annesini kanserden yitirmiş, kimi kez evlatlık verilerek, kimi kez yurtlarda şurada burada küçücük bedeniyle türlü işler deneyerek yaşama tutunmaya çalışmıştı. Kendi ağzından dökülen özyaşamının kesitlerinde, yaşadığı zorlukların izleri yansır:

“Dokuz yaşındayken dünya savaşı başladı. Gittikçe zorlaşan koşullar altında yaşamaya başladık. Dükkân önlerinde beklemekten ben de payımı aldım. Akşamın dokuzunda bakkalın önünde kuyruğa girip sabahın yedi buçuğunda sıra tam bana gelirken, yağın kalmadığını söyledikleri oldu. Elimden geldiği kadar yardım ettim anneme. Világ (Dünya) Sinemasında su sattım, Ferencváros garından odun kömür çaldım, yakaçağımız olsun diye. Renk renk kâğıtlardan oyuncak yaptım, maddi durumları daha iyi çocuklara sattım. Pazaryerinde sepet ve paket taşıdım (s: 10).”

³⁹ Temiz Yürekle, Attila József Çev. Kemal Özer, Edit Tasnádi, Broy yayınları, 1. Basım 1986

Kahramanımız büyüdükçe bir yandan boyunu aşkın işlerle boğuşacak, bir yandan da pamuk ipliğini andıran eğitim/öğretim ilişkisini Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Macarca, Fransızca ve Felsefe bölümlerine kayıt yaptırarak sürdürecektir. Ama burada bir engel dikilir karşısına. Hocası Profesör Antal Horger, içinde Temiz Yürekle şiirinin yer aldığı Szeged gazetesini önüne fırlatarak, şairimize, kendisi sağ kaldığı sürece öğretmen olmasına fırsat vermeyeceğini söyleyecektir! Horger'e göre, Temiz Yürekle'nin şairi öğretmen olursa gelecek kuşakların hal ve gidişini olumsuz biçimde etkileyecektir. Neydi onu bu denli ürküten? Bunun için söz konusu şiirin ilk dörtülüğüne bakmak yeterliydi. Çünkü öfkeyle de olsa József, yeni bir felsefeyle aralıyordu geleceğin kapısını. Öyle bir felsefe ki, yaşamdan öğrendikleriyle Marksizmden kotardıklarını ortak bir potada eritmiş, sistemin ona dayattığı değerlerle köprüleri atıvermişti. Korkusuz ve kendinden emindi. Aynanın arkasını keşfetmişti adeta! Neydi Temiz Yürekle'de gelecek kuşaklar için tehlikeli olan? Şöyle başlıyordu olumsuzlukların altını çizmeye József:

“Ne babam var, ne annem
Ne tanrım var, ne ülkem
Ne beşiğim var ne kefenim
Ne öpücüğüm var, ne sevgim”
(s 158)

Horger için ürkütücü olan ikinci dize olmalıydı. Onlar ki yadsınamaz değerlerdi. Şair için ürkütücü olan ise son dizede şekilleniyordu. Yaşam boyu duyumsuyacaktı sevgi açlığını. Ne denli şiiriyle dik durmaya çalışsa, yüreğini ikide bir alanlara çıkarsa da, onu mutsuz kılan yalnızlığının kuyusu oldukça

derindi. Sanırım o kuyunun boşluğunda erken ölümüyle yitip gitmişti. “Aşkın yalnızlığına rağmen tutunmak” konusunda kimseyi yanıltmayan Attila József’i yaşamının son yıllarında tanıdığı biricik Flora’sına dört elle sarılırken, sırtındaki yapışkan yoksulluğu taşıyıvermişti şiirine. Doğallığı ve içtenliği bunu gerektiriyordu. Flora tinsel anlamda kurtuluşu gibiydi. Temiz Yürekle’de yokuğu sayılan babası, annesi, tanrısı, ülkesi. beşiği kefeni, öpücüğü, sevgisi, her şeyi Flora’da şekilleniyordu.

“Bir Köye nasıl elektirik
Su, taştan evler gerekliyse
Çocuk nasıl gereksinirse
Oyuncaklarına
Isıtan bir sevgiye;
İşçi için bilincin, gözüpekliğin anlamı neyse,
Yoksul için onurun
Ve bulanık çocuklarına bu toplumun
Bir hayat çizgisi nasıl gerekliyse
Ve Nasıl gerekliyse hepimize
Akıl, uyanıklık, yol gösteren bir ışık
Flora! Yüreğimdeki yerin işte öyle”
(s:191)

Oysa Attila József ‘in Temiz Yürekle’de öne çıkarttıkları, kapitalizmin doğal sonuçlarından ibaretti. Gerçekte ilahi anlamda iyi’yle kötü’nün yeri yoktu. İnsanca paylaşımın gerekliliği yanında “kötü” olan “acı” veren kapitalistlerin bizzat kendileriydi. Milyonlarca mutsuz yığınlar için “iyi” olan, sömürsüz bir yaşamla eşitlendiği halde kimse ona uzanmıyor, işin garibi tanrılar da bu işe ses çıkarmıyorlardı.

“İyi nedir kötü nedir
düşünüyorum
Çalışırım acı çekerim, yaşamım bu
....
Tanrıların bulunması
Gerektiğini bildikleri yerde
İnsanlar tüm duyarlılıklarıyla
Seveceklerdi beni.

(S. 85.)

Seveceklerdi Beni şiirinden aldığımız bu iki ikilikte de görülüyor ki şair, tanrıların acı çeken insanları anlaması gerektiğini savunuyor, emekçilerin mutsuzluğunu kavradığı ve kurtuluşlarını işaret ettiği ölçüde nobran tanrıların pabuçlarının dama atılacağını umuyordu. Çünkü kapitalizm tüm dehşetiyle çökmüştü toplumların üzerine. Açlıkla, yoksullukla savrulmak, olur olmaz hastalıklarla pençeleşmek sıradan bir şeydi. Ekonominin dizginlerini tutan eller aynı zamanda politik tiranlığın da sahipleriydiler. Yani kaçış yoktu bu ortamdan. “İş ve ekmek” diye inleyen kalabalıklar böyle bir “dünyayı yutmaya” çalışmadıkça gelecek hayal ürünüydü. Bireyi hareketsiz bırakan yazgıcılık değişmedikçe sistem hükmünü yürütecek “Parababaları olacak kârlı çıkan” edilgenliği, işleri çıkmaza sokacaktı. Bunun için şairin de eylemlilik içine girmesi gerekiyordu. Poetikası yaşadıklarından ve öğrendiklerinden ayrı tutulamazdı. Şiir sanatı şiirinde açık seçik vurguluyordu bunu:

“Hiç kimse beni susmaya zorlayamaz
Bilimdir bana omuz veren
Çünkü
Çağ beni koruyor, onun
Oğluyum ben
Beni düşünüyor sürerken sabanını köylü”
(s: 195)

József, bilimle aydınlanan haklılığında direniyor, Thomas Mann’ı Selamlama şiirinde “Bilirsin, yalan söylemez hiçbir zaman ozanlar” (s: 166) diyordu. Remzi İnanç `Attila József / Düşleri(ni) Gece Görmeyen Şair” yazısında dikkati çeker ondaki yeniliğe. Farklılığı, estetiği ayağa düşürmeden sınıf açarlarını (anahtarını) kullanarak bilinen gerçekliği tersyüz etmesinden kaynaklanıyordu onun büyüklüğü:

“Şiir, git sınıf savaşçısı ol! diyen şairimiz, yaşamı boyunca sınıfının devasını hep göz önünde tuttu... Bundan daha doğal ne olabilirdi ki... Ama ozanlık söz konusu olunca, ne prolet-kültle ne de burjuva estetikçilerinin ilkeleriyle uzlaştı. Toplumsal savaşıma hizmet ederken, şiirin ‘sanat eseri’ kalmasına her zaman büyük bir duyarlık ve titizlik gösterdi” (s.45)

Peki, Attila József’i evrensel kılan özellik salt bu mudur? Değil elbette. Sınıfsallık-ulusallık-evrensellik ilkesinde sarsılmaz bir yeri vardır. Zaten ‘evrensellik’ dediğimiz şey, insanın ortak duyarlığına göz alıcı katkılarda bulunmayı amaçlar. Evrensellik adına Nâzım Hikmette bulduklarımız neyse, Attila József için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Hüznün atlısında beliren acılar, yerelden evrensele doğru dünya kardeşliğinde birleştirir tüm halkları. Şimdi sunacağım dizeleri okurken,

gölgesi Macaristan'a uzanan Hitler faşizminin yaklaşan ayak seslerini de duyumsayarak aşama aşama evrenselliğe ulaşalım:

“Yine de duyumsuyorum
Macarım ben
Acımuş ağza şeker tutacak var mı”
(s.188)

“Bir Alman sömürgesi olmasın
bu ülke
Dizlerim parlak bir güzellikte ışıldasın
Artık sevinç sinsin türkülerime ”
(s.197)

“Dünyayım ben, geçmiş gelecek ne varsa”
(s.161)

Tüm bu düşünceler doğrultusunda Kıbrıslı şair Neşe Yaşın'ın söyledikleri eksiksiz tanımlıyor Attila József'i:

“Şairler aslında en çok ülkelerine benzerler. József'in şiirlerindeki bu Orta Avrupa hüznü ve bilgeliliği, onu en çok ülkesinde önemli kılarken, dünyaya da o coğrafyadan kalkıp önemli sözler söylüyor.” (Yoksulların Hüzünlü Şairi Attila József s. 125)

Ne yazık ki bize, yüreğimizi evrenle ölçme olanağı bağışlayan yoksul şairimiz, şizofren halinin etkisiyle bir trenden atlayarak yaşamına kendi elleriyle son verir. Aslına bakarsanız şair kendi hesabına yalan söylememiş, öldüğü yıl kaleme aldığı otobiyografik yazısında –iş arama telaşı içerisinde sana-

toryuma girmeden önce “17 yaşında yazdığım şiirleri Nyugat Dergisi yayımladı. Harika çocuk saydılar beni, oysa ancak öksüzün biri idim” (s.11) gibi önemli bir not bırakmıştır.

Kitap kapağındaki bozkıra uzanan raylarda biraz Attila József’in çırpınışını görür gibi oluyoruz. O dil vermez ıssızlıkta Ahmet Oktay’ın serzenişi duyuluyor:

“Uğurluyor beni, zamanın kalbine,
İstasyondaki her mendil”... (s.17)

Ben derim ki Attila József’i en çelimsiz istasyonları birbirine bağlayacak gelecek zamanlarda aramalı.

Damar Dergisi, 171, Haziran 2005

"Hey kentsoylu! Hey er
Ben, Attila József, burda

"Attila József bir kasırga
bir dönemece girmişti.
Çarlık kuvvetlerinin ate
Sovyet Devrimi'nin baş
yeni bir dönemecin de simgesiydi.

Türkel Minibaş

"Attila József'in sonsuzca genç şiiri, açık bir sinir ucu, ağrıyan bir
yürek gibi, bize durmaksızın "insan" olduğumuzu, yaşamın çok
daha anlamlı ve güzel olabileceğini anımsatıp durur..."

Ataol Behramoğlu

"Yıllar sonra, yeniden okuduğumda, Attila József'in yaşamından
süzülüp gelen ayrıntılar, benzerine rastlanmayan imgeler, bir şiir
dünyasının insanı kavrayıveren atmosferi, bende yine "çarpıcı"
olmaktan çok "yaralayıcı" bir etki bırakıyor."

Kemal Özer

"Bizim kırk kuşağı şairlerimizle kan kardeşi olmalı Attila József,
diye düşünüyoruz."

Remzi İnanç

"Yaşam ve insan içindir onun şiirleri. Düşüncesiyle yaşadığının
çakıştığını kanıtlayan bir ozan olarak, insanları canlandıran,
insanlaştıran şiirlerin sahibidir."

Öner Yağcı

"Heder olan ve heder olunan kim varsa biraz da Attila József
değil midir?"

Ahmet Telli

**NOTA
BENE**

Yalan Söylemez Çünkü Şairler

Hazırlayan

115